

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДАНІЧ ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.98.2:343.132

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Є. О. Даніч**

Науковий керівник **Чорноус Юлія Миколаївна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ–2018

АНОТАЦІЯ

Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У дисертації сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. З'ясовано стан наукового дослідження цього питання, кримінальну процесуальну регламентацію, завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Визначено засади використання спеціальних знань як складової тактики слідчого експерименту за етапами підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії, робочого, фіксації перебігу та результатів, їх оцінювання. Окреслено напрями вдосконалення використання спеціальних техніко-криміналістичних, психологічних і спеціальних знань з інших галузей під час проведення слідчого експерименту.

Обґрунтовано, що, з огляду на зміст спеціальних знань та залучення до кримінального провадження спеціалістів з різних галузей наукового знання, їх законодавче тлумачення як «спеціальних знань і навичок застосування технічних й інших засобів» потребує розширення. Запропоновано доповнити це визначення, виклавши ч. 1 ст. 71 КПК України в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...».

Визначено, що загальне завдання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту полягає в сприянні встановленню обставин кримінального правопорушення. Емпіричні дослідження засвідчили, що під час проведення слідчого експерименту застосовують дві основні процесуальні форми використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчої

(розшукової) дії та надання письмових консультацій спеціалістом. У непроцесуальній формі спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту використовують переважно для усних консультацій.

Підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту може реалізуватися в двох практичних формах: охоплювати цілісний комплекс організаційно-тактичних і техніко-криміналістичних заходів, пошуково-пізнавальних операцій; передбачати скорочений варіант через об'єктивні та суб'єктивні обставини (брак часу, раніше вивчений об'єкт).

Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямоване на виконання таких завдань, як: забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці; забезпечення контролю за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, дотримання критеріїв порівняння обставин, які уточнюють чи перевіряють; залучення до вибору характеристик і параметрів, які перевіряють, їх відповідності досліджуваним обставинам (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, дані спеціальної літератури та власний досвід); урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин; науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин; участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості взаємозв'язку між раніше встановленими й отриманими під час експерименту параметрами досліджуваної події чи її обставин.

Перебіг і результати використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього. Це можуть бути відеозапис; фототаблиці; схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу; спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. Увагу акцентовано на необхідності активнішого застосування останньої форми фіксації використання спеціальних знань.

Оцінювання результатів використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту здійснює як слідчий, що проводив слідчу (розшукову) дію, так і керівник органу досудового розслідування, прокурор, інші компетентні суб'єкти. До оцінювання залучають спеціаліста, який у консультативній формі роз'яснює застосовані методи й отримані результати, вказує на певні недоліки, узагальнює висновки щодо одержаних результатів.

Науково-технічний прогрес зумовлює активізацію застосування спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту. Використання техніко-криміналістичних засобів є допустимим за умови відповідності вимогам законності, етичності, науковості тощо.

Участь спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту сприяє підвищенню ефективності цієї дії, зокрема створенню сприятливої обстановки проведення слідчого експерименту, налагодженню психологічного контакту, наданню допомоги учасникам кримінального провадження, насамперед – потерпілим. Перспективним напрямом використання результатів спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту є використання отриманих відомостей для формування психологічного портрета (профілю) злочинця в кримінальному провадженні.

Застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має бути комплексним. Згідно з емпіричними даними, найчастіше залучали таких спеціалістів: носіїв спеціальних знань: інспекторів-криміналістів, судових експертів Експертної служби МВС України, судово-медичних експертів або лікарів, автотехніків, психологів, біологів. Сформовано криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності комплексного використання спеціальних знань з різних галузей знань і залучення до проведення слідчого експерименту групи спеціалістів.

Ключові слова: спеціальні знання, слідчий експеримент, спеціаліст, тактика, досудове розслідування.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гусаченко (Даніч) Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 98–103. (Серія «Юридичні науки»).

2. Гусаченко (Даніч) Є. О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3 (96). С. 243–253.

3. Радецька В. Я., Гусаченко (Даніч) Є. О. Критерії використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. Вып. 60. С. 242–253.

4. Гусаченко (Даніч) Є. О. Процесуальні та непроцесуальні засади використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 3 (28). Т. 8. С. 34–39.

5. Гусаченко (Даніч) Є. О. Фіксація та оцінка результатів слідчого експерименту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3–4. С. 109–114.

6. Гусаченко (Даніч) Є. О. Застосування зарубіжного досвіду використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Knowledge, Education, Management*. 2017. № 4 (20). Р. 112–121.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Гусаченко (Даніч) Є. О. Актуальні проблеми використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ, 2015. С. 259–261.

8. Гусаченко (Даніч) Є. О. Участь спеціаліста в організації проведення слідчого експерименту. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів* : матеріали круглого столу (Київ, 25 лют. 2015 р.). Київ, 2015. С. 59–60.

9. Гусаченко (Даніч) Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 берез. 2015 р.). Київ, 2015. С. 156–158.

10. Гусаченко (Даніч) Є. О. Психологічні чинники застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 139–142.

11. Гусаченко (Даніч) Є. О. Деякі аспекти виникнення поліграфа – «детектора брехні». *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 209–212.

12. Гусаченко (Даніч) Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними подіями. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 4 груд. 2015 р.). Харків, 2015. С. 330–332.

13. Гусаченко (Данич) Е. А. Формы следственного эксперимента. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні* : матеріали підсумк. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 223–227.

14. Гусаченко (Даніч) Є. О. Форми та функції залучення спеціаліста. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 132–135.

15. Гусаченко (Даніч) Є. О. Застосування зарубіжного досвіду використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали круглого столу, присвяч. пам'яті З. С. Меленевської (Київ, 28 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 48–56.

SUMMARY

Y. Danich. Use of special knowledge during the performance of investigative experiment. – Manuscript.

The thesis for a Doctor of Philosophy degree in Law, specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination; Operative and Search Activity (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

Thesis formulates theoretical background and presents practical recommendations related to use of special knowledge during the performance of investigative experiment. Current state of related issues research is outlined; criminal procedural regimentation is defined, tasks and forms of use of special knowledge during the performance of investigative experiment. Basic concept of use of special knowledge as component of investigative experiment tactics is presented with consideration of stages of preparation to investigative (search) activity performance, its process and results fixation, its evaluation. Methods of improving special technical, forensic, psychological and other knowledge used during the investigative experiment are formulated.

It is justified that, taking into consideration the content of special knowledge, involvement of specialists from different areas to criminal proceeding, their legislative interpretation as «special knowledge and skills for use of technical and other means» requires expansion – it is offered to complement and present part 1 of Article 71 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as «from the standpoint of criminal proceeding, specialist is a person who is in possession of scientific, technical or special knowledge and skills ...».

It is identified that the general purpose for special knowledge to be used during the investigative experiment is to define the circumstances of criminal offence. Empirical study proves that during the investigative experiment two basic procedural forms of special knowledge use are applied: involvement of specialist in performance of investigative (search) activity and provision of written recommendations by the specialist. In the non-procedural form special knowledge is applied mostly in the format

of oral recommendations during the investigative experiment.

Two practical forms of preparation to use of special knowledge exist: complex of organizational, tactical and forensic measures, search and cognitive operations; condensed version (due to objective and subjective reasons e.g. lack of time, previously studied object).

Use of special knowledge at the working stage of investigative experiment performance is aimed at fulfillment of the following tasks: ensuring proper conditions and environment for the investigative experiment performance (with the closest resemblance to circumstances of event or in the same place); ensuring control over correct performance of investigative experiment, meeting the criteria of circumstances comparison (subject to clarification or check); involvement in selection of characteristics and parameters being checked, its conformity to studied circumstances (taking into account the tasks of investigative (search) activity, special sources and personal experience); taking into consideration the maximum accessible range of certain characteristics and circumstances to be altered; scientific, technical and advisory support of circumstances experimental check; participation in identification of key features, regularities and stability of interaction between previously established parameters, obtained during the experiment, of studied event or its circumstances.

Process and results of special knowledge use during the investigative experiment are fixed in the report on investigative (search) activity performed and relevant appendices – videorecording, photoboards, schemes, moulds, e-data media and other materials clarifying the report content; custom-made copies, samples of objects, items and documents; written explanations of specialists involved in performance of investigative (search) activity. It is stressed that the latter form of fixation of special knowledge use must be used more actively.

Results of special knowledge use during the investigative experiment are evaluated by investigator who performs the investigative (search) activity and the head of pre-trial investigative agency, prosecutor, other competent subjects. Evaluation stage requires involvement of specialist who provides explanations regarding the applied methods and obtained results, indicates deficiencies, draws conclusions based upon

these results.

Scientific and technical progress stimulates active involvement of such component as use of special technical-forensic knowledge during the investigative experiment. Use of technical-forensic means is admissible upon condition of compliance with requirements of legitimacy, ethics etc.

Participation of psychologist in investigative experiment promotes the efficiency of its performance, in particular with aim to create the favorable environment for investigative experiment performance, establishment of psychological contact, provision of support to criminal proceeding parties, foremost to victims. One of the perspective areas of special knowledge use during the investigative experiment is use of obtained data to form the psychological portrait (profile) of perpetrator in the criminal proceeding.

Special knowledge use during the investigative experiment must be a complex process – according to empirical data the following categories of specialists were involved primarily: inspectors-forensics, forensic experts of Forensic Service of MoI of Ukraine, forensic medical examiners or doctors, mechanics, psychologists, biologists. Forensic recommendations on improvement of efficiency of special knowledge complex use are formulated along with recommendations related to involvement of specialists' group in investigative experiment.

Key words: special knowledge, investigative experiment, specialist, tactics, pre-trial investigation.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION:

where the main scientific results of the dissertation are published:

1. Y. Husachenko (Danich). Investigative experiment: use of special knowledge and conditions of its regulatory application. *Scientific Journal of Kherson State University*. 2015. №. 1. Vol 4. p. 98–103

2. Y. Husachenko (Danich). Historical and legal background of special knowledge use. *Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs*. 2015. №. 3 (96). p. 243–253.

3. V. Radetska, Y. Husachenko (Danich). Criteria of special knowledge use during the investigative experiment. *Forensic Examination and Criminalistics*. 2015. Vol. 60. p. 242–253.

4. Y. Husachenko (Danich). Procedural and non-procedural background of special knowledge use during the investigative experiment. *Journal of Ukrainian Academy of Advocacy*. 2015. № 3 (28). Vol 8. p. 34–39.

5. Y. Husachenko (Danich). Fixation and evaluation of investigative experiment results. *Pivdennoukrainskyi Legal Journal*. 2017. №3-4. p. 109-114.

6. Y. Husachenko (Danich). Use of foreign practices on special knowledge application during the investigative experience performance. *Knowledge, Education, Management*. 2017. № 4 (20). P. 112-121.

which certify the approbation of the dissertation materials:

8. Y. Husachenko (Danich). Topical issues of special knowledge use during the investigative experiment. *Theory and practice of forensic science* (scientific-practical conference, Kyiv, January 23, 2015). Kyiv, 2015. p. 259-261.

8. Y. Husachenko (Danich). Participation of specialist in investigative experiment organization. *Modern forensic examination in crime investigation*: round table materials (Kyiv, January 25, 2015). Kyiv, 2015. p. 59-60.

9. Y. Husachenko (Danich). Investigative experiment: use of special knowledge and its regulatory application. *Role of law enforcement in law-governed state formation*

in the process of European integration: матеріали (scientific-practical conference, Kyiv, March 13, 2015). Kyiv, 2015. p. 156–158.

10. Y. Husachenko (Danich). Psychological factors of special knowledge use during investigative experiment. *Legal psychology in Ukraine: achievements and perspectives* : scientific-practical conference, Kyiv, April 25, 2015. Kyiv, 2015. p. 139-142.

11. Y. Husachenko (Danich). Certain aspects of polygraph use. *Use of polygraph in law enforcement activity: problems and perspectives*: III scientific-practical conference , Kyiv, November 7-8, 2015). Kyiv, 2015. p. 209–212.

12. Y. Husachenko (Danich). Use of special knowledge during the investigative experiment (crimes related to traffic accidents). *Theoretical aspects of pre-trial investigation organization* : scientific-practical conference, Kharkiv, December 4, 2015. Kharkiv, 2015. p. 330–332.

13. Y. Husachenko (Danich). Investigative experiment formats. *Law enforcement and human rights activity performed by police in conditions of civil society establishment in Ukraine* : scientific-practical conference, Kyiv, April 26, 2016. Kyiv, 2016. p. 223–227.

14. Y. Husachenko (Danich). Forms and functions of specialists' involvement. *Modern state of pre-trial investigation forensic support* : scientific-practical conference, Kyiv, April 20, 2017. Kyiv, 2017. p. 132–135.

15. Y. Husachenko (Danich). Use of foreign practices on special knowledge application during the investigative experiment. *Theory and practice of forensic activity* : round table materials (Kyiv, February 28, 2018). Kyiv, 2018. p. 48–56.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	
1.1. Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.....	23
1.2. Кримінальна процесуальна регламентація використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.....	39
1.3. Завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.....	57
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	
2.1. Використання спеціальних знань під час підготовки до проведення слідчого експерименту.....	86
2.2. Використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту.....	102
2.3. Використання спеціальних знань під час фіксації слідчого експерименту та оцінювання отриманих результатів.....	122
Висновки до розділу 2.....	140
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	
3.1. Удосконалення використання спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту.....	143

3.2. Удосконалення використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту	159
3.3. Удосконалення використання спеціальних знань з інших галузей під час проведення слідчого експерименту.....	173
Висновки до розділу 3.....	187
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ.....	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Слідчий експеримент як окрема слідча (розшукова) дія підпорядкований досягненню загальних завдань кримінального провадження, водночас, він передбачає особливі завдання, що спрямовані на перевірку й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Ці обставини позначаються на тактиці проведення слідчого експерименту, зумовлюють необхідність використання спеціальних знань, оскільки в ч. 2 ст. 240 КПК України визначено, що «за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста». Відповідно до результатів проведеного анкетування слідчих, така необхідність постає в 97,2 % випадків. Однак фактично до проведення слідчого експерименту спеціаліст залучався у 57,1 % кримінальних проваджень, у 4,8 % використовувалися письмові пояснення спеціаліста, який брав участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. Поширеним є консультування зі спеціалістом під час підготовки та проведення слідчого експерименту в непроцесуальній формі (66,4 % слідчих).

Проведене анкетування засвідчило, що залучення спеціаліста для проведення слідчого експерименту значно підвищує його ефективність (78,7 % слідчих, 86,7 % інспекторів-криміналістів, 77,4 % судових експертів), а за умови проведення дослідів чи випробувань – є обов'язковим, згідно із криміналістичними рекомендаціями.

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту сприяє пізнанню події злочину та дій злочинця, має різні форми й особливості реалізації під час підготовки, безпосереднього проведення, фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту, а також оцінювання отриманих результатів. Вирішення вказаного завдання залежить від конкретного виду розслідуваного злочину; слідчої ситуації в кримінальному провадженні; виду слідчого експерименту; галузі знання, що використовують під час проведення слідчого

експерименту; форми залучення спеціальних знань тощо. Окреслене коло питань потребує детального вивчення та формування криміналістичних рекомендацій.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять фундаментальні праці, у яких висвітлено концептуальні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема наукові доробки: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Г. П. Власової, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, Ю. Ю. Орлова, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського та ін.

Питанням тактики слідчого експерименту присвячено дисертаційні дослідження Ш. Ш. Ярамиш'яна (1982), В. М. Стратонова (2001), О. К. Чернецького (2013), Т. М. Балицького (2015). Проблеми залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій проаналізовано в працях В. В. Циркаля (1984), В. В. Коваленка (2004), В. О. Яремчук (2014) та ін.

У вітчизняній науковій літературі використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту не було предметом окремого наукового дослідження. Нині нагальною є потреба в комплексному висвітленні цієї тематики в контексті сучасних правових реалій, особливостей розслідування злочинів за сучасних умов, що враховуватиме різноманіття галузей знань, використання яких є необхідним під час кримінального провадження. Окреслені обставини засвідчують актуальність дослідження обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, п. 7 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення

діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 роки, схвалених вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29 жовтня 2013 року № 28). Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 листопада 2014 року (протокол № 22) та зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1011, 2014 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі *завдання*:

- з’ясувати стан наукових досліджень з питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту;
- розкрити кримінальну процесуальну регламентацію використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту;
- виокремити завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту;
- визначити організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань під час підготовки до слідчого експерименту;
- сформулювати організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту;
- з’ясувати організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань під час фіксації та оцінювання результатів слідчого експерименту;
- визначити напрями вдосконалення використання спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту;
- висвітлити напрями вдосконалення використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту;
- запропонувати напрями підвищення ефективності використання спеціальних знань з інших галузей під час проведення слідчого експерименту.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі досудового розслідування та пов'язані з використанням спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які дали змогу найбільш оптимально врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження, зокрема: *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту розглядуваних питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові методи*, передусім *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень та підходів (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – у межах тлумачення крізь призму наукових поглядів і положень чинного законодавства основних термінів, що використані в дисертації, таких як «спеціальні знання», «слідчий експеримент», «досудове розслідування» (підрозділи 1.2, 1.3); *системно-структурний* – для формулювання організаційно-тактичних завдань слідчого в процесі використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (розділ 2); *метод системного аналізу* – у контексті визначення напрямів діяльності стосовно вдосконалення використання спеціальних знань з окремих галузей під час проведення слідчого експерименту (розділ 3); *статистичний* – задля підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – у межах підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції України та експертів Експертної служби МВС України (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Генеральної прокуратури України за 2014 – шість місяців 2018 року; дані,

отримані внаслідок вивчення 126 кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких за ст. 115, 118, 121, 186, 187, 190, 276 КК України здійснювалось протягом 2015–2017 років за умови проведення слідчого експерименту (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська області, м. Київ); результати анкетувань 144 слідчих, 60 інспекторів-криміналістів Національної поліції України та 106 судових експертів Експертної служби МВС України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– з’ясовано співвідношення змісту понять «спеціальні знання» і «спеціаліст» у контексті використання їх під час проведення слідчого експерименту. Зміст першого поняття є ширшим і частково регламентованим кримінальним процесуальним законодавством, охоплює різні форми використання спеціальних знань, друге стосується виключно діяльності спеціаліста, а його процесуальний статус, права й обов’язки чітко визначені законодавчо;

– обґрунтовано, що, з огляду на зміст спеціальних знань та залучення до кримінального провадження спеціалістів з різних галузей наукового знання, їх законодавче тлумачення як «спеціальних знань і навичок застосування технічних й інших засобів» потребує розширення. Запропоновано доповнити це визначення, виклавши ч. 1 ст. 71 КПК України в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...»;

– розроблено криміналістичні рекомендації щодо використання консультативної допомоги спеціаліста в процесуальній формі (письмові пояснення) під час проведення слідчого експерименту з процесуальним оформленням їх як додатків до протоколу слідчої (розшукової) дії, відповідно до вимог п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України;

удосконалено:

– поняття спеціальних знань, що використовують під час проведення слідчого експерименту, як знань і навичок їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, що отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності особами, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту;

– криміналістичні рекомендації щодо реалізації процесуальних (залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту, надання письмових консультацій спеціалістом) і непроцесуальних (усні консультації, попередні (експрес) дослідження) форм застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту;

– положення щодо необхідності процесуального оформлення рішення слідчого про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту окремою постановою, що спрямовано на забезпечення належного порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії;

– пропозиції щодо законодавчого унормування слідчої (розшукової) дії, регламентованої ст. 240 КПК України, відповідно до виконуваних завдань та організаційно-тактичних особливостей проведення, що передбачає два види: власне «слідчий експеримент» і «перевірка показань на місці», для чого слід доповнити КПК України ст. 241¹ «Перевірка показань на місці»;

– криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту у формах консультування й участі спеціаліста-психолога в проведенні слідчого експерименту;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо стану досліджень з питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, з визначенням актуальних питань для першочергового опрацювання;

– криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час проведення різних видів слідчого експерименту (з метою перевірки механізму вчинення дій та утворення слідів; можливості бачити в певних умовах певну подію, предмети, людину, а також розрізняти деталі; чути звуки; сприймати факти за допомогою технічних засобів; учинення дії за певний проміжок часу; перевірки спеціальних і професійних навичок особи);

– засади використання спеціальних знань як складової тактики слідчого експерименту за етапами підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії, робочого, фіксації перебігу та результатів, їх оцінювання;

– пропозиції щодо вдосконалення використання спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту шляхом залучення судових експертів Експертної служби МВС України для виконання завдань техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчої (розшукової) дії (з метою виявлення та вилучення слідової інформації, фіксації слідчого експерименту та ін.);

– криміналістичні рекомендації щодо комплексного використання під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування окремих видів злочинів спеціалістів із різних галузей знань, зокрема судово-медичного експерта або лікаря, автотехніка, біолога та ін.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – для внесення змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення кримінальної процесуальної регламентації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

(довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 7 липня 2017 року № 22/310/1-1-15);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення досудового розслідування шляхом використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 20 вересня 2016 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції, судових експертів Експертної служби МВС України та інших категорій практичних співробітників, підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 червня 2018 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (акт впровадження Державного науково-дослідного інституту МВС України від 10 травня 2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено в статті «Критерії використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту», підготовленій у співавторстві (особистий внесок автора – 50 %, 0,25 друк. арк.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів: «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (Київ, 23 січня 2015 року), «Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів» (Київ, 25 лютого 2015 року), «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (Київ, 12 березня 2015 року), «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (Київ, 24 квітня 2015 року), «Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та

перспективи» (Київ, 7–8 листопада 2015 року), «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (Харків, 4 грудня 2015 року), «Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні» (Київ, 9 квітня 2016 року), «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (Київ, 20 квітня 2017 року), «Теорія та практика судово-експертної діяльності» (Київ, 28 лютого 2018 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань на 22 сторінках) і п'яти додатків на 23 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, із них основний текст – 181 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

1.1. Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

Аналіз практики протидії злочинності засвідчує, що її ефективність залежить від засобів і методів, які використовують, тому під час розслідування злочинів, окрім традиційних засобів і методів криміналістики, важливе значення має застосування знань із різних галузей. Розвиток науки пов'язаний з науково-технічним прогресом, виникненням нових знань, використання яких у розслідуванні злочинів допомагає реалізувати завдання кримінального судочинства. Унаслідок стрімкого розвитку науки й техніки під час розслідування злочину дедалі частіше постають питання, які з'ясувати без допомоги спеціалістів неможливо. Тому застосування в кримінальному процесі наукових знань різних галузей є складним процесом пізнання об'єктивної дійсності, пов'язаної з подією злочину та її розслідуванням.

Пізнання події злочину та дій злочинця, який його вчинив, вимагає від слідчого, який здійснює розслідування, усебічного, об'єктивного та повного дослідження всіх його обставин. Для досягнення такого результату до кримінального провадження залучають спеціалістів, використовують інші форми спеціальних знань. Тому успіх розслідування злочинів пов'язаний з умілим використанням спеціальних знань.

Відповідно до ст. 2 КПК України, одним з основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Виконати це завдання неможливо без застосування

певних знань, умінь, навичок і компетентності, одержаних під час професійної підготовки та практичної діяльності. Нині в досудовому розслідуванні обов'язковим елементом є використання сучасних досягнень науково-технічного прогресу та розроблених на їх підставі науково-технічних засобів. Тому перед слідчим під час розслідування злочинів повсякчас постає необхідність використання спеціальних знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла.

Спеціальні знання в кримінальному судочинстві почали використовувати з давніх часів, для чого запрошували осіб, які допомагали виконувати складні завдання під час розслідування. Проте перші спеціальні знання мали здебільшого практичний, а не науковий зміст, їх носіїв називали «обізнаними людьми». Певний інтерес становить історія становлення та розвитку спеціальних знань у кримінальному судочинстві [39, с. 17–32; 41, с. 243–254].

Вивчення історії сприяє правильному розумінню будь-якого явища. Історичний аналіз надає можливість визначити досягнення минулого й уникнути повторення помилок. Генеза становлення інституту спеціальних знань становить науковий інтерес у контексті з'ясування їх сутності та перспектив розвитку.

Історія формування інституту спеціальних знань складна і тривала. На його становленні безпосередньо позначаються процес законотворення, особливості розвитку природничих, технічних наук, знань з інших галузей і практика їх застосування. Складність також зумовлена потенційним різноманіттям форм, у яких спеціальні знання можуть використовувати для потреб кримінального провадження.

У кримінальному судочинстві спеціальні знання асоціюють переважно з поняттям «обізнані особи». Здавна цим терміном позначали осіб, які володіли спеціальними знаннями та навичками і здійснювали різні дослідження, брали участь в оглядах, їх допитували для роз'яснення наукових положень, що мали значення для встановлення істини. Обізнаних осіб залучали органи слідства й суду для надання допомоги під час розслідування.

В історико-правовому аспекті інтерес становить період зародження інституту спеціальних знань у Київській Русі. Зокрема, ідеться про раннє давньоруське законодавство, основним джерелом якого стала видатна пам'ятка права XI століття – «Руська правда». Під час аналізу тексту цього документа та коментарів до нього не виявлено текстуального відображення в давніх нормах права можливості або необхідності проведення будь-яких досліджень чи залучення із цією метою обізнаних осіб або фахівців з метою розслідування злочинів. Однак у цьому джерелі права неодноразово зазначено про необхідність акцентувати увагу на наявності матеріальних слідів у процесі розслідування злочинів [173].

У більш пізніх пам'ятках містяться норми, реалізація яких також передбачала використання певних спеціальних знань. Це, наприклад, ст. 9 «Устава святого князя Володимира, крестившаго Руську землю, о церковных судех» (1280) [169], ст. 11 «Смоленских уставных грамот» (1136) [169], які передбачали відповідальність за чаклунство, волхвання, виготовлення чарів і зілля. Реалізація цих норм, яку здійснював церковний суд, очевидно, охоплювала певні дослідження чарів і зілля [173].

З XVI ст. на деяких українських землях починають діяти Литовські статuti, норми яких встановлювали кримінально-правову охорону правосуддя.

На західноукраїнських землях (Галицька, Львівська, Перемишльська, Саноцько-Холмська, Подільська, Белзька), які було приєднано до Польщі, з 1433 року поширилося польське земське право. Серед збірників польського права слід зауважити про Вислоцький статут (1347), Вартський статут (1420–1423), Збірник польських законів (1782) [52]. Ці правові пам'ятки містили положення про засади використання спеціальних знань з метою встановлення істини під час судового розгляду.

У Російській імперії досягненням на шляху становлення інституту спеціальних знань слід вважати Звід законів кримінальних (1832), який у кримінальний процес впровадив поняття «обізнані люди». У ст. 197 Зводу показання обізнаних людей прямо визнано доказами у кримінальних справах [41].

Наступним кроком законодавчої регламентації спеціальних знань у Російській імперії було проведення судової реформи 1864 року та розроблення Статуту кримінального судочинства, у якому вперше було визначено поняття «спеціальні знання» та «спеціаліст», що сприяло розширенню кола об'єктів досліджень і залученню із цією метою обізнаних осіб з різних галузей людської діяльності. У статті 325 було зазначено: «Обізнані особи запрошуються у тих випадках, коли для точного розуміння обставини, що трапляється у справі, необхідні спеціальні відомості або досвід у науці, мистецтві, ремеслі чи будь-якому занятті». У статті 326 Статуту передбачено: «як обізнані люди можуть бути запрошені: лікарі, фармацевти, професори, учителі, техніки, художники, ремісники, скарбники й особи, які тривалими заняттями в будь-якій службі або галузі набули досвідченості» [12]. Огляд й освідування через обізнаних осіб Статут тлумачив як експертизу. За дорученням суду чи слідчого такі дії проводив спеціаліст, який надавав допомогу судовим органам.

Таким чином, використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві набувало дедалі важливішого значення, що стосується видів кримінального процесу в різні історичні періоди [24, с. 164–169].

У роки радянської влади було вжито заходів щодо регламентації залучення експертів до кримінального судочинства. Нормативним актом з питань експертизи, виданим у перші роки, є постанова Народного комісаріату охорони здоров'я від 28 січня 1919 року «Про права і обов'язки державних медичних експертів». У КПК УРСР 1922 року закріплено дві форми використання спеціальних знань: судова експертиза й участь фахівця у слідчих діях [41]. Чіткого розмежування цих форм передбачено не було, оскільки експерт міг дати висновок за результатами огляду й освідування. Таке положення було можливим за відсутності процесуального порядку призначення та проведення експертизи. КПК УРСР 1927 року регламентував залучення лише деяких спеціалістів (перекладачів, лікарів і педагогів) під час проведення слідчих дій (ст. 66, 162, 190). У Радянському Союзі 1949 року було порушено питання про введення в кримінальний процес поряд з експертом спеціаліста, функції якого мають

відрізнятися від функцій експерта [126]. У КПК УРСР 1960 року було передбачено, що експертизу слід призначати в багатьох випадках, натомість можна було б залучити особу, що володіє спеціальними знаннями, тобто спеціаліста. У ст. 191, 194 цього Кодексу поняття «спеціаліст» закріплено в процесуальних формах [126].

Ширше застосування знань спеціалістів було регламентовано після того, як Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1971 року КПК було доповнено ст. 128¹ «Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій». Тобто йдеться про дві основні процесуальні форми використання спеціальних знань – експертизу й участь фахівця у слідчих діях.

Прийняття КПК України 2012 року зміцнило роль спеціаліста в кримінальному провадженні. Зокрема, спеціаліста залучають не тільки до слідчих (розшукових) дій, що було передбачено в КПК 1960 року, а й до негласних слідчих (розшукових) і судових дій, інших процесуальних дій. Визначено суб'єктів, які мають право залучати спеціаліста для надання консультації. Регламентовано можливості з надання методологічної, консультативної і технічної допомоги сторонам кримінального провадження та суду, а також форми їх фіксації в протоколах процесуальних дій, у проведенні яких відповідні спеціалісти брали участь (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України). Консультації спеціалістів спрямовані на суттєве підвищення ефективності судочинства щодо використання спеціальних знань [199].

Чинний КПК України передбачив низку нововведень, зокрема й стосовно слідчих (розшукових дій), а саме – запровадження слідчого експерименту. У ст. 240 КПК України встановлено, що слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [113].

Результативність слідчого експерименту тісно пов'язана з використанням спеціальних знань. Тому окреслена проблема становить теоретичний інтерес і практичне значення.

З огляду на зазначене, слід констатувати, що вивчення історії розвитку законодавства про використання спеціальних знань надає можливість виокремити основні періоди його формування, серед яких: перший – період звичаєвого (неписаного) права, яке застосовували переважно в межах звичаїв і традицій; другий – обумовлений виникненням писемності та формуванням законодавства Київської Русі; третій – припадає на часи приналежності українських земель до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; четвертий – пов'язаний з правом централізованої держави та починається з прийняття Воїнського артикулу Петра I (1715), Зводу законів кримінальних (1832) та впровадження Статуту кримінального судочинства (1864); п'ятий етап охоплює епоху радянського кримінального та кримінально-процесуального права; шостий – розпочинається зі здобуття незалежності України 1991 року, коли було започатковано адаптацію національного законодавства до європейських і міжнародних стандартів.

Вивчаючи процес виникнення та розвитку інституту слідчого експерименту в науці кримінального процесу, слід зазначити, що його попередником є судовий експеримент. Ще в другій половині XVIII століття в суді починають застосовувати судові експерименти. Збереглися детальні відомості про судовий експеримент у справі щодо трагічної загибелі пароплава «Володимир». Подія відбулася в червні 1894 року на Чорному морі внаслідок зіткнення з італійським пароплавом «Колумбія». Під час катастрофи загинуло 76 осіб. Справу розглядали в Одеському окружному суді. Обвинуваченими опинилися капітан «Володимира» Кріун і капітан «Колумбія» Пеше. Останнього звинуватили в злочинній бездіяльності, а саме в тому, що на воду з його судна не було опущено найбільшу рятувальну шлюпку. Два матроси з пароплава «Володимир» забралися на італійське судно, спустили шлюпку та підігнали її до пароплава, щоб урятувати людей. Капітан Пеше заперечував можливість спустити шлюпку за борт силами

двох матросів. Для того щоб перевірити його твердження, суд наказав провести відповідні досліди на пароплаві «Колумбія». Отримані результати засвідчили хибність твердження Пеше. Під час судового експерименту ці два матроси спустили шлюпку, довівши, що саме в ній вони прибули по воді до «Володимира», щоб надати допомогу пасажирам та команді [114].

Після судової реформи 1864 року експерименти в судах стали проводити частіше. Водночас можливість їх проведення в Уставі кримінального судочинства не було передбачено. Лише в ст. 689 Уставу в надзвичайних випадках допускався виїзд на місце злочину з метою «ближайшего удостоверения в событии, когда оно заключает в себе важное преступление»; у ст. 692 суду було надано право запрошувати обізнаних осіб з метою відтворення необхідних випробувань на засіданнях суду. Під час проведення судових експериментів того часу застосовували сучасні тактичні умови. Його також проводили на тому самому місці, із тими самими предметами та людьми, залучаючи обізнаних осіб.

Отже, проаналізоване законодавство містило лише окремі згадування про дослідний метод перевірки доказів. Першим розпочав досліджувати питання з тактики проведення слідчого експерименту П. І. Тарасов-Родіонов (1938), що стимулювало подальше розроблення цієї проблематики В. П. Колмаковим, Н. І. Гуковською, Р. С. Белкіним.

У процесі дослідження опрацьовано праці Л. Є. Ароцкера [5], Р. С. Белкіна [12], Н. І. Гутковської [35], Ф. К. Діденка [55], В. П. Колмакова [90], В. О. Коновалової [94, с. 10–16], Ф. В. Хоменка [195, с. 30–34] та інших учених, у яких обґрунтовано самостійну гносеологічну природу та процесуальну сутність слідчого експерименту.

Одним із нововведень КПК України 2012 року є слідчий експеримент як слідча (розшукова) дія. Попередній КПК 1960 року окремої статті, яка стосувалася б слідчого експерименту, не передбачав. У ст. 194 «Відтворення обстановки та обставин події» було зазначено, що з метою перевірки й уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого або даних, одержаних під час провадження огляду та інших слідчих дій, слідчий може

виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках – за участю спеціаліста, свідка, потерпілого й підозрюваного або обвинуваченого відтворити обстановку та умови, у яких певні події могли відбуватися насправді [110].

Попри відсутність законодавчого закріплення такої слідчої (розшукової) дії, як «слідчий експеримент», можна констатувати, що аналізовану діяльність протягом тривалого часу використовували в практичній роботі слідчих, і нині вона дістала процесуального закріплення як самостійна слідча дія. Водночас теорія слідчого експерименту постійно розвивається та потребує подальшого вивчення й удосконалення.

Слідчий експеримент є надзвичайно трудомісткою і складною слідчою (розшуковою) дією. Його ефективне проведення вимагає використання спеціальних знань, а саме: ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій.

Науковці зазначають, що встановлення істини – це складна та багатостадійна процедура, яка передбачає використання значного обсягу інформації, причому не тільки доказової, а й орієнтуючої. Значна частина такої інформації надходить у розпорядження слідчого від осіб, які володіють спеціальними знаннями [192, с. 119–123].

Із цього приводу В. П. Колмаков обґрунтовує, що слідчий експеримент проводять з метою перевірки слідчих версій, показань свідків та обвинувачених, а також правильності впізнання [90].

Під час розслідування злочинів постає потреба проведення окремих експериментально-дослідницьких дій, спрямованих на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, учинення нею конкретних дій, наявності або відсутності в неї певних умінь і навичок тощо. Такі дослідження виконують шляхом проведення слідчого експерименту.

Відповідно до ст. 240 КПК України, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення

необхідних дослідів чи випробувань [111]. Слідчий експеримент передбачає проведення спеціальних дій з метою перевірки, збирання та одержання нових доказів, оцінки слідчих версій і встановлення можливості існування певних фактів, які можуть мати значення для розслідування. Метою слідчого експерименту є перевірка й уточнення показань свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених, інших даних, отриманих під час огляду місця події та проведення інших (розшукових) дій [111]. Слідчий експеримент необхідно відмежовувати від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, пізнавального прийому, що використовують під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Слідчий експеримент – це пізнавальна слідча (розшукова) дія, сутність якої полягає в проведенні досліджень, пов'язаних зі встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування певних фактів, що мають значення для кримінального провадження [132]. Зазначена слідча (розшукова) дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників.

Експериментом (лат. *experimentum* – іспит, дослідження) слід вважати штучну систематичну зміну умов явища, що знаходиться під наглядом, і його зв'язків з іншими явищами. Мета експерименту – виявлення сутності явища, за яким ведуть спостереження, його походження, шляхів і методів свідомого оволодіння ним. Зміст експериментального методу дослідження фактів і явищ передбачає таке вивчення об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або шляхом зміни процесу в певному напрямі. Цей метод охоплює будь-які дослідження, що сприяють виокремленню досліджуваного явища, із сукупності інших, завдяки чому пізнають його сутність і походження, що дає змогу дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища в минулому або майбутньому [167].

У ч. 2 ст. 240 КПК України зазначено, що за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста [111]. В окремих випадках

участь конкретного спеціаліста з криміналістичних позицій слід визнати обов'язковою вимогою забезпечення ефективності цієї слідчої (розшукової) дії та об'єктивності отриманих результатів, наприклад, слідчий експеримент за участю спеціаліста в галузі автотехнічної експертизи під час відтворення механізму дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) [72].

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту дає змогу пізнати сутність явищ, за якими спостерігають, а також ознаки й стан різних об'єктів, що мають значення для розслідування.

Розробленню загальнотеоретичних, правових і методичних питань використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій присвячено чимало праць кримінальної процесуальної та криміналістичної спрямованості. Широке висвітлення вони дістали в роботах Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, А. І. Вінберга, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, А. В. Дулова, Г. Г. Зуйкова, В. О. Коновалової, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, В. Ю. Шепітька, В. І. Шиканова та ін. Слідчі (розшукові) дії дослідила Ю. М. Чорноус з позицій їх кримінально-процесуальної, морально-етичної, психологічної та організаційно-тактичної характеристики [206, с. 188].

Низку наукових праць ми дослідили ретельніше.

По-перше, теоретичним підґрунтям дисертації для з'ясування поняття та змісту спеціальних знань у кримінальному процесі є такі монографічні дослідження:

– «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» (Романюк Б. В., Київ, 2002) [168], у якому визначено концептуальні основи спеціальних знань під час розслідування, а саме: висвітлено теоретичні та правові засади використання спеціальних знань на сучасному етапі розвитку кримінального судочинства; схарактеризовано процес використання спеціальних знань слідчим під час проведення слідчих дій (як безпосередньо слідчим, так і шляхом залучення спеціаліста); визначено процесуальний порядок проведення експертизи в кримінальній справі (від призначення експертизи й до оцінки висновку експерта слідчим);

– «Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні» (Ревака В. М., Харків, 2006) [164]. Автор розглянув поняття спеціальних знань і процесуальні форми їх використання в кримінально-процесуальній діяльності; висвітлив дискусійні питання використання спеціальних знань у стадії порушення кримінальної справи й особливості їх використання під час призначення та провадження експертизи;

– «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)» (Семенов В. В., Київ, 2006) [174]. У дисертації з'ясовано такі питання: зміст спеціальних знань у розслідуванні злочинів (сутність спеціальних знань у розслідуванні злочинів; початок залучення фахових знань у розслідування злочинів; формування інституту спеціальних знань; удосконалення інституту спеціальних знань у період подальшого розвитку криміналістичної науки й експертних підрозділів); організація використання та напрями вдосконалення спеціальних знань у розслідуванні злочинів (основні положення організації використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів; форми їх використання; завдання, правові засади та принципи взаємодії між суб'єктами використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів; напрями вдосконалення використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів);

– «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (Кравченко О. А., Запоріжжя, 2012) [101]. Дослідження присвячено формуванню теоретичних і правових основ застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Увагу акцентовано на висвітленні особливостей застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження й використання речових доказів у кримінальному процесі України.

З огляду на значущість положень, сформованих на підставі перелічених праць, можна констатувати, що в цих та низці інших робіт висвітлено концептуальні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Окреслено історичні передумови їх залучення до діяльності з розслідування злочинів, з'ясовано їх поняття та зміст, форми реалізації. Однак недослідженими залишилися особливості використання спеціальних знань під час

проведення окремих слідчих дій, серед яких – слідчий експеримент, а також відтворення обстановки й обставин події (відповідно до КПК України 1960 року зі змінами й доповненнями). Крім того, слід зауважити, що перелічені праці підготовлено на підставі положень кримінально-процесуального законодавства, що втратило чинність.

По-друге, заслуговують на увагу роботи вчених, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів злочинів, зокрема:

– «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті» (Пиріг І. В., Київ, 2006) [146]. Автор конкретизував поняття та види спеціальних знань, що використовують під час розслідування розкрадань вантажів на залізничному транспорті; визначив форми спеціальних знань, що використовують у процесі розслідування розкрадань вантажів на залізничному транспорті, і суб'єктів їх застосування; висвітлив особливості використання спеціальних знань за таких умов (на стадії порушення кримінальної справи; у разі встановлення місця викрадення та знаходження вантажу; під час виявлення та розшуку особи, що вчинила злочин);

– «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності» (Курилін І. Р., Київ, 2007) [118]. Предметом дослідження є поняття та сутність спеціальних знань, що використовують під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності; напрями використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності (автор визначає такі, як участь спеціаліста в проведенні окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності; особливості призначення і проведення окремих видів судових експертиз під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності; оцінка висновків експертів під час розслідування цих злочинів);

– «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій» (Пашнєв Д. В., Харків, 2007) [144]. У роботі здійснено криміналістичний аналіз злочинів, учинених із застосуванням

комп'ютерних технологій; висвітлено порядок використання спеціальних знань і комп'ютерних технологій під час збирання та дослідження слідів комп'ютерних злочинів. Зокрема, учений окреслює структуру та форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених із застосуванням комп'ютерних технологій; характеризує комп'ютерні технології збирання й дослідження слідів комп'ютерних злочинів; з'ясовує особливості використання спеціальних знань на стадії порушення кримінальних справ про комп'ютерні злочини та за умови залучення спеціаліста в окремих слідчих діях; визначає предмет і завдання судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування окремих видів злочинів висвітлено й у таких працях:

- «Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло» (Бондар В. С., Луганськ, 2008) [15];

- «Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод» (Дячук В. І., Київ, 2010) [60];

- «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів» (Дондик Н. Я., Харків, 2006) [57];

- «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва» (Дондик Г. П., Дніпропетровськ, 2011) [56];

- «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків» (Косміна Н. М., Харків, 2011) [96];

- «Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності» (Кофанова О. С., Київ, 2011) [100];

- «Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва» (Мировська А. В., Ірпінь, 2012) та ін.

Низку наукових статей присвячено проблемним питанням використання спеціальних знань під час розслідування нових видів злочинів [25, с. 59–61; 207, с. 36–47].

Питання залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організації і тактики) детально висвітлено в дисертації В. О. Яремчук [218]. Серед завдань, які необхідно було виконати під час дослідження, увагу акцентовано на формуванні засад тактики залучення спеціаліста до слідчого експерименту. Автор визначила такі форми участі спеціаліста під час проведення слідчого експерименту: участь спеціаліста під час реалізації тактичних прийомів слідчого експерименту; використання слідчим найефективніших тактичних прийомів для взаємодії зі спеціалістом під час слідчого експерименту; залучення декількох (групи) спеціалістів до цієї слідчої (розшукової) дії; діяльність спеціаліста в його взаємодії зі слідчим та іншими учасниками слідчого експерименту [218, с. 16].

Важливим є дослідження кримінальних процесуальних, організаційно-тактичних, психологічних засад проведення слідчого експерименту. Ідеться, передусім, про дисертаційне дослідження Ш. Ш. Ярамиш'ян (1982), а також інші наукові праці з цієї проблематики [140].

Окремо слід зауважити про працю В. М. Стратонова «Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів» (Запоріжжя, 2001) [140]. Відповідно до чинного на час підготовки дисертації законодавства, у ній висвітлено пізнавальний і правовий зміст відтворення обстановки й обставин події, а саме приділено увагу витокам та історико-порівняльному аналізу відтворення обстановки й обставин події; з'ясовано поняття, сутність і види відтворення обстановки й обставин події. Увагу акцентовано на організації і тактиці відтворення обстановки й обставин події відповідно до етапів підготовки, тактики безпосереднього проведення, фіксації перебігу та результатів, оцінки результатів відтворення обстановки й обставин події. У роботі окремий підрозділ присвячено психологічним особливостям роботи слідчого під час відтворення обстановки й обставин події.

Тактичні і психологічні засади проведення слідчого експерименту схарактеризовано в праці О. К. Чернецького «Слідчий експеримент у кримінальному судочинстві: тактика і психологія» (Харків, 2013). До аналізу доробку вченого ми повернемося згодом [201].

У контексті нового кримінального процесуального законодавства України розглянуто основні положення проведення слідчого експерименту в дисертації Т. М. Балицького «Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України» (Ірпінь, 2015) [7]. Автор встановив етапи виникнення й розвитку слідчого експерименту як слідчої (розшукової) дії в кримінальному провадженні України; сформулював визначення поняття слідчого експерименту та висвітлив його сутність; схарактеризував процесуальну регламентацію слідчого експерименту тощо [8]. Однак недостатньо досліджено тактику слідчого експерименту, оскільки відображено лише окремі тактичні прийоми, не розглянуто питання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

З огляду на вагомий внесок зазначених учених у розроблення окресленої проблематики, питання, що стосуються особливостей тактики проведення слідчого експерименту за участю спеціалістів у науковій літературі, є недостатньо висвітленими. Із цього приводу є лише окремі наукові публікації. Бракує також методичних рекомендацій з використання спеціальних знань під час проведення аналізованої слідчої (розшукової) дії, що вимагає подальших досліджень.

Тактику слідчого експерименту реалізують з урахуванням досягнень криміналістичної тактики, яка має власний понятійний апарат, розроблені засоби, методи та прийоми діяльності. Ці та інші важливі питання висвітлено у фундаментальних дослідженнях В. Ю. Шепітька [209; 208, с. 185–187; 211, с. 40–42].

Окремий блок літературних джерел становить навчально-методична література, у якій проаналізовано питання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту [81; 84; 109; 185; 215]. Роботи цієї групи становлять значну цінність, адже максимально спрямовані на виконання практичних завдань, містять доступну для читача інформацію. Це роботи

А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимова, Н. І. Клименко, В. О. Комахи, В. С. Кузьмічова, Ж. В. Удовенко, Ю. М. Чорноус, М. Г. Щербаковського.

Третю групу джерел, яку було досліджено, формують наукові статті й тези виступів на конференціях, у яких розглянуто аспекти аналізованої проблематики. Це статті І. В. Пирога [147, с. 179–183; 148, с. 280–288], В. В. Коваленка [87, с. 148–153], О. К. Чернецького, А. В. Реуцького [203, с. 355–359] та інших учених.

Важливе значення має формування криміналістичних рекомендацій з приводу використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Теоретичне підґрунтя криміналістичних рекомендацій сформовано в працях В. П. Бахіна [9, с. 15–23], А. В. Іщенко [71], що стали практичним інструментарієм реалізації завдань кримінального провадження.

Формування криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є одним із першочергових завдань нашого дослідження, визначає зміст його практичного спрямування, обумовлює його практичне значення.

Таким чином, ураховуючи ґрунтовність наявних напрацювань, на підставі здійсненого аналізу можна констатувати брак монографічних досліджень, які висвітлювали б засади використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Їх опрацювання слід здійснювати відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України в контексті галузі наукового знання, залучення якої є необхідним у кримінальному провадженні під час проведення слідчого експерименту.

1.2. Кримінальна процесуальна регламентація використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

З'ясовуючи особливості процесуальної регламентації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, слід, передусім, проаналізувати положення КПК України, прийнятого 13 квітня 2012 року [112].

Спеціаліст у кримінальному процесі має статус учасника кримінального провадження, з відповідними правами й обов'язками (згідно з п. 25 ст. 3 КПК України) [112].

У вітчизняному кримінальному процесі фігурує два учасники кримінального провадження, що володіють спеціальними знаннями, – експерт (ст. 69 КПК України) і спеціаліст (ст. 71 КПК України) [112].

Зокрема, згідно зі ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка *володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями* (курсив наш. – Авт.), має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження та стосуються сфери її знань [112].

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє *спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів* (курсив наш. – Авт.), і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги [112].

Спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) акцентувати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і

подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [112].

Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду й мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду, давати пояснення щодо поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювали) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом [112].

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста суд покладає всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні (ст. 72 КПК України [112]).

Отже, правові інститути «спеціальні знання» та «спеціаліст» мають низку відмінностей правового регулювання. Особами, які володіють спеціальними знаннями, у науковій літературі традиційно вважають спеціаліста, експерта, перекладача, сурдоперекладача, педагога, психолога та ін. Однак ст. 71 КПК України визначає, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду із цих питань. Спеціаліст може бути залучений для надання технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Тобто поняття «спеціальні знання» є ширшим і частково регламентованим законодавчо, охоплює рівні форми використання спеціальних знань з будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, водночас, поняття «спеціаліст», його процесуальний статус, права й обов'язки чітко визначено законодавчо

(ст. 71, 72, 75, 77, 79, 105, 228, 236, 237, 240, 242 КПК України) і стосується, насамперед, надання допомоги з техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій.

Порівнюючи регламентацію процесуального статусу експерта та спеціаліста, слід акцентувати на деяких відмінностях. Так, експертом є особа, «яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями...». Водночас спеціалістом є особа, яка «володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів...». Поряд з іншими відмінностями, які об'єктивно обумовлені компетентністю та виконуваними завданнями, вважаємо не цілком точним підхід законодавця до визначення спеціальних знань, якими володіють ці учасники кримінального провадження. Стосовно експерта йдеться про «наукові, технічні або інші спеціальні знання», а щодо спеціаліста – «спеціальні знання та навички застосування технічних та інших засобів». За такого формулювання складається враження, що спеціаліст – це лише технічний помічник слідчого. Однак спеціальні знання, про що влучно зазначили В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль, – це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [122, с. 22].

На практиці під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту, у низці випадків необхідними є спеціальні знання із психології, медицини, географії, біології, зоології тощо. З огляду на це, визначення спеціальних знань, якими повинен володіти спеціаліст, у контексті ст. 71 КПК України є вужчим за реальний зміст і потребує доповнення, узгодження із характеристикою спеціальних знань експерта як спільних за сутністю, а також гармонізації з іншими статтями КПК України (ст. 101 КПК України).

Це засвідчує аналіз й інших статей КПК України. Наприклад, згідно зі ст. 236 КПК України, під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з метою одержання допомоги з *питань, що*

потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Аналогічно в ст. 237 КПК України «для участі в огляді, з метою одержання допомоги з питань, *що потребують спеціальних знань* (курсив наш. – Авт.), слідчий, прокурор може запросити спеціалістів».

Для однозначного тлумачення сутності спеціальних знань доцільно, на нашу думку, доповнити ч. 1 ст. 71 КПК України, у якій визначити, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». Пропозиції за результатами здійснених досліджень упроваджено до законотворчої діяльності (додаток Д).

Запропоновані доповнення підтримали й практичні працівники. Так, на питання, чи доцільним є доповнення ч. 1 ст. 71 КПК України й закріплення в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...», позитивно відповіли 69,4 % слідчих, 80,0 % інспекторів-криміналістів, 84,9 % судових експертів (додатки А, Б, В).

КПК України регламентує низку питань, пов'язаних із порядком залучення спеціаліста в кримінальному провадженні. Зокрема, передбачено підстави для відводу спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання (ст. 79, ст. 80 КПК України); витрати, пов'язані із залученням спеціалістів до кримінального провадження, належать до процесуальних (ст. 118, 122 КПК України); однією з підстав застосування запобіжних заходів є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам незаконно впливати на учасників кримінального провадження, серед яких і спеціаліст (п. 3 ч. 2 ст. 177 КПК України).

У цьому контексті слід розглянути також підхід законодавця щодо залучення результатів використання спеціальних знань до доказування в кримінальному провадженні.

Так, ст. 95 КПК України визначає, що показання – це відомості, які надають в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Згідно з ч. 6 ст. 95 КПК України, висновок або думка особи, яка дає показання, суд може визнати доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні ст. 101 КПК України.

У ч. 7 ст. 95 КПК України передбачено: якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у значенні ст. 101 КПК України, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 89 КПК України, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Новелою законодавства, актуальною в контексті нашого дослідження, є положення, що регламентують додатки до протоколів слідчих (розшукових) дій. Так, згідно зі ст. 105 КПК України, особа, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучає додатки.

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів мають бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Такий вид додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії, як «письмові пояснення спеціалістів, що брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії», буде розглянуто згодом, адже це новела законодавця, потенціал якої, що засвідчує вивчення практики, цілком не реалізований. Важливе значення письмові пояснення спеціалістів мають за умови проведення слідчого експерименту.

Окремою формою використання спеціальних знань є залучення стороною кримінального провадження експерта та проведення експертизи. Згідно зі ст. 244 КПК України, у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторони кримінального провадження мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді. Експертизу проводять експертна установа, експерт або експерти за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження, або якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ст. 242 КПК України) [112].

З огляду на вагоме значення в кримінальному провадженні судової експертизи, відповідно до мети й завдань цього дослідження, необхідно констатувати, що результати судової експертизи можуть бути використані під час прийняття рішення про проведення слідчого експерименту. І навпаки, відомості, отримані під час проведення слідчого експерименту, використовують для прийняття рішення, підготовки до призначення та проведення судової експертизи.

КПК України регламентує залучення спеціаліста до виконання таких завдань кримінального провадження під час проведення процесуальних дій:

1. Виготовлення дубліката документа слідчим, прокурором із залученням спеціаліста (ч. 4 ст. 99 КПК України).

2. Під час проведення тимчасового вилучення майна в разі необхідності слідчий або прокурор із залученням спеціаліста здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних

системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах (ч. 4 ст. 168 КПК України).

3. Під час пред'явлення особи для впізнання залучають спеціалістів (психологів, педагогів та інших) для фіксування впізнання технічними засобами (ч. 8 ст. 228 КПК України).

4. Під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи для одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів (ст. 236 КПК України).

5. Для участі в огляді з метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор може запросити спеціалістів (ст. 237 КПК України).

6. Слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту здійснюють вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складають плани і схеми, виготовляють графічні зображення, відбитки та зліпки, які додають до протоколу (ст. 240 КПК України).

7. Отримання зразків для експертизи. У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У разі якщо проведення експертизи доручене судом, відібрання зразків для її проведення здійснює суд або за його дорученням залучений спеціаліст (ст. 245 КПК України).

8. Залучення спеціаліста до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України). Згідно зі ст. 262 КПК України, огляд затриманої кореспонденції проводять в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття й оглядає затриману кореспонденцію; дослідження інформації, отриманої внаслідок застосування технічних засобів, у разі необхідності здійснюють за участю спеціаліста. Носії інформації і технічні

засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України (ст. 266).

У ст. 71 КПК України передбачено, що слідчий під час досудового розслідування може залучити спеціаліста до проведення будь-якої процесуальної, зокрема слідчої (розшукової), дії для досягнення завдань кримінального провадження.

В окремих випадках кримінальний процесуальний закон зобов'язує слідчого залучити до проведення слідчої (розшукової) дії особу, що володіє спеціальними знаннями. Так, згідно зі ст. 238 КПК України, огляд трупа слідчим, прокурором проводять за обов'язковою участю судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта [112].

Під час проведення ексгумації трупа на підставі ч. 2, 3 ст. 239 КПК України труп виймають із місця поховання за присутності судово-медичного експерта й оглядають, дотримуючись правил ст. 238 КПК України. Після проведення ексгумації та необхідних досліджень поховання здійснюють у тому самому місці, надаючи могилі попереднього стану. Під час ексгумації судово-медичний експерт може вилучати зразки тканини й органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень [112].

Згідно із ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [112].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечують участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 227 КПК України) [112].

Стосовно деяких слідчих (розшукових) дій, зокрема й слідчого експерименту, доцільність залучення спеціаліста регламентовано додатково, з огляду на мету підвищення ефективності його проведення шляхом використання спеціальних знань.

Слід окреслити межі компетенції слідчого та спеціаліста під час використання спеціальних знань. Закон не заперечує можливість слідчого використовувати спеціальні знання, однак за умови, якщо виявлені ним факти не використовують у доказуванні. Слідчий, який володіє спеціальними знаннями щодо застосування науково-технічних засобів, може їх використовувати в практичній діяльності. Однак зроблені на підставі цих знань висновки про наявність чи відсутність тотожності не фіксують як джерело доказів, а використовують в оперативно-тактичних цілях. У практичній діяльності трапляються випадки, коли для спростування тотожності не треба володіти спеціальними знаннями, наприклад, коли слід взуття, вилучений на місці події, відрізняється за формою чи розміром від взуття підозрюваного або зразок відбитка штампу за формою, розміром і змістом тексту не збігається з досліджуваним відбитком. Ідеться про відмінність групових ознак об'єктів, і тому кожний співробітник, який володіє знаннями в галузі криміналістики, дійде висновку про відсутність тотожності.

Основну групу процесуальних суб'єктів застосування спеціальних знань формують спеціалісти. Вони є особами, які володіють певними спеціальними знаннями, досвідом і навичками, їх залучає слідчий до процесу розслідування для надання консультативної, технічної, методичної та іншої допомоги під час проведення слідчого експерименту. Безпосереднє залучення спеціаліста до розслідування має на меті розширення практичних можливостей слідчого пізнання, ефективного виявлення та вилучення доказів під час проведення слідчого експерименту, правильного прийняття процесуальних рішень.

Увагу слід акцентувати також на процесуальній регламентації слідчих (розшукових) дій (глава 20 КПК України), зокрема – слідчому експерименті.

Згідно із ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Законодавець визначає такі загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, що обов'язково мають бути дотримані під час проведення слідчого експерименту (ч. 2–8 ст. 223 КПК України) [112]:

- підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що засвідчують можливість досягнення її мети;

- слідчий, прокурор уживають належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюють їхні права й обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, передбачену законом;

- проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22-ї до 6 год) є недопустимим, за винятком невідкладних випадків, коли зволікання в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного;

- у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи в учиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

- слідчу (розшукову) дію, яку здійснюють за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, проводять за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення

щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносять до протоколу;

– слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше ніж дві незаінтересовані особи (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, пов'язаного, зокрема, з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатимуть це за доцільне.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Слідчі (розшукові) дії не можуть проводити після закінчення строків досудового розслідування, крім проведення їх за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими [191].

Безпосередньо слідчу (розшукову) дію «слідчий експеримент» регламентовано в ст. 240 КПК України. Так, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [112].

Вивчення КПК України, інших теоретичних й емпіричних джерел засвідчує складний характер цієї слідчої (розшукової) дії.

Зокрема, ч. 1 ст. 240 КПК України передбачає можливість перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин злочину (результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або даних, одержаних під час проведення огляду та інших слідчих (розшукових) дій. Для цього слідчий, прокурор мають право на проведення слідчого експерименту шляхом відтворення

дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Тобто за характером процесуальної регламентації слідчий експеримент охоплює перевірку показань на місці.

На підставі здійснених досліджень Л. Є. Калюжна зазначає, що згідно з ч. 1 ст. 240 КПК України, слідчий експеримент проводять «з метою уточнення і перевірки відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення», а у ч. 3 ст. 240 йдеться про те, що «до участі у слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок...». Тобто формально «перевірку показань на місці» регламентує ст. 240, якщо розглядати «перевірку відомостей» як перевірку даних, які отримано внаслідок допиту підозрюваного, обвинуваченого та інших щодо обставин кримінального правопорушення [82].

Критичніше оцінює регламентацію слідчого експерименту в КПК України В. Негребецький. На думку цього автора, аналіз норми ст. 240 КПК України, що передбачає слідчий експеримент, не дає чіткої відповіді щодо можливості проведення перевірки показань на місці в межах передбаченої цією нормою процедури слідчої (розшукової) дії. Тому питання залишається дискусійним, що не сприяє реалізації цієї слідчої дії на практиці. Автор вважає, що проводити перевірку показань на місці в межах ст. 240 КПК України допустимо. Слідчому необхідно враховувати, що особа, показання якої перевіряють, та інші учасники не є професіоналами-юристами, тому потребують точної регламентації своїх дій і детального роз'яснення прав та можливостей [133].

Сутність перевірки показань на місці В. В. Негребецький визначає таким чином: «вона являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту (та (або) ідеальних слідів пам'яті), з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних» [134].

Р. С. Белкін у праці «Перевірка і уточнення показань на місці» розділяє окремо слідчий експеримент і перевірку показань на місці [11].

Із цього приводу І. В. Гора та В. А. Колесник влучно зазначають, що слідчий експеримент і перевірка показань на місці належать до групи перевірочних слідчих дій, призначених для перевірки фактичних даних, встановлених у процесі розслідування. Однак ці слідчі дії все ж таки мають різні підстави для їх проведення. Слідчий експеримент проводять, якщо наявні та відомі органам досудового розслідування фактичні дані необхідно перевірити дослідним шляхом. Перевірку показань на місці здійснюють, якщо в показаннях допитаної особи містяться фактичні дані, пов'язані з обстановкою конкретного місця, однак вони неповні або містять суперечності, прогалини, які можна перевірити тільки шляхом зіставлення з фактичною обстановкою на місці події. Відмінність між слідчим експериментом і перевіркою показань на місці полягає також і в методах перевірки фактичних даних. У разі здійснення експериментальних дій відбувається дослідне встановлення можливості (або неможливості) існування певного чи іншого факту або явища, перебігу подій, сприйняття обстановки присутніми тощо. У проведенні ж перевірки показань на місці елементів досліду немає. Таку перевірку здійснюють шляхом зіставлення показань особи, які вона давала в минулому і дає під час проведення слідчої дії, із фактичною обстановкою на місці, про яке йдеться. Водночас за окремими пізнавальними прийомами перевірка показань на місці схожа на слідчий експеримент (наприклад, особа, показання якої перевіряють, може демонструвати окремі дії з використанням предметів або їх макетів). Однак, на відміну від слідчого експерименту, такі дії мають не експериментальний, а демонстраційний характер. Перевірка показань на місці можлива тільки за участю раніше допитаної особи, показання якої необхідно перевірити. Під час слідчого експерименту експериментальні дії можуть здійснювати слідчий, прокурор, або доручають здійснення їх іншим особам, статистам, а результати сприймають усі учасники слідчої дії. Учені виокремлюють ще низку відмінних ознак слідчого експерименту й перевірки показань на місці та доходять висновку про доцільність внесення

доповнень до КПК України, виклавши в окремій ст. 240¹ процесуальні вимоги і правила здійснення слідчої (розшукової) дії – «Перевірка показань раніше допитаної особи шляхом відтворення за її участю дій, обстановки й обставин певної події», урахувавши в редакції цієї статті підстави, мету, завдання, учасників і способи виконання й фіксування дій, передбачених слідчою (розшуковою) дією [33, с. 248–256].

Від перевірки показань на місці слідчий експеримент відрізняється сутністю та суб'єктом. Перевірку проводять з особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний спосіб шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому самому місці. Під час слідчого експерименту, навпаки, дослідні дії становлять його сутність і слугують методом одержання й перевірки інформації. Зокрема, експеримент може бути проведено за відсутності особи, показання якої перевіряють, причому в деяких випадках проведення його на тому самому місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим [171].

Таким чином, за сутністю та завданнями проведення слідчий експеримент може становити два різні види дій, що мають назву однієї слідчої (розшукової) дії, однак відрізняються за приводами, підготовкою, тактичними прийомами проведення та правилами, порушення яких може викривити отримані результати та вплинути на оцінку [111].

Ми поділяємо думку вчених, згідно з якою слідчий експеримент і перевірка показань на місці мають суттєві відмінності, тому виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б їхній зміст. Вважаємо необхідним доповнення КПК України ст. 240¹ «Перевірка показань на місці» (таку позицію схвалюють 76,7 % слідчих, 75,0 % інспекторів-криміналістів і 76,6 % експертів (додатки А, Б, В)).

Законодавець визначає, що за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати

плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додають до протоколу [112].

До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. Проведення слідчого експерименту допускають за умови, що це не становить небезпеки для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижує їх честь і гідність, не завдає шкоди [112].

Слідчий експеримент, що проводять у житлі чи іншому володінні особи, здійснюють лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядають у порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи [112].

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складають протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Крім того, у протоколі докладно викладають умови та результати слідчого експерименту [112].

Таким чином, основним документом, що відображає залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту, є протокол слідчої (розшукової) дії та додатки до нього.

Залишається нерегламентованим питання щодо порядку залучення спеціаліста до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Адже, згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста [112]. Однак результати вивчення практики засвідчили, що залучення спеціаліста для проведення слідчого експерименту значно підвищує його ефективність. Про це зазначили 78,7 % слідчих, 86,7 % інспекторів-криміналістів, 77,4 % експертів. Також 20,8 % слідчих, 13,3 % інспекторів-криміналістів, 16,9 % експертів додатково зауважили, що залучення спеціаліста необхідно за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій (додатки А, Б, В).

З позицій криміналістики для виявлення, фіксації дослідження слідової та іншої криміналістично значущої інформації участь спеціаліста є обов'язковою. Зазначене положення закріплено в криміналістичних рекомендаціях (наприклад, участь спеціаліста-автотехніка під час проведення слідчого експерименту з метою відтворення механізму ДТП).

Тобто, попри те, що залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту є правом слідчого або прокурора, вважаємо безсумнівно доцільним залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту.

Нормативно не регламентовано питання процесуального оформлення рішення про залучення спеціаліста під час проведення слідчого експерименту. Зокрема, ст. 240 КПК України передбачає, що слідчий може запросити спеціаліста, однак форма такого запрошення законом не встановлена.

За змістом рішення слідчого про залучення спеціаліста є процесуальним. Згідно з ч. 1 ст. 110 КПК України, процесуальними є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого, судді, суду [112]. Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України, рішення слідчого, прокурора приймають у формі постанови. Постанову виносять у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнають це за необхідне. Постанова слідчого, прокурора містить: 1) вступну частину, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову; 2) мотивувальну частину, що має відображати відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу; 3) резолютивну частину, яка повинна висвітлювати відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, яка має виконати постанову; можливість і порядок оскарження постанови. Постанову слідчого, прокурора виготовляє на офіційному бланку та підписує службова особа, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є

обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується (ч. 5–7 ст. 110 КПК України) [112].

Оскільки процесуальне рішення слідчого має бути оформлене постановою, то обґрунтування необхідності запрошення певного спеціаліста й питання, що потребують спеціальних знань, можуть бути закріплені в постанові про проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Постанову виносять у випадках, передбачених зазначеним Кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнають це за необхідне (ст. 110 КПК України) [112]. Ідеться про слідчі ситуації, коли, наприклад, потрібно залучити спеціаліста, який працює в певній установі, організації, державних чи правоохоронних органах, з метою забезпечення належної правової підстави для його участі в кримінальному провадженні, унаслідок якої він відсутній на робочому місці; за умови, коли слід надати рішення про залучення спеціаліста обов'язкового характеру.

Думку про те, що процесуальне рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту може бути оформлене постановою, з метою виконання процесуальних і тактичних завдань, поділяють 69,4 % слідчих, 71,7 % інспекторів-криміналістів і 62,3 % експертів (додатки Б, В, Г).

Отже, оформлення процесуального рішення слідчого, прокурора щодо залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту у вигляді постанови сприяє його виконанню, надає йому обов'язковості. Відповідно, участь спеціаліста фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього.

Характеризуючи правову регламентацію використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, варто акцентувати увагу на вимозі щодо врахування положень низки законів України та підзаконних нормативно-правових актів. Передусім ідеться про закони України: «Про Національну поліцію» 2014 року [156], «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 року [157], «Про судову експертизу» 1994 року [159], «Про прокуратуру» 2014 року [158], «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року [152], «Про наукову і науково-технічну діяльність» 2015 року [155] тощо.

Серед нормативно-правових актів, положення яких безпосередньо чи опосередковано регламентують окремі правовідносини під час залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту, слід виокремити: Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878 [150], Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343 [149], Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджену наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [75], Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджену наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [78], Інструкцію про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України, затверджену наказом МВС України від 9 липня 2014 року № 653 [77], Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджену наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5) [73], Інструкцію про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп, затверджену наказом МВС України від 20 жовтня 2014 року № 1107 [79], Інструкцію про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні, затверджену наказом Центрального управління Служби безпеки України від 19 березня 2016 року № 138 [80], Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджену наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575 [154], тощо.

1.3. Завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

Для висвітлення порушеного питання передусім слід з'ясувати зміст поняття «спеціальні знання», його співвідношення з поняттям «знання».

Поняття «знання» визначають як теоретично узагальнений суспільно-історичний досвід, результат оволодіння людиною дійсності, її пізнання. Їх вважають суб'єктивним образом об'єктивної реальності [67]. У філософії термін «знання» трактують як особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання (процесу відтворення дійсності), що відображає усвідомленням його істини [20].

Знання є системою ідеально відтворених у мовленнєвій формі закономірних зв'язків об'єктивного світу, відповідно до двох підсистем: а) загальнотеоретичні або наукові; б) прикладні або практичні знання. Будучи підсистемою цілісної системи знань, вони одночасно мають свої підсистеми (наука, техніка, мистецтво, ремесло), які є системами підсистем [216, с. 38–49].

За визначенням Н. І. Клименко, практичні знання – це багатопрофільна галузь, яка сформувалася на підставі вікового досвіду повсякденно-практичної діяльності людей. До них належать знання побутового та виробничого спрямування, які закріплені в певних прийомах і правилах. Їх зміст становлять знання про способи застосування трудової діяльності, про їх засоби, найбільш раціональну поведінку в певних життєвих умовах. Практичні знання закінчуються процесом пізнання, переважно зовнішнього аспекту предметів і явищ, а не їхньої сутності [83].

Людство в процесі розвитку розпочало накопичення практичних знань. Це виявлялося в розвитку писемності, простих винаходів тощо. Упродовж століть знання накопичувалися, ставали систематизованими й доступними для майбутніх поколінь, що позначилося на розвитку людського інтелекту та сприяло досягненню високого рівня пізнання суспільних процесів і явищ, тобто вони стали знаннями науковими.

Отже, наукові знання – це система глибокого пізнання процесів і явищ об'єктивної дійсності, їхніх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень, теорій висвітлює закони розвитку природи та суспільства, здійснює переведення розрізнених уявлень у теоретично систематизовану загальнозначущу форму, утримання того, що може бути збережено, передано, спадкоємно розвинуто як стійкої опори для подальшої людської діяльності, знання, набуті людиною в процесі навчання, життєвого досвіду [168].

Наукові знання поділяють на емпіричні й теоретичні. Вони пов'язані рівнем наукового пізнання процесів, явищ природи та суспільства, однак істотно різняться між собою. На емпіричному рівні наукові знання відкривають ці зв'язки шляхом аналізу безпосередніх конкретних даних спостереження, описування та експерименту, а на теоретичному, маючи загальний і необхідний характер, відображають внутрішню сутність і зміст процесів та явищ, які пізнають [168]. Розвиток практичних знань вивів їх на рівень наукового узагальнення та пізнання, завдяки чому вони стали науковими. Уже наукові знання як теоретичне пізнання природи, суспільства та законів їхнього розвитку широко впроваджено в практичну діяльність. Наукові знання відрізняються від практичних повнотою, усебічністю, об'єктивністю та обґрунтованістю об'єкта пізнання. У процесі розвитку науки розмежування практичних і наукових знань постійно змінювалося. Навіть в умовах сьогодення складно визначити межу між ними [83].

Знання передають з покоління в покоління та засвоюють у процесі спілкування людей, навчання або під час виконання практичних завдань. Під час навчання людина оволодіває певними знаннями, вміннями та навичками. Результатом навчання є отримання освіти.

Для ефективної професійної діяльності людині, крім знань, необхідно володіти відповідними вміннями, навичками та компетентністю.

Навички – це дії, які внаслідок тривалого повторення стають автоматичними, а свідомий контроль зводиться до мінімуму. Вони формуються, коли людина пристосовується до життєдіяльності в навколишньому середовищі; надають можливість точно, швидко виконувати різні операції [19].

Умінням називають елементарний рівень виконання дій, коли ще не сформувався автоматизм і необхідний розгорнутий свідомий контроль [19]. Також це майстерність людини в певному виді діяльності, можливості ефективно діяти в різних умовах відповідно до поставленої мети. Уміння неможливе без використання досвіду та певних знань. Без знання немає вміння, адже це дві неподільно взаємопов'язані частини будь-якої дії. Сукупність знань, умінь і навичок становить досвід людини.

Поняття «компетентність» ґрунтується на достатньому колі знань, повноважень особи в якій-небудь галузі чи обізнаності з чим-небудь. Тлумачний словник містить визначення терміна «компетентний» – із чим-небудь обізнаний; тямущий [19].

Стосовно терміну «спеціальні знання», форм їх застосування в кримінальному судочинстві вчені обстоюють різні позиції. Зазначене зумовлено тим, що досі не закріплено чіткої регламентації поняття спеціальних знань у кримінальному процесуальному законодавстві як норми-дефініції. КПК України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення експертизи, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях. Однак ці форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі не дають змоги визначити сутність цього явища. Неврегульованість у законі низки питань стосовно використання спеціальних знань ускладнює процес збирання та дослідження доказів. Тому для правильного трактування змісту спеціальних знань, їх значення під час кримінального провадження доцільно проаналізувати думки науковців із цього питання.

Деякі автори акцентують увагу на професійному спрямуванні спеціальних знань, їх відмежуванні від загальновідомих. Так, О. О. Ейсман спеціальними знаннями вважає знання незагальновідомі, незагальнодоступні, що не є масово поширеними, тобто знання, якими володіє обмежене коло фахівців. Дослідник уточнює, що знання в галузі законодавства й науки права – це юридичні знання, які не належать до спеціальних знань у тому значенні, у якому це поняття використовують у законі [216, с. 38–49].

На думку В. Г. Гончаренка, спеціальні знання – це знання про науку, техніку, мистецтво чи ремесло, що застосовують для одержання доказової інформації [30].

До іншої групи входять вчені, які вважають, що спеціальні знання – не лише наукові. Зокрема, О. Р. Ратінов зазначав, що, крім наукових і технічних знань, слідчому та судді для вирішення певних питань можуть бути потрібні спеціальні знання, які належать до різних галузей мистецтва, спорту, колекціонування, звичаїв тощо, а предметом експертизи можуть бути найрізноманітніші питання, що належать до різних галузей наукових знань і практичного досвіду [161, с. 94–95].

Науковці В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль вважають, що спеціальними знаннями є не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх використання [122, с. 22].

Дотримання принципу науковості є обов'язковим під час кримінального провадження, у криміналістичній діяльності, під час застосування спеціальних знань у різних формах.

Так, В. Ю. Шепітько заперечує можливість використання в доказуванні пристроїв і приладів, що ґрунтуються на не встановлених наукових явищах [210, с. 198–207]. Використання нетрадиційних знань без наукового обґрунтування призводить до слідчих, судових та експертних помилок.

Про окреслену вимогу йдеться і в інших наукових дослідженнях. Зокрема, В. В. Семенов вважає, що буденне знання встановлює та описує факти, не висвітлюючи їхньої сутності. Буденні знання не завжди відповідають науковим уявленням про предмети. Іноді вони бувають хибними. Безумовно, використовувати такі знання в процесі розслідування злочинів не можна. Наукові знання спрямовані на встановлення об'єктивної істини, виявлення закономірностей природи й суспільства, закономірностей виникнення та

функціонування такого соціального явища, як злочинна діяльність, їх мають використовувати для розслідування злочинів [173].

Ми поділяємо думку про те, що спеціальні знання повинні бути науково обґрунтованими та перевіреними практикою. Однак до спеціальних можуть належати також знання, які не ґрунтуються на теорії, не пов'язані з отриманням спеціальної освіти. На практиці трапляються випадки залучення вузькоспеціалізованих спеціалістів. Зокрема, знання фахівця в галузі філателії не пов'язані зі спеціальною професійною освітою та вивченням теоретичних засад. У таких випадках спеціальні знання отримують, насамперед, унаслідок практичної діяльності обізнаних осіб. Однак, на нашу думку, це виняток, а не правило.

Із цього приводу наведемо приклад зі слідчої практики. На місці пригоди було знайдено зошит, загублений злочинцем. У ньому були рукописні тексти, які під час огляду визначено як листи. Зі змісту одного з них стало відомо, що автора переведено на роботу, пов'язану з «головками перпендикулярного повороту». Для з'ясування значення цього терміна та місця виготовлення звернулися до головних інженерів і технологів найближчих до місця пригоди заводів. Зазначені посадові особи запевнили, що у своїй практичній роботі їм не траплявся такий термін. Під час звернення в центральну науково-технічну бібліотеку встановили понад 50 різних назв головок, однак серед них не було необхідної. Була згадка лише про поворотні головки як деталі металорізючих верстатів, які виготовляли лише на верстатобудівних заводах. Головний технолог верстатобудівельного об'єднання підтвердив, що «головки перпендикулярного повороту» – це неточний термін, проте на ділянці складання поворотних головок його часто вживають. Завдяки цьому було встановлено автора листа, який і виявився вбивцею [115].

Окремі автори акцентують увагу на процесуальній специфіці застосування спеціальних знань. Такі спеціальні знання відповідають вимогам сучасного розвитку науки, їх можуть використовувати в кримінальній процесуальній діяльності з метою доказування окремих обставин кримінального провадження, збирання та фіксації доказів. Зокрема, І. М. Сорокотягін вважає, що спеціальні знання за таких умов – це сукупність знань у науці, техніці, мистецтві, ремеслі,

отриманих унаслідок спеціальної підготовки або професійного досвіду та застосовуваних для одержання доказової, оперативно-розшукової та іншої інформації, необхідної для розкриття та розслідування злочинів [180].

На думку В. П. Колмакова, спеціальні знання може здобути певна особа лише внаслідок високопрофесійної підготовки та наукової діяльності [89].

Дослідник Є. І. Зуєв запропонував таке визначення: спеціальними знаннями є професійні й такі, що відповідають сучасному рівню розвитку, знання (за винятком галузі процесуального та матеріального права) в науці, техніці, мистецтві чи ремеслі, використання яких з метою реалізації завдань судочинства сприяє виявленню доказової та орієнтуючої інформації, що набуває значення під час встановлення істини в кримінальних і цивільних справах [70, с. 65–78].

Ще одна група вчених визначає поняття «спеціальні знання» як такі, що ґрунтуються на професійній діяльності за певною спеціальністю (медицина, фізика, бухгалтерія тощо), що вимагає спеціальної освіти як процесу оволодіння певним рівнем знань і навичок з конкретної професії та спеціальності [45]. Зокрема, З. М. Соколовський стверджує: для визначення спеціальних знань у процесуальному сенсі необхідно керуватися поняттями «спеціальність», «спеціаліст» і «професійна спеціальна освіта», а спеціальними знаннями слід вважати сукупність відомостей, отриманих унаслідок професійної спеціальної підготовки, які створюють для особи, що ними володіє, можливість вирішення питань у будь-якій галузі [179, с. 202–204].

Деякі науковці вважають, що спеціальними знаннями є такими, якими не володіє суб'єкт доказування. Так, М. В. Салтевський зазначав, що знання, отримані особою в процесі навчання та практики, є професійними. Для слідчого професійними є всі юридичні знання, зокрема в галузі криміналістики. Спеціальними знаннями для нього є такі знання, що відрізняються від одержаних у процесі професійної підготовки [170, с. 134–135].

До спеціальних знань В. Ревака також не відносить професійні знання слідчого та судді, оскільки вони є правовими [162, с. 34–35].

Дослідниця Н. І. Клименко стверджує, що деякі правові знання є також спеціальними [83, с. 8–11].

Різні автори у своїх працях використовують два терміни: «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання», в одних випадках трактуючи їх як синоніми, в інших – вкладаючи в них різний зміст. Найбільш точно їх відмінність висвітлили В. Д. Арсен'єв, В. Г. Заблоцький і П. П. Іщенко. Вони розглядають спеціальні знання як систему відомостей, отриманих унаслідок наукової та практичної діяльності в різних галузях і зафіксованих у науковій літературі, навчальних посібниках, методичних розробках, настановах, інструкціях тощо, а спеціальні пізнання – як знання, отримані відповідними особами внаслідок теоретичного та практичного навчання за певним видом діяльності, під час якого вони одержували необхідні навички для її здійснення [6; 72].

Таким чином, аналізуючи думки вчених щодо визначення поняття «спеціальні знання», можна дійти висновку, що запропоновані підходи іноді принципово відрізняються, що не сприяє точному тлумаченню цього поняття. Ми поділяємо думку про те, що спеціальні знання не є повсякденними та загальновідомими. Повсякденні знання у своїй сукупності формують повсякденну свідомість, що становить життєву практичну свідомість людей (масову й індивідуальну), що виходить за межі будь-якої вузькоспеціалізованої, професійної галузі та є головною повсякденною пізнавальною діяльністю, регулятором людської поведінки і спілкування [160].

Деякі вчені вважають, що дефініція «загальновідомі знання» має суб'єктивний, оцінний характер. Так, Л. В. Лазарева вважає, що відмежування загальновідомих знань від спеціальних є виключно предметом розсуду особи, яка здійснює розслідування. У кожному конкретному випадку питання вирішує індивідуально слідчий, прокурор, суд чи інші учасники. За умови віднесення знань до спеціальних необхідно розглядати кожний конкретний випадок індивідуально, відповідно до критеріїв (характеру) потреб у таких знаннях [119, с. 9–11].

Серед знань, застосовуваних у кримінальному судочинстві, важливу роль відіграють криміналістичні знання. Одночасно із цим постає питання про віднесення криміналістичних знань до спеціальних.

Криміналістика належить до спеціальних юридичних наук. Вона не вивчає конкретну галузь права. Її місце між галузевими юридичними та природничо-технічними науками. Тому криміналістичними знаннями є система тісно пов'язаних юридичних і природничо-технічних наукових відомостей, які загалом належать до юридичних знань. Таку сукупність відомостей прийнято вважати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому сенсі [30].

Значна частина засобів, прийомів і методів, які вивчає і розробляє криміналістика, не пов'язана з правом. Оскільки засоби, прийоми та методи криміналістичної техніки є природничими й технічними знаннями, то особи, які отримують юридичні професії, можуть ними не володіти. Отже, знання криміналістичної техніки, безсумнівно, належать до спеціальних.

Спеціальними знаннями є не тільки криміналістичні знання, що стосуються виявлення, вилучення та дослідження доказів, а й деякі правові знання, які охоплені предметом відповідної експертизи – автотехнічної, з техніки безпеки, бухгалтерської. Постає дискусійне питання про те, у яких конкретних галузях знання слід визнавати спеціальними. Зокрема, чи можна вважати спеціальними знання в галузі права (тобто використовувати в доказуванні висновки та показання фахівців у галузі митного, податкового, кримінального та інших галузей права).

На наше переконання, спеціальними не є знання в галузі права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин кримінального правопорушення та з вирішенням питань процесуального характеру (тобто знання в галузі кримінального права і кримінального процесу), а інші правові знання можуть бути спеціальними.

Аналіз наявних у науковій літературі поглядів дає підстави для висновку, що для віднесення знань у кримінальному судочинстві до спеціальних мають

значення дві обставини: а) галузь цих знань, б) форма й мета використання. З приводу цілей використання спеціальних знань науковці в галузі кримінального процесу схиляються до думки, що в кримінальному судочинстві спеціальні знання застосовують для пошуку, виявлення, одержання, закріплення фактичних даних (інформації), які підлягають встановленню в процесі доказування [187].

На підставі результатів вивчення думок різних науковців з досліджуваного питання поняття «спеціальні знання» можна схарактеризувати як знання та навички їх застосування, з-поміж яких окремі правові, у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи-спеціалісти і відповідно до норм кримінального процесуального законодавства використовують для успішного виконання завдань кримінального провадження [44].

Отже, спеціальні знання, які використовують під час проведення слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії (поділяють 97,9 % слідчих, 96,7 % інспекторів-криміналістів, 98,1 % судових експертів (додатки А, Б, В)).

Вимогами до спеціальних знань, які використовують для виконання завдань кримінального провадження, є законність, науковість, ефективність, надійність. Головна мета їх залучення – сприяння реалізації завдань кримінального провадження.

За нинішніх умов розвитку суспільства підвищився інтерес до проблематики висвітлення інституту спеціальних знань у кримінальному процесі. Одне з принципово важливих питань, яке обговорюють на сторінках юридичної літератури, пов'язане зі змістом спеціальних знань. Зокрема, дискусійним є питання, чи можна розглядати знання в галузі права як спеціальні. Необхідно враховувати різноманітність галузей права, які сформувалися останніми роками, розвиток

науково-технічного прогресу і трансформацію суспільних відносин за нових умов, процеси переходу спеціальних знань у загальнодоступні як у суспільстві, так і серед уповноважених на здійснення досудового розслідування осіб.

Вважаємо, що неможливо вимагати від кожного слідчого повної компетентності в усіх питаннях права, знання яких може знадобитися в процесі розслідування кримінальних проваджень, і неприпустимо позбавляти їх можливості звернутися за роз'ясненнями до компетентного фахівця в суміжних галузях права. З огляду на викладену позицію, на наш погляд, працівники органів досудового розслідування зобов'язані досконало володіти знаннями в тих галузях права, нормами яких вони керуються у своїй діяльності.

Спеціальні знання, що застосовують у кримінальному провадженні та безпосередньо під час проведення слідчого експерименту, можуть бути класифіковані за такою підставою, як наука, знання якої використовують. Наприклад, це дані природничих, технічних і гуманітарних наук. Проте такий поділ не можна вважати досконалим. Постає питання, про використання яких галузей знань ідеться. Вивчення наукових джерел засвідчує наявність відмінностей у їх визначенні та класифікації.

На нашу думку, для з'ясування цього питання слід керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. Цей нормативно-правовий документ містить визначення шифру галузі, назви галузі знань, коду спеціальності та найменування спеціальності. Саме керуючись цим документом, заклади вищої освіти готують здобувачів вищої освіти, що засвідчується дипломом молодшого бакалавра (молодшого бакалавра з відзнакою), бакалавра (бакалавра з відзнакою), магістра (магістра з відзнакою); додатком до диплома; додатком до диплома європейського зразка, що виготовляють за формою, затвердженою Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою, Радою Європи і UNESCO/CEPES; дипломом доктора філософії та доктора наук, додатком до

диплома доктора філософії європейського зразка, свідоцтвом про визнання документа про науковий ступінь [153].

Згідно із зазначеною Постановою, здобувачів вищої освіти готують за такими галузями знань:

– 01 «освіта» (спеціальності 011 «науки про освіту», 012 «дошкільна освіта», 013 «початкова освіта», 014 «середня освіта (за предметними спеціальностями)», 015 «професійна освіта (за спеціалізаціями)», 016 «спеціальна освіта», 017 «фізична культура та спорт»);

– 02 «культура і мистецтво» (спеціальності 021 «аудіовізуальне мистецтво та виробництво», 022 «дизайн», 023 «образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», 024 «хореографія», 025 «Музичне мистецтво», 026 «Сценічне мистецтво», 027 «Музеезнавство, пам'яткознавство», 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;

– 03 «гуманітарні науки» (спеціальності 031 «Релігієзнавство», 032 «Історія та археологія», 033 «Філософія», 034 «Культурологія», 035 «Філологія»);

– 04 «богослов'я» (спеціальність 041 «богослов'я»);

– 05 «соціальні та поведінкові науки» (спеціальності 051 «економіка», 052 «політологія», 053 «психологія», 054 «соціологія», 055 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», 056 «Міжнародні економічні відносини»);

– 06 «журналістика» (спеціальність 061 «журналістика»);

– 07 «управління та адміністрування» (спеціальності 071 «облік та оподаткування», 072 «фінанси, банківська справа та страхування», 073 «менеджмент», 074 «публічне управління та адміністрування», 075 «маркетинг», 076 «підприємництво, торгівля та біржова діяльність»);

– 08 «право» (спеціальності 081 «право», 082 «міжнародне право»);

– 09 «біологія» (спеціальність 091 «біологія»);

- 10 «природничі науки» (спеціальності 101 «екологія», 102 «хімія», 103 «науки про Землю», 104 «фізика та астрономія», 105 «Прикладна фізика та наноматеріали»);
- 11 «математика та статистика» (спеціальності 111 «математика», 112 «статистика», 113 «прикладна математика»);
- 12 «інформаційні технології» (спеціальності 121 «інженерія програмного забезпечення», 122 «комп'ютерні науки та інформаційні технології», 123 «комп'ютерна інженерія», 124 «системний аналіз», 125 «кібербезпека»);
- 13 «механічна інженерія» (спеціальності 131 «прикладна механіка», 132 «матеріалознавство», 133 «галузеве машинобудування», 134 «авіаційна та ракетно-космічна техніка», 135 «суднобудування», 136 «металургія»);
- 14 «електрична інженерія» (спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка», 142 «Енергетичне машинобудування», 143 «Атомна енергетика», 144 «Теплоенергетика», 145 «Гідроенергетика»);
- 15 «Автоматизація та приладобудування» (спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології», 152 «Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка», 153 «Мікро- та наносистемна техніка»);
- 16 «Хімічна та біоінженерія» (спеціальності 161 «Хімічні технології та інженерія», 162 «Біотехнології та біоінженерія», 163 «Біомедична інженерія»);
- 17 «Електроніка та телекомунікації» (спеціальності 171 «Електроніка», 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 173 «Авіоніка»);
- 18 «Виробництво та технології» (спеціальності 181 «Харчові технології», 182 «Технології легкої промисловості», 183 «Технології захисту навколишнього середовища», 184 «Гірництво», 185 «Нафтогазова інженерія та технології», 186 «Видавництво та поліграфія»);
- 19 «Архітектура та будівництво» (спеціальності 191 «Архітектура та містобудування», 192 «Будівництво та цивільна інженерія», 193 «Геодезія та землеустрій»);
- 20 «Аграрні науки та продовольство» (спеціальності 201 «Агрономія», 202 «Захист і карантин рослин», 203 «Садівництво та виноградарство»,

204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва», 205 «Лісове господарство», 206 «Садово-паркове господарство», 207 «Водні біоресурси та аквакультура», 208 «Агроінженерія»;

– 21 «Ветеринарна медицина» (спеціальності 211 «Ветеринарна медицина», 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза»);

– 22 «Охорона здоров'я» (спеціальності 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 223 «Медсестринство», 224 «Технології медичної діагностики та лікування», 225 «Медична та психологічна реабілітація», 226 «Фармація», 227 «Фізична реабілітація»);

– 23 «соціальна робота» (спеціальності 231 «соціальна робота», 232 «соціальне забезпечення»);

– 24 «сфера обслуговування» (спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа», 242 «туризм»);

– 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» (спеціальності 251 «Державна безпека», 252 «Безпека державного кордону», 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 254 «Забезпечення військ (сил)», 255 «Озброєння та військова техніка»);

– 26 «Цивільна безпека» (спеціальності 261 «Пожежна безпека», 262 «Правоохоронна діяльність», 263 «Цивільна безпека»);

– 27 «транспорт» (спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт», 272 «Авіаційний транспорт», 273 «Залізничний транспорт», 274 «Автомобільний транспорт», 275 «Транспортні технології (за видами)» [23].

Слід акцентувати увагу на необхідності уточнення галузі знань і спеціальності, якими володіє спеціаліст, що залучається до проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту.

За браку в спеціаліста, якого залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, з-поміж яких слідчий експеримент, відповідних спеціальних знань, що підтверджують документами про отримання освіти, може поставати питання про допустимість доказів, отриманих у кримінальному провадженні.

КПК України не регламентує це питання стосовно спеціаліста, однак зобов'язує враховувати ці дані під час залучення експерта і проведення експертизи.

Так, згідно з ч. 2 ст. 101 КПК України, кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Відповідно до ч. 4 ст. 101 КПК України, запитання, які ставлять експертові, і його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

У ст. 102 КПК України «Зміст висновку експерта» визначено, що у висновку експерта мають бути зазначені, поряд з іншими важливими відомостями, дані про особу експерта, що проводив дослідження, а саме його ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, учене звання, посада експерта.

Таким чином, необхідно з'ясовувати ці дані, а саме освіту і спеціальність, відомості про досвід роботи, також у спеціаліста, якого залучають до проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту, а також інших форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, з метою уникнення проблемних питань щодо належності та достатності отриманих доказів. Тобто, крім належної теоретичної підготовки, спеціальні знання повинні бути професійними.

Інститут спеціальних знань не лише викликає теоретичний інтерес, а й актуалізує питання практичного застосування. Тому важливо з'ясувати їх поняття, ознаки, класифікацію. Практична реалізація інституту спеціальних знань полягає у формах використання в кримінальному провадженні.

У зв'язку з тим, що законодавство не містить чіткого вирішення питання щодо видів використання допомоги спеціалістів, про що зазначає І. Р. Курилін, окремі автори обмежуються констатацією цього положення та віддаляються від розв'язання цієї проблеми. Інші обмежуються поверхневою та неповною класифікацією форм використання допомоги спеціаліста [118].

Розгляньмо це питання детальніше.

Власне термін «форма» означає: образ, вигляд [182]; зовнішнє вираження змісту [177]; спосіб існування й організація [178].

З огляду на зазначене, під час кримінального провадження форму використання спеціальних знань слід трактувати як зовнішній вияв їхньої суті, обумовлений їхнім змістом, що практично втілюється в процесі розслідування злочинів.

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту відбувається в певних формах залежно від виду спеціального експерименту.

У спеціальній літературі традиційно розглядають дві основні форми використання спеціальних знань під час кримінального провадження – процесуальну та непроцесуальну [42, с. 34–39].

У контексті нашого дослідження необхідно проаналізувати процесуальні форми використання спеціальних знань.

1. КПК України регламентує консультативну діяльність спеціаліста. Так, відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [111].

Розгляд спеціаліста як консультанта потребує прискіпливої уваги. Довідково-консультативну форму використання спеціальних знань можуть застосовувати сторони кримінального провадження під час збирання доказів.

Наприклад, спеціаліст може вказати стороні обвинувачення або стороні захисту на об'єкти, які в майбутньому можуть набути статусу речових доказів. Право спеціаліста акцентувати увагу сторони, яка його залучила, на характерних обставинах чи особливостях речей і документів передбачає можливість під час проведення процесуальних дій саме завдяки спеціальним знанням і навичкам спеціаліста з'ясувати, у чому полягають характерні обставини чи особливості досліджуваних речей і документів [111].

У практичній діяльності слідчого в кримінальному провадженні постає питання щодо необхідності проведення експертного дослідження в конкретній ситуації чи отримання консультації спеціаліста. Залучена обізнана особа в першому випадку констатує необхідність призначення експертизи, а в другому – надає необхідну консультацію. Якщо проведення експертного дослідження є необхідним, проте на сучасному етапі розвитку науки й техніки ще не створено тієї методики, використання якої дало б змогу відповісти на питання, які цікавлять сторону кримінального провадження, обізнаний у цій частині спеціаліст укаже на цю обставину. Отже, приречену на безрезультатність експертизу не буде призначено, що надасть можливість зекономити кошти й час. Якщо необхідні для проведення експертних досліджень методики об'єктивно наявні, спеціаліст визначить клас, рід і вид експертизи, яку слід призначити [32].

Консультативну допомогу спеціаліста сторони кримінального провадження можуть отримати й у випадках, коли треба встановити: чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності; є необхідність призначення комплексної експертизи. Певну допомогу сторонам кримінального провадження може надати спеціаліст стосовно правильного формулювання питань, які формулюють перед експертом.

Ще одним з видів консультативної допомоги спеціаліста є визначення повного переліку документів, які необхідно надати у розпорядження експерту. Це надасть змогу своєчасно проінформувати сторони за кримінальним провадженням про такі матеріали, яких бракує, проте які вкрай необхідні для проведення дослідження. Своєчасне консультування дасть змогу виконати дії, необхідні для забезпечення повноти документальної доказової бази [32].

2. У ч. 2 ст. 71 КПК України передбачено можливість залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження та судом під час судового розгляду. Процес збирання доказів охоплює здійснення сторонами кримінального провадження певних дій, зокрема: пошук і виявлення доказів, фіксацію доказової інформації, вилучення та

збереження доказів для їх подальшого дослідження, усебічне вивчення різноманітних аспектів, властивостей доказів, оцінювання й використання отриманих доказів під час доказування за кримінальним провадженням [32]. Проте, на думку В. Т. Нора, сторона захисту фактично позбавлена рівної можливості щодо збирання та подання доказів. Захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій для одержання важливої для захисту доказової інформації. З огляду на те, під час досудового розслідування захисник перебуває в нерівному становищі, порівняно зі стороною обвинувачення, оскільки позбавлений права вчиняти слідчі (розшукові) дії, суд під час підготовчого провадження та слідчий суддя в процесі досудового розслідування сприяють захиснику в реалізації його права на збирання й подання доказів [111]. Сторона захисту може заявляти клопотання щодо залучення до проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліста певного профілю.

3. Приймаючи рішення на підставі ст. 242 КПК України щодо залучення експерта і проведення експертизи в кримінальному провадженні, особа, яка залучає експерта, повинна знати можливості й порядок її проведення. Необхідною умовою застосування спеціальних знань є дотримання вимог законодавства, що регламентує підготовку до залучення експерта і проведення експертизи, дотримання порядку її призначення за ухвалою слідчого судді, використання отриманих результатів. Під час ознайомлення з висновком експерта сторони кримінального провадження мають зважати й на те, чи мала особа, яка надала експертний висновок, статус судового експерта. У разі виникнення будь-яких обґрунтованих сумнівів із цього приводу, сторона захисту чи обвинувачення мають право звернутися з відповідним письмовим запитом на адресу Міністерства юстиції України щодо надання відомостей з Державного реєстру атестованих судових експертів України.

Важливим з позицій перевірки достовірності висновків експертів є питання щодо відповідності експертним методикам. Зокрема, проведення судових експертиз лише на підґрунті знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла

без посилання на опубліковані методичні праці з питань судово-експертного дослідження є підставою для сумнівів у вірогідності отриманих результатів [32].

Отже, допомога спеціаліста під час досудового розслідування й судового розгляду кримінального провадження забезпечує його об'єктивність, ефективність і повноту. Саме правовий аналіз ситуації в сукупності з висновком обізнаної особи з конкретної прикладної проблематики забезпечують результат, який дає змогу прийняти своєчасні рішення й застосувати ефективні заходи для реалізації завдань кримінального провадження.

Також слід проаналізувати непроцесуальну форму використання спеціальних знань під час кримінального провадження.

Із цього приводу Л. В. Лазарева вважає, що практика кримінального судочинства свідчить про використання спеціальних знань у непроцесуальній формі [119, с. 164]. Є. Д. Лук'янчиков і В. П. Цільвік стверджують, що непроцесуальна участь полягає в запрошенні спеціаліста слідчим, прокурором чи судом для отримання консультацій під час збирання, виявлення й оцінювання доказової інформації [124, с. 46].

Учений В. М. Махов пропонує виокремити такі види допомоги спеціалістів: науково-технічну й організаційно-тактичну, яка об'єднує консультативну, методичну, криміналістичну [130, с. 41].

Як окремий вид діяльності спеціаліста П. П. Іщенко розглядає надання криміналістичної допомоги, що полягає у виявленні доказів, поясненні механізму утворення слідів і пошкоджень, фіксації доказів. Спеціалісти допомагають грамотно й повно описати докази в протоколі, використовують засоби фіксації доказів, виготовляють різноманітні відбитки, зліпки та копії слідів, які передають ознаки зовнішніх властивостей слідоутворювального предмета [72]. Ще одним видом участі спеціаліста визначають консультативну допомогу, яка полягає в роз'ясненні, порадах, консультаціях, повідомленні довідкових даних.

У радянський період О. І. Вінберг зазначав, що спеціаліст – це особа, яка не підмінює слідчого, це обізнана в певній галузі особа, покликана своїми

спеціальними знаннями допомогти слідчому в усіх випадках, коли з питань, що мають значення для справи, потрібна його допомога [22, с. 30–35].

На думку А. Зозулинського, жоден спеціаліст, незалежно від професії та рівня кваліфікації, не може підміняти слідчого. Основне призначення спеціаліста полягає в наданні слідчому консультацій, рекомендацій, технічної допомоги в підготовці та проведенні слідчих дій, а також у застосуванні науково-технічних засобів для фіксації їх результатів [68, с. 48–52].

Деякі автори, зокрема І. К. Волкова, вважають, що «спеціаліст у межах своєї компетенції є автономним», а слідчий не повинен усю роботу з виявлення, вивчення та вилучення слідів перекладати на спеціалістів [26]. Окремі вчені заперечують роль спеціаліста як помічника слідчого. Вони мотивують своє заперечення тим, що помічником прийнято вважати будь-яку особу, яка надає працівнику розслідування допомогу в здійсненні різних заходів, серед яких ті, що не потребують спеціальних знань. На їхню думку, доцільніше визначити спеціаліста як консультанта [34].

У науковій літературі обґрунтовано позицію щодо залучення до процесу розслідування нової процесуальної фігури – консультанта [16; 98].

Учені виокремлюють інші форми участі спеціаліста в розслідуванні злочинів: консультації щодо можливості призначення експертизи з конкретних питань, роз'яснення сторонам кримінального провадження та суду інших питань, які належать до професійної компетенції спеціаліста; допит експерта; залучення спеціаліста для сприяння в застосуванні технічних засобів під час дослідження матеріалів кримінального провадження тощо [172, с. 102].

Водночас Є. І. Зуєв виокремлює такі непроцесуальні форми залучення спеціалістів криміналістичних підрозділів: участь у підготовці до призначення експертизи; консультації; акцентування уваги слідчого на обставинах, суттєвих для справи; повідомлення довідкових даних; організаційно-технічне сприяння; участь у розробленні профілактичних заходів; упровадження в слідчу практику нових науково-технічних засобів і криміналістичних прийомів; навчання слідчих

засад застосування спеціальних знань з метою розкриття й попередження злочинів [69, с. 12].

Слушною є думка В. П. Бахіна та П. В. Цимбала про те, що спеціальні знання і технічні засоби використовують під час розслідування злочинів не тільки в процесуальній формі, а й у значно ширших масштабах [121].

Отже, слід визначити такі основні види (форми) використання допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту: 1) технічна – полягає в допомозі щодо виявлення, вилучення й фіксації слідової інформації та речових доказів; 2) консультаційна – полягає в сприянні встановленню контакту під час проведення слідчого експерименту та створенні відповідної обстановки; 3) довідкова – відбувається роз'яснення спеціальних термінів, необхідних реквізитів документів; 4) інформаційна – реалізується у формулюванні запитань, наданні допомоги учасникам слідчої (розшукової) дії; 5) організаційно-технічна – полягає в допомозі щодо підготовки схем, планів, складання протоколу слідчої (розшукової) дії.

Коло завдань, допомогу в реалізації яких може надати спеціаліст під час проведення слідчого експерименту, досить широке. За організаційно-тактичними особливостями слідчий експеримент є складною слідчою (розшуковою) дією, тому під час вирішення питання про його проведення в слідчого може виникнути необхідність запросити кількох спеціалістів з різних галузей знань.

Види слідчого експерименту як слідчої (розшукової) дії обумовлюють застосування певних форм використання спеціальних знань. До цього питання ми повернемося згодом.

Отже, можна підсумувати, що КПК України регламентує використання спеціальних знань у формах: 1) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245); 2) залучення спеціаліста до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 262, 266); 3) залучення експерта і проведення експертизи (ст. 242, 243); 4) надання консультацій спеціалістом (ст. 71), зокрема, надання письмових пояснень

спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України).

Емпіричні дослідження засвідчили, що під час проведення слідчого експерименту застосовують дві основні процесуальні форми використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчої (розшукової) дії (55,5 % слідчих, додаток А) і надання письмових консультацій спеціалістом (8,3 % слідчих). У непроцесуальній формі спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту використовують переважно у вигляді усних консультацій (66,4 % слідчих).

Вивчення кримінальних проваджень (додаток Г) підтвердило отримані результати. Так, спеціаліста до проведення слідчої (розшукової) дії фактично залучали в 57,1 % випадків; спеціальні знання надавав у формі письмових пояснень спеціаліст, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (4,8 %).

Проблемними є питання порядку залучення спеціалістів для надання консультацій під час проведення слідчого експерименту, процесуальне оформлення їх результатів. На підставі вивчення емпіричних джерел можна стверджувати, що консультації спеціаліста здебільшого реалізуються в усній формі, тому мають непроцесуальний характер. Згідно з КПК України (п. 2 ч. 2 ст. 105), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії, долучають як додатки до протоколу слідчої (розшукової) дії. Під час проведення слідчого експерименту потенціал такої форми використання спеціальних знань, як письмові пояснення спеціалістів, використовують недостатньо (8,3 % слідчих, додаток А; 4,8 % кримінальних проваджень, додаток Б). Однак, письмове пояснення спеціаліста, отримане за результатами проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, зокрема слідчого експерименту, розширює зміст протоколу слідчої (розшукової) дії, надає більш повне уявлення про використовувані спеціальні знання й отримані результати. Важливо, що за умови правильного процесуального оформлення письмової консультації спеціаліста (пояснення), відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України,

отримані результати використовують у доказуванні в кримінальному провадженні, а також можуть бути використані під час проведення експертизи поряд із протоколами слідчих (розшукових) дій. Нагальною є така потреба під час розслідування ДТП, коли поряд із протоколом слідчого експерименту на вивчення експерту надають також письмове пояснення спеціаліста про перебіг й отримані результати цієї слідчої (розшукової) дії.

Отже, обґрунтованою видається необхідність активніше використовувати цю процесуальну форму використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має відповідати вимогам законності, науковості, етичності, ефективності.

Законодавець не відносить до компетенції спеціаліста проведення попереднього дослідження, проте, з огляду на практику досудового розслідування, таке дослідження, проведене спеціалістом у певній галузі знань, має вагоме значення.

У цьому контексті В. М. Ревака зазначає, що участь спеціаліста під час проведення попередніх досліджень є однією із форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі. У науковій літературі пропонують й інше визначення такого виду діяльності – експрес-дослідження речових доказів. Кваліфіковане проведення попереднього дослідження спеціалістом-криміналістом надає можливість одержати об'єктивнішу інформацію про розслідувану подію, її механізм та учасників, допомагає визначити напрям подальшого пошуку доказів, засобів і методів цієї роботи, встановити приналежність виявлених слідів, предметів до досліджуваної події та їх придатність для одержання діагностичної інформації. Крім того, результати попереднього дослідження створюють об'єктивне підґрунтя для всебічного ситуаційного аналізу місця події. Результати дослідження матеріальних наслідків події, що відбулася, зіставляють з іншою інформацією, одержаною з інших джерел (відомості оперативного характеру, пояснення потерпілих, свідків тощо), для з'ясування як механізму вчинення злочину, так і даних щодо особи винного, а також надання допомоги слідчому під

час перевірки версії про інсценування злочину, у пошуку й виявленні негативних обставин [163].

Позаекспертні експрес-дослідження речових джерел інформації дають змогу усунути інформаційну непевність слідчого в різноманітних обставинах вчиненого злочину, у ситуації гострого дефіциту інформації справи, а отже, цілеспрямовано здійснювати слідчі й оперативно-пошукові заходи; своєчасно визначити причетність виявлених слідів до справи, а тим самим запобігати невиправданим витратам сил і засобів у роботі з об'єктами, які не стосуються справи; швидко звірити вилучені сліди із джерелами інформації, що знаходяться в різноманітних колекціях, автоматичних банках даних, або зразками для порівняльного дослідження; оперативно перевірити причетність до вчиненого злочину підозрюваних осіб. Зрештою, такі дослідження можуть істотно допомогти в розкритті та розслідуванні злочинів, розшуку й викритті злочинця. Науковець В. М. Ревака такі дослідження поділяє на два види: процесуальні, здійснювані в межах слідчих дій поза експертизою, і непроцесуальні, тобто здійснювані поза кримінальним процесом, наприклад, до початку кримінально-процесуальної діяльності з метою виявлення злочину [163].

Проведення попередніх (експрес) досліджень відбувається під час проведення огляду місця події – слідчої (розшукової) дії, яка характеризується інформаційною невизначеністю, потребою дослідження речових доказів в умовах дефіциту часу. Однак необхідність у проведенні попередніх (експрес) досліджень може постати й під час проведення слідчого експерименту. Наприклад, дослідження матеріальної обстановки, у якій проводять слідчий експеримент, слідів-відображень, що утворюються за результатами здійснення дослідних дій, перевірки цих об'єктів за криміналістичними обліками та базами даних, оперативної перевірки підозрюваного щодо його причетності до вчиненого злочину, застосування інших організаційно-тактичних заходів з метою ефективного проведення слідчої (розшукової) дії. Також завданням попереднього (експрес) дослідження є своєчасне визначення слідової інформації, речових

доказів, які стосуються кримінального провадження та виключення об'єктів, які не стосуються розслідуваного злочину.

Об'єктами попереднього дослідження є сліди рук, ніг, знарядь злому, транспортних засобів, виділення людського організму. Ними можуть бути предмети одягу, знаряддя злочину, транспортний засіб тощо. Попереднє дослідження здійснюють за допомогою різноманітних засобів криміналістичної техніки (засоби вимірювання, оптичні засоби, засоби ультрафіолетового або інфрачервоного освітлення тощо) [189]. Із цією метою залучають пересувні криміналістичні лабораторії, які оснащені новими технічними засобами, наборами хімічних реактивів, тощо.

На підставі Інструкції «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570 (п. 4 розділу IX), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), акцентує увагу слідчого на фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення [76]. Однак положення цього нормативно-правового акту не регламентують процесуальне значення попереднього (експрес) дослідження.

Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник вважають, що такі дослідження не можна вважати непроцесуальними, оскільки їх можуть здійснювати й у межах слідчих дій (огляду, освідування, огляду трупа тощо). Низку експрес-досліджень можуть здійснювати до початку кримінального процесу в межах оперативно-розшукової діяльності, що не дає підстав вважати всі види таких досліджень непроцесуальними. Виправданим буде поділяти їх на спеціальні експертні й позаекспертні [127, с. 46–49].

Перебіг і результати таких досліджень мають бути задокументованими. Фіксація обставин дослідження потенційних речових доказів у документах дає змогу здійснити перевірку як цілісності доказових властивостей досліджуваних слідів, так і достовірності отриманих у процесі їх дослідження фактичних даних. Найважливішим принципом доказового права є вимога достовірності, а отже,

перевіреності фактичних даних. Ця вимога має універсальний характер, тому що поширюється на всі види доказів [188]. Наприклад, у випадках, коли дослідження є неможливим без застосування методик, що змінюють зовнішній вигляд об'єктів дослідження, додатково фіксують і фотографують початковий їхній стан, подають виклад процесу дослідження, зазначаючи методики, що застосовували, криміналістичні засоби, виявлені ознаки та результати їх оцінювання, а також характеризують зміни та кількість витраченого матеріалу [127, с. 51–52]. Фіксація перебігу й результатів дослідження є доцільною за умови, що саме такий документ буде долучений до справи, може бути оцінений і використаний як експертом, так й іншими учасниками процесу [127, с. 51–52].

За умови проведення попередніх (експрес) досліджень під час слідчого експерименту, усі дії слід фіксувати в протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього, зокрема в письмовому поясненні спеціаліста.

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має відповідати певним критеріям. Таким чином, використанню спеціальних знань у процесі слідчого експерименту притаманні процесуальні та непроцесуальні критерії. Процесуальні критерії обумовлені положеннями кримінального процесуального законодавства України. Непроцесуальні поділяються на криміналістичні та загальнонаукові. Останні критерії виражаються через вузькоспеціальну галузь знань, особливості використання. Такими критеріями слід вважати наукові знання, на підставі яких використовують спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту.

Криміналістичні критерії використання спеціальних знань мають співвідноситися з конкретними криміналістичними методами (трасологічні, балістичні, технічне дослідження документів тощо), які застосовують під час проведення слідчого експерименту. Загальнонаукові критерії обґрунтовують на підставі знань конкретних наук, комплексу методичних рекомендацій, що застосовують під час проведення слідчих (розшукових) дій.

На критерії, що висувають до спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями, під час проведення слідчого експерименту позначаються такі чинники:

- швидкоплинність науково-технічного прогресу й неможливість слідчого своєчасно та кваліфіковано оволодіти найновітнішими і найпередовішими знаннями;
- криміналістичні й інші технічні засоби стрімко розвиваються та вдосконалюються. Більшість із них складні й вимагають спеціальної підготовки;
- сучасні трасологія, балістика, криміналістичне дослідження документів та інші галузі криміналістичної техніки мають теоретичне підґрунтя та складні методики дослідження, застосовувані технічні засоби;
- застосування науково-технічних засобів під час проведення слідчого експерименту потребує часу, відволікає слідчого від виконання службових обов'язків;
- за інших рівних умов необхідні спеціальні знання професійно застосовує спеціаліст, який має теоретичну підготовку та практичний досвід їх застосування.

У зв'язку із зазначеним, для підготовки та організації слідчого експерименту, виявлення й оцінювання всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, базової юридичної підготовки слідчого, прокурора недостатньо. З метою забезпечення належної ефективності проведення слідчого експерименту доцільно залучати спеціаліста, що володіє спеціальними знаннями в проведенні відповідної (конкретної) дії. Правильний добір і залучення спеціаліста значно підвищує ефективність проведення слідчого експерименту, забезпечує застосування належних науково-технічних засобів.

Слідчий експеримент є специфічною слідчою (розшуковою) дією, під час якої відбувається взаємодія як із речовими джерелами інформації, так і з ідеальними слідами (слідами пам'яті людини). Слідчий експеримент має різноманітні види та форми застосування спеціальних знань, а також тактичних прийомів, що використовують під час його проведення. Оскільки слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних слідчих (розшукових) дій, під час його проведення участь певних спеціалістів та їхні спеціальні знання є необхідними для формування тактики його проведення, вибору об'єктів для здійснення певних дій, реконструкції обстановки й обставин розслідуваної події, проведення дослідів, фіксації перебігу та результатів цієї слідчої (розшукової) дії, а також оцінювання отриманих результатів.

Висновки до розділу 1

Для з'ясування стану наукового дослідження питань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту було опрацьовано наукові та навчально-методичні джерела з окресленої проблематики. Попри вагомий внесок учених, питання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є недостатньо висвітленими. Не здійснено комплексного дослідження цих питань у контексті чинного КПК України 2012 року, нових форм залучення спеціальних знань відповідно до використовуваної галузі наукового знання, потреб сучасної практики протидії злочинності.

Обґрунтовано, що за змістом поняття «спеціальні знання» є ширшим і частково регламентованим законодавчо, охоплює рівні форми використання спеціальних знань з будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, водночас, поняття «спеціаліст», його процесуальний статус, права й обов'язки чітко визначено законодавчо (ст. 71, 72, 75, 77, 79, 105, 228, 236, 237, 240, 242 КПК України) і стосуються, насамперед, надання допомоги з техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій.

З'ясовано, що не має належної правової регламентації питання процесуального оформлення рішення про залучення спеціаліста під час проведення слідчого експерименту. Зокрема, ст. 240 КПК України передбачає, що слідчий може запросити спеціаліста, однак форма такого запрошення законом не встановлена. Аргументовано позицію, згідно з якою, оскільки процесуальне рішення слідчого має бути оформлене постановою, обґрунтування необхідності залучення певного спеціаліста й питання, що потребують спеціальних знань, доцільно фіксувати в постанові про проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Постанову виносять у випадках, передбачених зазначеним Кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнають це за необхідне (ст. 110 КПК України). Оформлення процесуального рішення слідчого, прокурора щодо залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту у формі постанови сприяє його

виконанню, виконанню низки процесуальних і тактичних завдань, надає йому обов'язковості. Участь спеціаліста фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього.

Обґрунтовано, що слідчу (розшукову) дію, передбачену ст. 240 КПК України, відповідно до особливостей проведення та виконуваних завдань, умовно можна поділити на два види: власне «слідчий експеримент» і «перевірка показань на місці», що потребує відповідного законодавчого унормування.

З'ясовано співвідношення понять «знання» і «спеціальні знання» як загального й окремого, що полягає в залученні останніх до кримінального провадження, використанні знань та навичок їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отриманих під час фахової підготовки і професійної діяльності, якими володіють особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою виконання завдань кримінального провадження.

У кримінальному провадженні та безпосередньо під час проведення слідчого експерименту спеціальні знання використовують у різних формах. Однак за будь-яких умов вони повинні відповідати вимогам законності, науковості, етичності, ефективності тощо. Однією з важливих умов дотримання цих принципів є з'ясування в особи, яка володіє спеціальними знаннями і яку залучають до кримінального провадження, її освіти, спеціальності та досвіду роботи. З метою правильного тлумачення окреслених питань важливо керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266 та іншими нормативно-правовими актами.

Виникнення проблемних питань спричиняє така форма використання спеціальних знань, як надання консультацій. Емпіричні джерела засвідчили, що консультації спеціаліста здебільшого реалізуються в усній формі, мають непроцесуальний характер. Згідно з КПК України (п. 2 ч. 2 ст. 105), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії, долучають як додатки до протоколу слідчої (розшукової) дії. Під час

проведення слідчого експерименту таку форму використання спеціальних знань використовують недостатньо (лише 4,8 % кримінальних проваджень). Однак письмове пояснення спеціаліста, отримане за результатами проведення слідчого експерименту, розширює зміст протоколу слідчої (розшукової) дії, надає більш повне уявлення про використовувані спеціальні знання й отримані результати, отримані відомості використовують у доказуванні в кримінальному провадженні. Увагу акцентовано на потребі активнішого використання цієї форми спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, стосовно чого надано криміналістичні рекомендації.

Законодавець не відносить до компетенції спеціаліста проведення попереднього дослідження, проте, з огляду на емпіричні джерела, таке дослідження виконує важливі завдання під час проведення як слідчого експерименту, так й інших слідчих (розшукових) дій. Про попередні дослідження є згадки в деяких нормативно-правових актах. Зокрема, на підставі Інструкції «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570 (п. 4 розділу IX), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), акцентує увагу слідчого на фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення. Водночас процесуальне значення попереднього (експрес) дослідження й отриманих результатів потребують належної правової регламентації.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

2.1. Використання спеціальних знань під час підготовки до проведення слідчого експерименту

Слідчий експеримент ґрунтується на експерименті як загальнонауковому методі пізнання, який у судочинстві можуть використовувати у формі: 1) окремої слідчої (розшукової) дії; 2) окремого тактичного прийому під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) складової експертного дослідження [99, с. 130–135].

Хоча ми досліджуємо всі три форми слідчого експерименту, у межах розділу розглянемо особливості використання спеціальних знань у першому випадку – як слідчої (розшукової) дії. Передусім доцільно проаналізувати структуру тактики слідчої (розшукової) дії та зміст її складових структурних елементів. У загальному вигляді проведення слідчої (розшукової) дії передбачає чотири етапи:

- а) підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії;
- б) проведення слідчої (розшукової) дії;
- в) фіксація перебігу та результатів слідчої (розшукової) дії;
- г) оцінка отриманих результатів, установлення їх місця і значення в системі доказової інформації в цьому кримінальному провадженні.

Така позиція є достатньо обґрунтованою в науковій літературі [106].

З огляду на зазначену структуру, перший етап – це підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту з використанням спеціальних знань.

З криміналістичних позицій передусім оцінюють власне слідчу ситуацію. Обирають відповідні тактичні прийоми, технічні засоби та створюють умови для

успішного проведення слідчої (розшукової) дії. Оскільки підготовчий етап передуює проведенню слідчої (розшукової) дії, поняття «підготовляти» має низку значень, серед яких: заздалегідь упорядковувати все до стану готовності для проведення, здійснення чого-небудь, давати необхідний запас знань тощо [139].

Безсумнівним є те, що підготовчий етап у край важливий під час проведення слідчого експерименту й у тому сенсі, що помилки, допущені на цьому етапі, позначаються на якості та результатах проведення слідчої (розшукової) дії.

У цьому напрямі потрібні заходи з удосконалення, адже в практичних підрозділах бракує криміналістичних рекомендацій із цього приводу, слідчі внаслідок надмірного завантаження приділяють цьому питанню неналежну увагу.

Так, згідно з результатами анкетування, заходи з підготовки до проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань (що охоплює вивчення особи учасників слідчої (розшукової) дії, матеріалів кримінального провадження, складення плану слідчої (розшукової) дії, заходів з відтворення обстановки й обставин події тощо) у повному обсязі здійснюють лише 41,7 % опитаних слідчих, в окремих випадках – 27,8 % слідчих (додаток А). Це негативно позначається на ефективності практичної діяльності, формалізує її.

У роботі ми вважаємо за необхідне акцентувати увагу на вагомому значенні цієї стадії проведення слідчої (розшукової) дії, сформулювати необхідні криміналістичні рекомендації.

Із цього приводу М. В. Салтевський зазначає, що розпочинається організація підготовки до проведення слідчої дії з визначення завдань, які слідчий має намір виконати, а саме: а) чітко сформулювати мету слідчої дії; б) обрати місце її проведення; в) визначити час провадження; г) встановити коло учасників і роль кожного з них; ґ) з'ясувати необхідність використання технічних засобів (які, з якою метою); д) встановити можливість використання допомоги громадськості, у якій формі [171].

Крім визначення мети і завдань дії, вибору часу, місця проведення та вирішення питання про коло учасників дії, доречно вивчити ще нормативний матеріал та матеріали кримінального провадження, дані про об'єкт тактичного

впливу, зібрати інформацію, якої бракує, і бажано спрогнозувати можливий розвиток ситуації [200].

Слушною є думка В. О. Образцова, згідно з якою підготовка слідчої дії є досить складним комплексом рішень і заходів [176]. Унаслідок опрацювання визначено, що підготовка до проведення слідчого експерименту може охоплювати:

- визначення завдань дії;
- встановлення місця, дати, часу доби й найбільш доцільного, з тактичної позиції, моменту початку проведення дії;
- підбір та вивчення необхідних матеріалів кримінального провадження, аналіз відомостей про об'єкт тактичного впливу, прийняття заходів зі збирання даних, яких бракує, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, заходів оперативного характеру;
- вивчення необхідного нормативного матеріалу, методичних рекомендацій з проведення цього виду дії;
- розгляд питання про коло учасників дії та забезпечення їх участі (залучення необхідних спеціалістів, оперативних працівників);
- розроблення можливих варіантів розвитку ситуації під час проведення дії та адекватних заходів реагування;
- прийняття заходів з належного технічного забезпечення дії;
- визначення тактичної лінії поведінки слідчого й інших учасників слідчої (розшукової) дії, системи методів і прийомів виконання поставлених завдань;
- розроблення та забезпечення відповідними організаційними, кадровими й іншими заходами невідкладного характеру.

Досліджуючи організаційні заходи, слід зауважити, що В. Д. Зеленський розподілив їх на дві групи. До першої належать ті з них, які спрямовані на збирання орієнтуючої інформації, підготовку слідчих дій, створення умов для їх проведення (опечатування, реконструкція, ознайомлення з об'єктом, контрольна перевірка тощо). Другу групу утворюють дії, спрямовані на створення структури

розслідування (вивчення матеріалів, складання планів, добір учасників розслідування) [66].

На переконання Р. С. Белкіна, залучення спеціаліста позитивно позначається на результатах слідчого експерименту, надає можливість слідчому глибше пізнати сутність явищ, за якими спостерігають, ознаки й стан різноманітних об'єктів [12].

Із цього приводу Т. Д. Телегіна зазначає, що в процесі участі спеціаліста в слідчому експерименті основний етап його роботи відбувається під час підготовки й допомоги в розробленні тактики цієї слідчої (розшукової) дії [186].

Отже, слідчий експеримент має починатися з ретельної підготовки, яка охоплює такі стадії.

1. Визначення мети, виду і конкретних завдань слідчого експерименту. Ця стадія передбачає ретельний аналіз усього комплексу інформації, що була отримана під час допиту підозрюваних, потерпілих, свідків, огляду місця події, проведених експертиз, аналізу оперативних матеріалів тощо. Проводять оцінку їхньої достовірності й достатності [105].

2. Повторний допит особи, показання якої будуть перевіряти. У випадках, коли під час первинного допиту не отримано згоду особи на проведення цієї слідчої (розшукової) дії, або інформація, що підлягає перевірці, недостатньо повно і деталізовано зафіксована, необхідно провести повторний допит [105]. Якщо експеримент повинен відбутися через значний проміжок часу після допиту або в слідчого з'явилася інформація, що особа має намір відмовитися від участі в слідчій (розшукової) дії, змінити свої показання, слідчий повинен провести додатковий допит.

3. Визначення змісту й умов проведення експерименту, а саме місця проведення експерименту. Для цього доречно провести попереднє ознайомлення слідчого зі спеціалістом, якого буде залучено до проведення слідчої (розшукової) дії з місцем й обстановкою проведення слідчого експерименту. Рекогносцировка (від лат. *recognosco* – оглядаю) дає змогу виконати такі завдання:

а) наочно ознайомитися з місцем проведення слідчої (розшукової) дії; встановити відповідність отриманої під час допиту інформації об'єктивно наявній обстановці; вирішити питання щодо необхідності проведення реконструкції з метою наближення реальної обстановки до обстановки, що мала місце під час кримінального правопорушення;

б) за необхідності отримати пояснення від особи, показання якої будуть перевіряти, щодо невідповідності обстановки на місці події її показанням;

в) спланувати заходи, які повинні забезпечити оптимальний варіант проведення слідчої (розшукової) дії: виключення можливості втечі підозрюваного; його вбивства; запобігання доступу на місце проведення слідчої (розшукової) дії сторонніх осіб [105].

В окремих випадках рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту може забезпечити неочікувані результати. Наприклад, на момент огляду місця події пролом, через який могли потрапити злочинці, виявився затягнутий павутинням. Виникло припущення про інсценування злочину. Проте павутиння, пошкоджене в процесі огляду, наступного дня утворилося знов. Тоді слідчий проконтролював час утворення павутиння й визначив, що він становив 8 годин. Це відповідало обставинам справи [115, с. 300].

Таким чином, за результатами проведених досліджень вважаємо за необхідне зауважити, що на підготовчій стадії важливе значення має рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту. Попереднє ознайомлення слідчого та спеціаліста, якого буде залучено до слідчої (розшукової) дії, з місцем і обстановкою її проведення, забезпечує ефективність проведення слідчого експерименту (93,1 % слідчих, додаток А).

4. Забезпечення кримінальних процесуальних підстав проведення слідчого експерименту. Відповідно до п. 5 ст. 240 КПК України, слідчий експеримент, що проводять у житлі чи іншому володінні особи, здійснюють лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора [112].

5. Визначення кола осіб – учасників експерименту. Обов'язковим учасником відтворення дій, обставин події, дослідів і випробувань є особа, показання якої будуть перевіряти. У зв'язку із цим отримання й аналіз інформації про таку особу може допомогти встановленню необхідного психологічного контакту, що вкрай необхідно для безконфліктного проведення слідчої (розшукової) дії. Крім того, слідчий на підставі отриманої інформації буде мати змогу висунути версії щодо мотиву добровільної згоди на проведення слідчого експерименту на місці [105]. Практика розслідування злочинів засвідчує, що такими мотивами можуть бути як намагання допомогти слідству встановити істину в кримінальному провадженні, так і протидія слідству шляхом: знищення речових доказів на місці події, здійснення втечі під час перевірки, спрямування слідства на неправильний шлях тощо. Інформацію про особу, показання якої будуть перевіряти, може бути отримано з матеріалів кримінального провадження, узагальнення незалежних характеристик, консультацій психолога, оперативних матеріалів.

Відповідно до п. 5 ст. 223 КПК України, обов'язковими учасниками експерименту є поняті. Їх кількість залежить від виду, мети та завдань експерименту. З огляду на специфіку слідчої (розшукової) дії (перевірка може відбуватися поза населеним пунктом, потребує значних затрат часу; перевірка показань декількох осіб; ризик для життя і здоров'я понятих під час утечі або замаху на життя особи, показання якої перевіряють), слідчий має заздалегідь здійснити заходи щодо їх підбору та залучення. Понятими не слід запрошувати осіб, які мають психічні чи фізичні вади (поганий зір, слух) [105].

У випадках, коли слідчий експеримент проводять за декількома однотипними епізодами (наприклад, квартирні крадіжки) або перевіряють показання декількох підозрюваних під час розслідування одного злочину, для кожного експерименту слід залучати нових понятих. Зазначене пов'язано з тим, що поняті, які неодноразово беруть участь у проведенні перевірки з різними суб'єктами на одному місці або з одним суб'єктом на різних місцях, згодом можуть сплутати обставини й деталі перевірки під час допиту в судовому

засіданні, що може позначитися на доказовому значенні слідчої (розшукової) дії [105].

Залежно від виду експерименту, місця його проведення, особи підозрюваного, вірогідного мотиву добровільної згоди на проведення перевірки, слідчий визначає склад додаткових учасників слідчої (розшукової) дії. Здебільшого до складу групи входять оперативні працівники в кількості, необхідній для ефективного забезпечення дослідження, і, що вкрай важливо, – спеціалісти [105]. Як спеціалістів залучають переважно спеціаліста-криміналіста, судового медика. Однак у низці випадків доцільно запрошувати інших осіб, спеціальні знання яких можуть бути потрібні під час проведення експерименту. Крім того, до складу групи може входити: кінолог зі службово-розшуковим собакою; для обстеження водосховищ – водолаз; для забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії, виключення можливості втечі особи, насильницького звільнення або вбивства – необхідна кількість охорони; технічні працівники для проведення певного обсягу фізичної роботи (наприклад, копання ґрунту).

6. Визначення та підготовка необхідних техніко-криміналістичних і спеціальних засобів, транспорту для проведення слідчого експерименту. Своєчасна підготовка необхідних засобів, знарядь, інструментів, речових доказів (або аналогів) та використання їх під час проведення слідчої (розшукової) дії посідає важливе місце серед підготовчих організаційно-тактичних заходів. Крім уніфікованої валізи слідчого для проведення експерименту, можуть бути застосовані: засоби аудіо- та відеозапису, зв'язку, додаткового освітлення, джерела ультрафіолетових променів, металошукач, прилад для виявлення схованих трупів (газовий аналізатор), магнітний шукач, трал для дослідження водосховищ, матеріал для пакування виявлених об'єктів тощо [105]. Для застосування перелічених технічних засобів необхідні спеціальні знання.

Оскільки місце проведення експерименту може знаходитися на місці вчинення злочину або на місці, де злочинець готувався до нього чи намагався приховати сліди злочинної дії, слідчий повинен вирішити питання щодо

забезпечення групи транспортними засобами. Їх кількість та призначення залежать від завдань експерименту. Спеціальний транспорт потрібен у випадках, коли підозрюваний перебуває під арештом і його слід доставити до місця проведення експерименту з додержанням правил транспортування цієї категорії осіб або коли передбачають виявлення об'єктів, необхідних для використання спеціальної техніки (наприклад, евакуатор для транспортування автомашини) [105].

7. Складання плану слідчого експерименту. Оскільки слідчий експеримент є складною слідчою (розшуковою) дією, криміналістична теорія і слідча практика вважає за доцільне скласти план його проведення. Спеціально розробленої форми плану не розроблено, оскільки у випадках відтворення певних дій, обставин певної події слідчий повинен змодельовати перебіг слідчої (розшукової) дії (тобто написати сценарій), керуючись обставинами реального, конкретного злочину. За умови використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту ця обставина має бути відображена за змістом плану слідчої (розшукової) дії.

План слідчого експерименту, як і будь-якої іншої слідчої (розшукової) дії, повинен передбачати: а) організаційно-тактичні заходи, спрямовані на встановлення обставин злочину, а саме: місця і часу проведення експерименту; учасників слідчої (розшукової) дії, їх ролі під час проведення експерименту й місця розташування; форм та особливостей спеціальних знань за конкретних умов; переліку дослідницьких дій і випробувань, їх послідовності й кількості; б) техніко-криміналістичні і допоміжні технічні засоби; в) заходи забезпечення охорони місця проведення експерименту для запобігання доступу на місце перевірки сторонніх осіб, а також можливості втечі або вбивства особи, показання якої перевіряють; г) заходи з можливого проведення реконструкції під час проведення слідчої (розшукової) дії; д) підготовку й використання макетів, які мають замінити об'єкти, пов'язані з подією злочину; е) конкретних відповідальних осіб за виконання організаційно-технічних заходів [105].

Окресливши загальні положення, слід зауважити, що підготовці до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

притаманна низка особливостей. На підставі опрацьованих наукових праць й емпіричних джерел необхідно підсумувати, що діяльність на підготовчому етапі використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту умовно можна розділити на:

- теоретичну (тобто розумову, що передбачає впорядкування елементів слідчої (розшукової) дії);
- практичну (створення сприятливих для неї умов).

Теоретична охоплює вибір дій або їх комплексу; визначення місця, дати, часу доби й найдоцільнішого з тактичних позицій моменту початку та (або) закінчення проведення дії; добір учасників дії та визначення їхніх завдань; вибір форм використання спеціальних знань; залучення спеціаліста залежно від профілю; встановлення порядку взаємодії окремих виконавців; планування дій і засобів із реконструкції обстановки слідчого експерименту; розроблення можливих варіантів розвитку слідчої ситуації та відповідних заходів реагування; визначення методів попередження та нейтралізації можливих негативних наслідків слідчої (розшукової) дії.

Практична діяльність передбачає залучення необхідних сил і засобів; забезпечення присутності учасників дії та їхньої безпеки; підготовку необхідних предметів; реконструкцію обстановки; створення умов для реалізації дослідних дій; інструктаж, розстановку конкретних виконавців; охоронні й огорожувальні заходи; опечатування об'єктів, забезпечення фіксації діяльності тощо.

Низка дій у структурі тактики слідчої (розшукової) дії набуває спільного організаційно-тактичного спрямування, тому розподіл щодо їх віднесення до тактики чи організації є умовним.

Одним із найважливіших елементів підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії є визначення кола її учасників. Вирішальну роль у цьому випадку відіграють вимоги закону та розсуд слідчого. Відповідно до КПК України, розрізняють обов'язкових (слідчий, захисник, спеціаліст, законний представник, психолог, лікар) і необов'язкових (факультативних) учасників слідчих

(розшукових) дій (представники підрозділів Національної поліції України, свідки, потерпілі та ін.).

Рішення про залучення спеціальних знань до проведення слідчого експерименту обумовлено вимогами закону та слідчою ситуацією, адже під час розслідування нерідко постають питання, вирішення яких потребує використання спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла.

Підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту може реалізуватися у двох практичних формах:

1) охоплювати цілісний комплекс організаційно-тактичних і техніко-криміналістичних заходів, пошуково-пізнавальних операцій;

2) передбачати скорочений варіант через об'єктивні та суб'єктивні обставини (брак часу, раніше вивчений об'єкт).

Стосовно кожного виду слідчого експерименту спеціаліст може надати відповідну допомогу. Наприклад, особливим є використання спеціальних знань під час перевірки можливості вчинення злочину з використанням злочинних навиків. Законодавець не зазначає серед завдань слідчого експерименту перевірку професійних, а також злочинних навичок особи. Принциповим є проведення слідчого експерименту в аналогічній обстановці, яка була на момент реалізації злочинних дій. Однак практика засвідчує, що вона змінюється під впливом різних чинників. У цих випадках необхідно використовувати спеціальні знання з метою відновлення реальної обстановки – слідчу реконструкцію. Водночас норми КПК України не передбачають положення щодо проведення слідчої реконструкції та її процесуального оформлення.

Слідчий експеримент є надзвичайно важливою слідчою (розшуковою) дією, яка потребує підготовки, чіткої організації та постійного керівництва всіма дослідженнями під час його проведення. Тому залучення спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями й технічними засобами, під керівництвом слідчого, прокурора позитивно позначається на ефективності проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Для того щоб правильно поставити завдання спеціалістам, слідчий повинен чітко уявляти результати, які можна отримати за допомогою

використання спеціальних знань, володіти тактичними прийоми їх використання. Під час проведення слідчого експерименту слідчий, відповідно до загального плану, керує учасниками слідчої (розшукової) дії, а спеціалісти виконують дії, які заплановані в додаткових планах. Така організація надає можливість досягнути поставлених завдань, максимально використати науково-технічні засоби з метою перевірки вже наявних або отриманих нових доказів, а також перевірки та оцінювання слідчої версії [42].

Слід розглядати залучення спеціалістів до проведення слідчого експерименту не лише як доцільну форму використання спеціальних знань для підвищення ефективності проведення слідчої (розшукової) дії, а як гарантію ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, тобто повного виконання своїх обов'язків слідчим. Діяльність спеціаліста не замінює функції слідчого як службової особи, відповідальної за законне та своєчасне проведення слідчих (розшукових) дій, вона засвідчує використання слідчим усіх наявних можливостей для виконання завдань кримінального провадження.

Спеціалістів залучають для надання допомоги слідчому в разі потреби використання спеціальних знань, якими вони володіють. Погляди науковців стосовно мети залучення спеціалістів різняться. Так, П. П. Іщенко зазначає, що допомога спеціалістів потрібна в таких випадках: під час вибору оптимального для виконання конкретного завдання виду експерименту; планування експерименту відповідно до оптимальної тактики його проведення й використовуваних науково-технічних засобів і методів; відібрання об'єктів, предметів, які будуть використовувати під час проведення експерименту; створення спеціальних умов для проведення експерименту; відтворення обстановки й обставин події для проведення дослідів; проведення власне експериментальних дій з метою забезпечення їх технічної та методичної правильності; фіксації перебігу й результатів експерименту за допомогою фотографування й (або) відеозйомки; правильного відображення перебігу й результатів експерименту в протоколі слідчої дії; оцінювання результатів експерименту [72].

Науковці В. М. Хрустальов і Р. Ю. Трубіцин обмежують випадки залучення спеціаліста такими: для розроблення оптимальної тактики проведення експерименту; під час створення спеціальних умов, у яких найдоцільніше провести експеримент; відтворення обстановки й обставин події для проведення дослідів, розподілення та інструктажу його учасників; проведення експериментів з метою забезпечення технічної правильності; фіксації результатів експерименту [196]. На нашу думку, остання класифікація є конкретнішою. Практика розслідування злочинів засвідчує, що спеціалістів не залучають для: вибору виду експерименту, оптимального для виконання конкретного завдання; сприяння правильному відображенню перебігу й результатів експерименту в протоколі слідчої (розшукової) дії; оцінювання результатів експерименту. Ці завдання слідчий виконує самостійно, однак за потреби думку спеціаліста може бути з'ясовано й використано під час прийняття певних рішень у кримінальному провадженні.

Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту необхідно для формування організаційно-тактичних засад проведення слідчої (розшукової) дії; створення спеціальних умов для проведення слідчого експерименту; відтворення обстановки й обставин події для проведення дослідів, інструктажу його учасників; безпосереднього проведення експериментів, фіксації та оцінювання їх результатів. Також залучений спеціаліст може консультувати слідчого в процесі безпосереднього відтворення обстановки й обставин події. Таке завдання притаманне й завершальному етапу проведення слідчого експерименту, під час складання протоколу і додатків до нього за умови виникнення питань щодо правильної назви окремих предметів, термінології тощо.

Отже, головним суб'єктом організації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є слідчий, прокурор (відповідно до керівного процесуального статусу). Між слідчим та іншими учасниками використання спеціальних знань є лише два види зв'язку – процесуальний і функціональний [85]. Функціональний зв'язок здебільшого використовує слідчий у тактичному змісті. Будучи процесуальною самостійною особою та діючи

незалежно, під час організації використання спеціальних знань слідчий має низку об'єктивних обмежень, що стосуються можливостей сучасної науки й техніки, матеріальних ресурсів спеціалістів, термінів розслідування тощо. Таким чином, належна організація використання спеціальних знань у кримінальному провадженні сприяє одержанню слідчим доказової та орієнтуючої інформації.

Слідчий і спеціаліст повинні взаємодіяти, наприклад, у разі критичної оцінки показань учасників події, оскільки вони могли забути окремі деталі або свідомо спотворити картину події. Наприклад, під час проведення слідчого експерименту ДТП водії намагаються показати найкоротшу відстань, на якій потерпілий перебігав дорогу чи зненацька з'явився перед автомобілем, і суттєво знижують швидкість. Викрити неправдивість цих показань слідчому допомагають спеціалісти на місці проведення слідчого експерименту, завдяки чому можна скорегувати тактику слідчої (розшукової) дії.

Слідчий експеримент надає можливість перевірити фактичні дані, отримані внаслідок допиту потерпілих, підозрюваних, свідків, пред'явлення для впізнання, огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій. Слідчий отримує нові дані, що підтверджують або спростовують раніше отриману інформацію.

Тому з метою надання допомоги під час підготовки до слідчого експерименту стосовно відтворення обстановки, підготовки відповідних засобів і знарядь спеціаліст повинен долучатися до вивчення матеріалів кримінального провадження, зокрема протоколу огляду місця події та додатків до нього, протоколів допитів підозрюваного, потерпілого, свідків. Спеціаліст може бути присутнім під час допиту майбутнього учасника слідчого експерименту, з дозволу слідчого ставити запитання, щоб з'ясувати обставини кримінального провадження.

Експериментальні дії, що проводять у межах слідчого експерименту, умовно поділяють на дві групи: 1) дії, які стосуються відтворення дій; 2) дії, що полягають у реконструкції обстановки та обставин події [42].

До експериментальних дій, які належать до першої групи, належать дії, що проводять з метою: а) установлення можливості сприйняття будь-якого явища,

факту, перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути або спостерігати що-небудь; б) установлення можливості виконати певні дії в умовах часу, необхідного на їх виконання (зокрема, наявність або несформованість професійних чи кримінальних навичок, можливість виготовлення предмета з певного матеріалу, у певний проміжок часу, за допомогою певних засобів, конкретною особою; проникнути в певне приміщення визначеним способом тощо); в) з'ясування можливості й часу подолання певних відстаней за допомогою технічних засобів (автомобіля, велосипеда, мотоцикла, літака, моторного човна тощо) або без таких.

До експериментальних дій другої групи, пов'язаних із реконструкцією, належать дії, що проводять з метою: а) з'ясування механізму подій, що відбувалися, загалом або в окремих деталях; б) підтвердження (або спростування) можливості існування якогось явища; в) з'ясування механізму утворення слідів.

Важливою є роль спеціаліста під час проведення експериментальних дій, надання консультацій слідчому щодо їх необхідності або, навпаки, недоцільності. Наприклад, якщо у процесі відтворення потрібно провести експериментальні дії зі встановлення можливості сприйняття якого-небудь факту (побачити що-небудь, почути голос, шум пострілу), спеціаліст може акцентувати увагу слідчого на необхідності проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася досліджувана подія (у той самий час доби, за відповідного стану дорожнього покриття) [42]. Коли планують проведення експерименту зі встановлення можливості здійснення певних дій, спеціаліст здійснює різноманітні виміри відстаней, розміри предметів, фіксує їх технічними засобами.

Іноді для вимірювання відстаней, складання схем тощо потрібно запрошувати спеціаліста-топографа. Це важливо, коли слідчий експеримент проводять на великій за площею місцевості зі складним рельєфом або в гірській місцевості. Топограф допоможе слідчому не тільки професійно скласти схему території проведення масштабної слідчої (розшукової) дії, а й за допомогою професійних приладів точно визначити відстань між двома об'єктами чи точками

відліку, між якими складні природні умови для пересування, каньйони, гірські долини тощо.

Необхідно використовувати спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту на різних виробництвах, що пов'язані зі складними технологічними процесами, роботою устаткування тощо. Спеціаліст допоможе провести інструктаж з учасниками експерименту щодо проведення певних дій і техніки безпеки, налагодити їх роботу, акцентувати увагу слідчого на відповідних процесах і механізмах, які перевіряють. Якщо буде виявлено відхилення від плану перевірки чи умисне її заплутування, то спеціаліст одразу повинен попередити слідчого, що сприятиме оперативному корегуванню дій.

Спеціаліст може допомогти встановити сигналізацію та зв'язок між учасниками експерименту. Зазвичай це необхідно, коли учасники експерименту не бачать один одного, оскільки знаходяться в різних приміщеннях або на значній відстані один від одного.

Слідчий може залучити для участі в слідчому експерименті одного чи кількох спеціалістів з однієї чи різних галузей знань. Спеціаліст може володіти знаннями в будь-якій галузі, крім правової.

Отже, перш ніж використовувати спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту, слідчому спільно зі спеціалістом необхідно підготуватися, а саме:

- визначити мету та завдання експерименту, для чого слід вивчити матеріали кримінального провадження та всі обставини, що обумовили його проведення, провести додаткові та повторні слідчі (розшукові) дії;
- конкретизувати умови проведення слідчого експерименту (визначити умови й порядок проведення дослідів, умови їх здійснення);
- дібрати учасників експерименту (свідків, підозрюваного, понятих, статистів). У разі проведення експериментальних дій у різних приміщеннях, слід забезпечити достатню кількість понятих, які зможуть належно засвідчити можливість настання певної події або реалізації дії за умов, які перевіряють. Тому, добираючи понятих, слід урахувувати їх суб'єктивні риси (гостроту зору,

слуху тощо). Допомогу спеціаліста застосовують також і під час добору осіб, які будуть замінювати в експерименті підозрюваного, свідка, потерпілого;

- передбачити, які матеріали, засоби, знаряддя будуть використані. Варто завчасно продумати спосіб доставляння цих предметів до місця експерименту, перевірити їх стан. Речові докази, які будуть об'єктами експертного дослідження, під час експерименту використовувати не можна;

- підготувати слідчу валізу й інші засоби криміналістичної техніки, науково-технічні засоби;

- перед проведенням слідчого експерименту рекомендують скласти його план. Складання плану слідчого експерименту спільно зі спеціалістом спрямовано на перевірку висунутих версій, зіставлення даних, отриманих унаслідок проведення судової експертизи, інших слідчих (розшукових) дій.

У процесі підготовки до слідчого експерименту слідчому необхідно вирішити, у якому обсязі повідомляти обставини кримінального провадження учасникам слідчого експерименту.

Отже, підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має охоплювати такі заходи (додаток А, Б, В):

- 1) визначення мети, виду та конкретних завдань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (97,2 % слідчих, 90,0 % інспекторів-криміналістів, 97,1 % експертів);

- 2) конкретизація галузі, знання якої буде використано як спеціальні, і форм їх реалізації (95,1 % слідчих, 86,7 % інспекторів-криміналістів, 95,3 % експертів);

- 3) вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій (93,8 % слідчих, 93,3 % інспекторів-криміналістів, 94,3 % експертів);

- 4) консультування спеціаліста та слідчого щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту (90,3 % слідчих, 95,0 % інспекторів-криміналістів, 93,4 % експертів);

- 5) забезпечення підстав та умов використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (правових підстав, умов, засобів, знарядь

відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань) (89,6 % слідчих, 96,7 % інспекторів-криміналістів, 96,2 % експертів);

6) визначення учасників експерименту (83,3 % слідчих, 84,3 % інспекторів-криміналістів, 92,5 % експертів);

7) підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу й результатів слідчого експерименту (82,6 % слідчих, 98,3 % інспекторів-криміналістів, 98,1 % експертів);

8) складання плану слідчого експерименту з використанням спеціальних знань (94,4 % слідчих, 91,7 % інспекторів-криміналістів, 97,1 % експертів).

З метою надання допомоги під час підготовки до слідчого експерименту спеціаліста можуть долучати до вивчення матеріалів кримінального провадження, зокрема протоколу огляду місця події та додатків до нього, протоколів допитів підозрюваного, потерпілого, свідків. Спеціаліст може бути присутнім під час допиту майбутнього учасника слідчого експерименту, з дозволу слідчого ставити запитання, щоб з'ясувати обставини кримінального провадження.

2.2. Використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту

Робочий етап можна назвати ключовим, адже він спрямований на виконання конкретних завдань, які ставлять перед кожною слідчою (розшуковою) дією. На думку В. О. Образцова [176], типовими завданнями, які реалізують на робочій стадії проведення слідчої (розшукової) дії, є такі: отримання вихідних даних; перевірка наявної в кримінальному провадженні інформації; уточнення, конкретизація, доповнення наявної інформації; усунення суперечностей у показаннях однієї і тієї самої особи, а також інших осіб; закріплення зібраних

даних; виявлення й викриття брехні; ідентифікація та розпізнавання; перевірка слідчих версій [176].

Досягнення поставлених завдань безпосередньо залежить від слідчого, його професіоналізму, компетентності у виборі форм, методів діяльності, а в контексті досліджуваної проблематики – ефективного залучення й використання спеціальних знань у відповідних формах.

Слідчий експеримент передбачає проведення спеціальних дослідів чи випробувань з метою одержання нових і перевірки вже наявних доказів, а також перевірки версій щодо можливості існування фактів, подій чи явищ, який проводять у максимально наближених умовах [202, с. 172–177]. Неправильне тлумачення змісту слідчого експерименту, невміла організація та фіксація його результатів негативно позначаються на ефективності слідства [91; 92].

Слідчий експеримент, як і будь-яка слідча (розшукова) дія, проводять уповноважені на це особами. КПК України учасників (суб'єктів) слідчого експерименту розмежовує на: 1) обов'язкових; 2) яких запрошують за ініціативи слідчого (прокурора).

Обов'язковими учасниками слідчого експерименту є слідчий і поняті (ч. 7 ст. 223 КПК України). За необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста, також можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник (ч. 2, 3 ст. 240 КПК України).

Участь підозрюваного, потерпілого та свідка в слідчому експерименті є необхідною, коли: без них неможливо провести дослідні дії, зокрема: чи має певна особа професійні або інші навички; без них неможливо відтворити обстановку й умови, необхідні для проведення дослідів; їх залучають для участі в слідчому експерименті з тактичних міркувань [99, с. 130–135].

Слідчий, прокурор є керівником й організатором слідчого експерименту. На місці проведення слідчої (розшукової) дії слідчий або прокурор має роз'яснити її учасникам мету і порядок виконання експериментальних дій, роз'яснити права й обов'язки кожної з присутніх осіб; запитати особу, показання якої будуть перевіряти, або підозрюваного, чи згодні вони взяти участь у слідчій (розшуковій)

дії; роз'яснити їм їхнє конституційне право [95] не свідчити проти самих себе та своїх близьких родичів (ст. 63 Конституції України).

Свідка та потерпілого, які досягли віку кримінальної відповідальності, попереджають про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, а свідка – також за відмову від дачі показань [113].

Слід урахувати, що Конституція України (ст. 63) і КПК України (ст. 18, 42) дають підозрюваному право не свідчити проти самого себе та своїх близьких родичів [95]. Таким чином, згода на участь у слідчому експерименті, а також дача показань під час його проведення є правом підозрюваного, а не обов'язком. Його відмова брати участь у проведенні слідчого експерименту, давати пояснення, пов'язані з проведенням слідчого експерименту, виключають можливість проведення слідчої (розшукової) дії [113].

До проведення слідчого експерименту необхідно залучити не менше ніж два понятих. Більше ніж два понятих доцільно запрошувати у випадках проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, дослідження, що проводять на великій території, під час перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути що-небудь (наприклад, постріл у різних кімнатах) тощо [136].

Участь у проведенні слідчого експерименту обізнаних осіб – спеціалістів стає дедалі поширенішою. Залучення суб'єктів, які використовують спеціальні знання, до проведення слідчого експерименту позитивно позначається на результатах експерименту, дає змогу слідчому детальніше вивчити конкретні явища, визначити ознаки й стан різних об'єктів. Спеціаліст як один з учасників кримінального провадження сприяє сторонам, потерпілому, суду в здійсненні завдань кримінального провадження завдяки використанню наявних у нього спеціальних знань і навичок застосування технічних чи інших засобів, а також наданню консультацій під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, з'ясування й вирішення яких потребують спеціальних знань і навичок [8].

Зміст проведення слідчого експерименту зумовлений необхідністю перевірки або об'єктивної можливості існування певних обставин чи явищ,

встановлення їх змісту чи механізмів настання, про які слідчий отримав інформацію під час проведення інших слідчих дій. Тому найчастіше в процесі цієї слідчої дії перевіряють: а) можливість існування в минулому окремих явищ; б) чи могла конкретна особа в певних умовах сприйняти певну подію або об'єкт (наприклад, чи міг свідок в описаних ним умовах і з указаної відстані побачити факт передання певного об'єкта однією особою іншій, чи могла особа, перебуваючи в одній кімнаті, чути розмову, яка відбувалася в іншій кімнаті); в) можливість здійснення певних дій у конкретних умовах (загалом або конкретно особою), зокрема перевірки професійних чи інших навичок (проникнути в певний спосіб у приміщення, виготовити певний об'єкт, визначити на слух вид пошкодження агрегатів); г) об'єктивну можливість подій чи дії (чи може відбутися самозаймання певної речовини за відповідних умов, чи може об'єкт упасти з висоти саме на те місце, де його знайшли); д) встановлення окремих обставин – механізму або послідовності якої-небудь події загалом або її окремих етапів (зокрема механізму утворення слідів – механічних, електричних, теплових); як відбувалася певна подія (наприклад, поширювався вогонь на місці пожежі); часу, необхідного для вчинення певної дії (наприклад, переходу чи переїзду з одного місця в інше) [99, с. 130–135].

З-поміж основних завдань слідчого експерименту слід виокремити такі: перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих; з'ясування точного механізму вчинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо [88, с. 477–483].

Організаційно-тактичні особливості використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту залежать від його виду. Розгляньмо це питання детальніше.

Дослідниця Н. І. Гуковська виокремлює такі види слідчого експерименту: можливість чути; можливість бачити; можливість учинити певну дію; можливість учинити які-небудь дії за певний час; випробування спеціальних або професійних навичок конкретної особи; як відбулася подія або окремі її обставини [35].

На думку Н. І. Жукової та А. М. Жукова, така класифікація є умовною, оскільки зводиться до механічного переліку найчастіше застосовуваних на практиці слідчих експериментів, не має єдиної підстави класифікації [65].

Також виокремлюють первинний і повторний слідчий експеримент [13].

На думку К. О. Чаплинського, проводять такі види слідчого експерименту:

- 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища;
- 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- 4) встановлення наявності або відсутності в конкретної особи певних професійних умінь і навичок;
- 5) встановлення можливості вчинення певних дій за конкретний час;
- 6) встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів;
- 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство [198, с. 145–150].

Слід розглянути класифікацію слідчого експерименту залежно від підстав його проведення. Поширеними підставами, які зумовлюють необхідність чи доцільність проведення експериментальної перевірки певних обставин, є:

- 1) показання підозрюваного, обвинуваченого, свідка;
- 2) результати огляду місця події;
- 3) результати обшуку й інших слідчих дій [65].

Поділяють усі слідчі експерименти на дві групи А. В. Дулов і П. Д. Нестеренко, виокремлюючи:

- 1) слідчий експеримент, у процесі якого встановлюють факти, перевіряють обставини, причинові зв'язки, що належать до загальних відомостей, для пізнання яких не потрібні спеціальні знання;
- 2) слідчий експеримент, у процесі якого встановлюють факти, перевіряють обставини, причинові зв'язки, що належать до спеціальних наук [58].

Однак ми не поділяємо таку позицію. Проведення кожного слідчого експерименту пов'язано з необхідністю застосування щонайменше техніко-криміналістичних знань, а також знань з інших галузей, що засвідчують результати емпіричних досліджень.

Отже, вивчення криміналістичних [105] та емпіричних джерел (додаток Г) засвідчило, що основними видами слідчого експерименту, під час проведення якого застосовують спеціальні знання, є:

1. Слідчий експеримент для перевірки можливості бачити в певних умовах якусь подію, предмети, людину, а також розрізняти деталі, що характеризують цей об'єкт (20,6 % кримінальних проваджень, додаток Г).

Проілюструємо цей вид слідчого експерименту прикладом із практики. Увечері в підвір'ї висотного будинку двоє невідомих вихопили в жінки сумку і втекли. Потерпіла не змогла описати їхні прикмети. Проте чоловік, що перебував на балконі восьмого поверху, не тільки докладно описав нападників, а й упізнав одного з них під час пред'явлення. Упізнаний заявив, що впізнання недостовірне, адже вночі на такій відстані він не міг розглянути людину в деталях, необхідних для впізнання. У зв'язку із цим було проведено слідчий експеримент для перевірки можливості сприйняття особи за відповідних умов. Експеримент забезпечив негативний результат. Аналізуючи причини такої суперчності, слідчий установив, що з моменту події до проведення слідчого експерименту в районі цього будинку було замінено ліхтарні лампи із джерелами концентрованого світла на освітлення, що розсіює. Після відновлення умов сприйняття слідча (розшукова) дія засвідчила позитивний результат [115, с. 307].

2. Слідчий експеримент для перевірки можливості чути звуки (людське мовлення, голос, зміст розмови, роботу двигуна, звук пострілу) (7,9 % кримінальних проваджень, додаток Г).

3. Слідчий експеримент для перевірки можливості сприймати факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів (бінокля, приладу нічного бачення тощо (2,4 % кримінальних проваджень, додаток Г)).

4. Слідчий експеримент для встановлення механізму вчинення певних дій. Під час проведення такого експерименту перевіряють можливість учинення можливості та механізму вчинення певних дій. Перевірка таких дій не потребує безпосередньої участі підозрюваного, оскільки в цьому разі перевіряють або версію, або окрему обставину. Можуть перевіряти можливість учинення певних дій конкретною особою (25,4 % кримінальних проваджень, додаток Г).

В окресленій ситуації доречним є такий приклад із практики. Особи, яких підозрювали в убивстві, заявили, що загинула ненароком упала з балкона. Віддаленість місця виявлення тіла від будинку викликала сумніви щодо правильності їх твердження. Проведення дослідів з муляжем, що відповідав потерпілій за вагою та зростом, будовою тіла, розміщенням центру ваги й одягом, засвідчило невідповідність версії про ненавмисне падіння [115, с. 311].

Ще одна ситуація. Під час огляду місця події було встановлено, що труп висить у зашморгу, зробленому з мотузка, який було закріплено за трубу, що проходить через кімнату. Під ногами трупа лежав перекинутий стілець. Шляхом слідчого експерименту з'ясували, що загинула, з огляду на її зріст, могла закріпити мотузок на трубі лише з підставкою, що мала бути вищою за стілець, якою міг бути стіл. Унаслідок подальшого аналізу встановили: для закріплення мотузка потерпілій одночасно потрібні були стіл і стілець, однак, перебуваючи на такій висоті, вона не мала можливості накласти зашморг на шию. Версія про самогубство не підтвердилася, убивцею виявився співмешканець [115, с. 299].

5. Слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення певної дії за певний проміжок часу. Під час такого експерименту перевіряють можливість подолати відстань, виконати певну роботу за конкретний час, для чого подеколи залучають дублера. Наприклад, замість водія таксі, який з об'єктивних причин не може взяти участь в експерименті для забезпечення або спростування алібі підозрюваного, його може замінити інший таксист. Проте дублером може бути залучено особу, яка має аналогічний вік, стаж, професійні навички [105] (15,9 % кримінальних проваджень, додаток Г).

Розглянемо випадок із практики. Прийшовши в квартиру, у якій було вчинено злочин, господар виявив у передпокої невеликі за розміром калюжі води, які, ймовірно, утворилися внаслідок танення снігу на взутті злочинця. Експериментальним шляхом було встановлено, що майже такі самі за розмірами сліди утворюються в умовах цієї квартири впродовж півтори години, тобто це дало підстави припустити, що злочинець пішов з квартири не раніше цього часу до появи господаря [115, с. 297].

6. Слідчий експеримент для перевірки спеціальних і професійних навичок особи. Таку перевірку проводять у випадках, коли підозрюваний з певних причин стверджує, що саме він, володіючи необхідними професійними навиками, виконав конкретну роботу [105] (3,9 % кримінальних проваджень, додаток Г).

Такі експерименти проводять, наприклад, під час розслідування фальшивомонетництва, коли затримана особа, у якої виявили фальшиві гроші, заявляє, що співучасників не мала і не тільки збувала, а й сама виготовляла фальшиві гроші. У таких випадках підозрюваному в присутності понятих зазвичай пропонують в експериментальному порядку виготовити будь-який елемент друкованої форми (частина кліше фальшивих грошей тощо). Шляхом такого експерименту перевіряють наявність необхідних для виготовлення кліше професійних навичок [13].

7. Слідчий експеримент для встановлення механізму утворення слідів. Зазначений експеримент передусе призначенню відповідної експертизи (23,8 % кримінальних проваджень, додаток Г).

Цікавим є такий випадок із практики. На місці вбивства виявили криваві сліди, залишені лівою ступнею людини. Цим слідам була притаманна така особливість: вільна від крові пляма округлої форми. Під час огляду одягу затриманого встановили, що частина шкарпетки на підшві лівої ноги насичена рідиною червоно-бурого кольору та має дефект – дірку. Експериментальні сліди лівої ноги підозрюваного з надягнутою шкарпеткою, насиченою фарбувальною речовиною, були аналогічні знайденим на місці вбивства [115, с. 296].

Із цього приводу пропонують вирізняти види слідчого експерименту, коли настання певного наслідку зумовлено активною діяльністю особи:

1) де несуттєво – хто буде вчиняти дії (наприклад, намагання витягти ящик з пролому);

2) за якого дія має бути здійснена тільки певною особою (можливість виготовити в певний спосіб виріб);

3) де дії можуть вчиняти тільки особи, які мають певні фізичні дані, знання, навички, тренування [58].

Безпосереднє проведення експерименту за межами робочого кабінету слідчого починається з видалення з місця проведення експерименту сторонніх осіб, забезпечення безпеки для учасників і вжиття заходів для попередження втечі особи, дії якої будуть перевіряти. Після цього учасникам слідчого експерименту та присутнім особам роз'яснюють мету експерименту, зміст планованих дій, їхні процесуальні права й обов'язки [105]. Їх попереджають про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, а також про застосування технічних засобів фіксації. З учасниками експерименту проводять інструктаж, під час якого деталізують роль кожного з них, їх місце перебування та завдання. Встановлюють засоби та способи зв'язку, передусім під час проведення експерименту, спрямованого на перевірку можливості сприйняття інформації в певних умовах.

Перед проведенням експериментальних дій слідчий і спеціаліст мають перевірити відповідність умов обстановки умовам, які були наявні під час події злочину. Якщо буде встановлено, що сталися суттєві зміни обстановки, які можуть позначитися на перебігу й результатах експерименту, необхідно здійснити реконструкцію місця події із застосуванням спеціальних знань. Обов'язково перевіряють наявність матеріалів, макетів, манекена й інших засобів, які необхідні для проведення експерименту [105].

З огляду на зазначене, можна сформулювати криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

1. Слідчий експеримент слід проводити в умовах й обстановці, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія. Для забезпечення відповідності такої обстановки слід використовувати допомогу спеціалістів.

2. У випадку, коли обставини події злочину тісно пов'язані або мають важливе значення, слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулася подія, яку перевіряють. Необхідним є попереднє вивчення такої обстановки, її дослідження з використанням спеціальних знань.

3. Слідчий експеримент доцільно проводити в той самий період року, час, коли відбулася подія, яку перевіряють. Це пов'язано з необхідністю створення аналогічних умов сприйняття навколишнього середовища для учасників експерименту. За умови з'ясування температури, освітленості, атмосферних явищ на момент події злочину слідчому варто звернутися до відповідних спеціалістів.

4. Для проведення слідчого експерименту бажано використовувати ті знаряддя, прилади, засоби, що застосовували під час події. У випадках, коли вони є речовими доказами, що можуть змінити індивідуальні ознаки під час використання, або є суспільно небезпечними (холодна зброя, предмети, якими можна завдати тілесні ушкодження, тощо), їх потрібно замінити однорідними предметами або макетом [105]. Їх підготовку та контроль використання покладено на спеціаліста.

5. Експериментальні дослідження проводять в такому самому темпі, у якому відбувалася подія. Керує цим процесом слідчий за умови консультацій зі спеціалістом.

6. Дослідницькі дії слід повторювати неодноразово. У разі повторення дослідів важливо змінювати умови експерименту, що надає змогу виключити випадкові результати. Досліди не доцільно повторювати у випадках, коли результати першого експерименту не викликають жодних сумнівів. До оцінювання проміжних результатів дослідів експерименту залучають спеціаліста.

Слід обов'язково враховувати зміни, які відбулися на місці, де сталася подія, за відповідний проміжок часу. Наприклад, уранці недалеко від житлового будинку було виявлено труп. Установили свідка, який повідомив, що пізно

ввечері бачив на цьому місці бійку трьох осіб, назвав прізвища загиблого і двох мешканців селища, які, як він стверджував, були ввечері в товаристві загиблого. Під час допиту останні заявили про непричетність до події, а також про те, що в цих умовах свідок не міг точно роздивитися, хто саме там знаходився. Під час проведення слідчого експерименту для перевірки цієї обставини свідок не зміг упізнати жодну з продемонстрованих йому осіб на тому самому місці та в умовах такого самого місячного освітлення. Розслідування виявилось безрезультатним. Через тривалий проміжок часу припинену справу почав досліджувати інший слідчий. Він виявив, що ґрунт у тому місці, де відбулася бійка і загинула людина, був піщаний. У зв'язку із цим він подав запит стосовно даних про те, яка погода передувала події та проведенню слідчого експерименту. Зрештою з'ясувалося, що перед розслідуваною подією протягом двох місяців не було опадів, а напередодні проведення експерименту декілька днів ішов дощ. Слідчий підібрав момент, коли протягом тривалого часу трималася суха погода, і повторив експеримент, під час якого свідок упізнав усіх пред'явлених йому знайомих [115, с. 328–329].

Цінність експериментального методу дослідження, зазначає І. О. Котюк, полягає в тому, що він: 1) надає можливість дослідити об'єкт у так званому чистому вигляді, тобто виокремити його із сукупності інших об'єктів, вивчати його ізольовано як від них, так і від пов'язаних із ними причин і наслідків, що унеможливорює істотний вплив на його результати випадкових факторів; 2) дає змогу неодноразово проводити дослід в програмовано змінюваних, зокрема й екстремальних, умовах, що сприяє глибшому проникненню в сутність досліджуваного явища, надає можливість пересвідчитися в стійкості та достовірності отриманих результатів. Водночас він має обмежену сферу застосування, оскільки експериментальні дії можуть бути суспільно небезпечними. Отже, слідчий експеримент ґрунтується на експерименті як загальнонауковому методі пізнання, який у судочинстві можуть використовувати у формі: 1) окремої слідчої (розшукової) дії; 2) окремого тактичного прийому під час проведення слідчих дій; 3) складової експертного дослідження [99, с. 130–135].

Різновидом слідчого експерименту є перевірка показань на місці. Вона передбачає використання специфічного методу отримання інформації, що дає змогу виявляти та з'ясовувати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину із фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, а останній – підставою для перевірочних слідчих дій. Процес зіставлення передбачає три взаємозалежні елементи – розповідь, показ й огляд. Особа, показання якої перевіряють, розповідає про події, які відбулися на певному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. Для уточнення їй може поставити запитання слідчий та з його дозволу інші учасники слідчої дії. Розповідь особи на місці події супроводжується демонструванням окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також окремих об'єктів, орієнтирів, що належать до загального комплексу цієї обстановки [133, с. 177–181]. З огляду на відмінності між слідчим експериментом і перевіркою показань на місці, ми вже висловлювали пропозицію щодо їх регламентації як двох самостійних слідчих (розшукових) дій. Такі відмінності виразно демонструє приклад із практики, про який у своїй праці зазначав В. С. Кузьмічов. Так, три особи вирішили обмовити посадову особу, приписавши їй вимагання й одержання хабаря. Плануючи свої дії, вони обговорили всі обставини, пов'язані з дачею хабаря: місце передання грошей (ресторан), час, порядок відвідин ресторану (що замовляли, хто розплачувався, хто обслуговував, що виконував оркестр тощо), суму та характер переданих грошей (вид купюр, їх пакування, сума внеску кожного з них, звідки кожен узяв гроші) тощо. Посадова особа заперечила одержання хабаря і заявила, що після відмови вчинити незаконну операцію в інтересах цих осіб вони пообіцяли помститися йому. Під час повторного допиту заявників, максимально деталізуючи описану ними подію, слідчий запропонував кожному з них вказати на плані ресторану стіл, за яким вони сиділи в момент передання хабаря. Усі допитані вказали на столи, що були розташовані в різних місцях ресторану. Під час

слідчого експерименту в ресторані цю розбіжність у показаннях було зафіксовано [115, с. 390].

Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що під час проведення емпіричних досліджень було з'ясовано, що слідчі відчують брак криміналістичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту. Пропонуємо криміналістичні рекомендації слідчому за умови планування та використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Формуючи тактику залучення спеціаліста до цієї слідчої (розшукової) дії, слідчий враховує:

1) чи потрібне використання спеціальних знань і якого фаху (спеціальності, професії);

2) з якої установи, підприємства, організації буде запрошено спеціаліста;

3) одного чи декількох спеціалістів буде залучено до слідчого експерименту;

4) яких осіб, крім спеціаліста, буде запрошено до його проведення (підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника, відповідно до ч. 2 ст. 240 КПК України, статистів та ін.);

5) які завдання слідчого експерименту;

6) які заплановано форми допомоги та функції, що виконуватиме спеціаліст під час участі в цій слідчій (розшуковій) дії;

7) тактика залучення спеціаліста залежить від виду слідчого експерименту, до участі в якому його запрошують (можливість виготовити певне обладнання у відповідний спосіб, у разі ДТП бачити з певної відстані потерпілу особу, перевезти певний предмет у певний спосіб тощо).

Визначаючи тактику участі спеціаліста в слідчому експерименті, слід керуватися нормами чинного КПК України, що тлумачать процесуальний статус спеціаліста (п. 1 ч. 4 ст. 71, п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України). Залежно від розслідуваного злочину, виду слідчого експерименту, учасників слідчої (розшукової) дії, складності досудового розслідування, постає потреба в залученні декількох (групи, бригади) спеціалістів до слідчого експерименту [91; 92].

Із цього приводу В. О. Коновалова зазначає, що перед слідчим експериментом слід упевнитися в його необхідності в конкретному випадку. Для цього аналізують можливість: перевірити версію; залучити до експерименту певних осіб; відтворити обстановку, необхідну для експерименту; допустимість проведення експерименту з позицій процесуальних та етичних вимог [94, с. 10–16].

Отже, плануючи цю слідчу (розшукову) дію, спеціаліст:

- 1) допомагає обрати час і місце проведення слідчого експерименту;
- 2) пояснює слідчому, як можна досягти схожих умов й обстановки його проведення;
- 3) консультує слідчого стосовно дати, коли метеорологічні умови відповідатимуть необхідним для здійснення експерименту, щоб забезпечити обстановку, яка була наявна в момент учинення злочину;
- 4) спеціаліст сприяє слідчому у виборі предметів, об'єктів, що будуть використані під час проведення дослідів чи випробувань, а також обранні дослідів, що будуть проведені;
- 5) спеціаліст надає поради слідчому щодо обрання інших учасників слідчої (розшукової) дії та забезпечення взаємодії з ними.

Перед проведенням цієї слідчої (розшукової) дії всім учасникам роз'яснюють порядок здійснення дослідів чи випробувань. На думку А. Р. Белкіна, особи, які беруть участь у цій слідчій дії, на відміну від слідчого, не є професійними юристами й потребують точної регламентації своїх дій і детального роз'яснення прав [10, с. 27–34]. Слід детально роз'яснити учасникам алгоритм їхніх дій, за наявності запитань – дати відповідь.

Актуальним питанням є висвітлення тактичних прийомів, які застосовують за умови використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту [212, с. 7–14].

Пропонують такі тактичні прийоми проведення слідчого експерименту: проведення його в схожих умовах за часом доби й на тому самому місці, де відбулася подія; обрання щодо експериментальної події схожих кліматичних умов з реальною подією; реконструкція обстановки для проведення дослідів;

використання тих самих предметів, механізмів, матеріалів тощо; використання макетування та схожих предметів (муляжів); обрання темпу дослідів, які проводять, що відповідає темпу реальної події; створення схожих звукових умов; дотримання таких самих характеристик дії, притаманних процесу вчинення злочину; проведення дослідів декілька разів у різних варіантах [213].

У дисертаційному дослідженні О. К. Чернецький виокремлює низку тактичних прийомів цієї слідчої (розшукової) дії, зокрема, залучення до проведення експериментальних дій осіб із певними професійними навичками; повторюваність експериментальних дій без зміни умов, однак у разі зміни учасників, тощо [201].

Отже, спеціаліста слід залучати для допомоги у визначенні умов проведення слідчого експерименту з урахуванням змін, що відбулися. Для з'ясування часу, коли можна розраховувати на схожі умови, слідчому бажано звернутися із запитом до відповідних служб. Наприклад, метеорологічна служба готує й надає заінтересованим споживачам, діяльність яких залежить від гідрологічних чинників, різноманітну довідкову, розрахункову й прогностичну інформацію як у стандартних форматах, так і залежно від змісту окремих запитів [201].

Спеціаліста залучають для визначення умов слідчого експерименту й досягнення схожості проведених дій. Якщо проведення слідчого експерименту пов'язано зі здійсненням дослідів, результати є тими фактичними даними, що дають змогу дійти висновку про обставини, які мають значення для справи [135]. Після з'ясування мети і змісту слідчого експерименту й вивчення необхідних матеріалів спеціаліст висловлює свої думки стосовно доцільності певних експериментальних дій [1, с. 265–275].

Спеціаліста слід залучати до такого тактичного прийому, як реконструкція (обстановки місця події, створення схожих умов з тими, що були наявні під час вчинення кримінального правопорушення). Його рекомендації можуть бути спрямовані на реконструкцію обстановки місця події, опрацювання плану відтворення механізму останньої, окремих епізодів, обставин [197, с. 44–49].

Дії спеціаліста необхідно погоджувати із вказівками слідчого відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України [112]. Слідчий не повинен передавати свої повноваження як керівника під час проведення слідчої (розшукової) дії жодній особі, що стосується й спеціаліста.

Важливе значення має участь спеціаліста під час проведення експериментальних дій осіб із певними професійними навичками [201].

Спеціаліст надає допомогу в таких формах:

1) організаційно-технічна – використовуючи професійні навички (уміння), спеціаліст допомагає з обранням потрібних науково-технічних засобів під час планування слідчого експерименту;

а) підготовча допомога – бере участь в організації підготовки слідчого експерименту, з огляду на наявні професійні навички відповідно до мети слідчого експерименту;

б) технічна – надає спеціаліст у разі використання під час експерименту певних приладів, знарядь тощо, що потребує використання спеціальних знань відповідно до ч. 2 ст. 240 КПК України [112];

2) консультативна – здійснюють безпосередньо під час проведення слідчого експерименту;

3) інформаційна – спеціаліст допомагає з обранням часу проведення слідчого експерименту;

4) аналітична – допомога спеціаліста щодо оцінювання позитивного чи негативного результату слідчого експерименту й формулювання на цій підставі версій стосовно вчиненого злочину.

Особливі складнощі має залучення декількох (групи, бригади) спеціалістів до проведення слідчого експерименту. Одних залучають для надання допомоги і консультацій стосовно дослідів чи випробувань, інших – для здійснення відео- та фотозйомки.

Наприклад, для проведення слідчого експерименту у справах про ДТП залучають здебільшого інженерів й автотехніків, обов'язком яких є надання консультаційної допомоги щодо організації проведення експерименту,

розміщення його учасників, визначення змісту дослідних дій і забезпечення засобів безпеки. Чіткий і правильний опис перебігу цієї слідчої (розшукової) дії передбачає використання спеціальної термінології. Крім автотехніків, як спеціалістів залучають лікарів – для з'ясування впливу на сприйняття органами чуття окремих факторів дорожньої обстановки, криміналістів – для точного сприйняття слідів, виявлених на місці ДТП [61].

У процесі використання тактичних засобів спеціалістом ефективним є формулювання запитань учасникам. На нашу думку, спеціаліст під час проведення слідчого експерименту має право ставити деталізаційні й уточнювальні запитання, що стосуються важливих обставин, проте й це він може робити з дозволу слідчого.

Неправильним є формулювання спеціалістом тих запитань, які доцільно було б з'ясувати під час допиту перед проведенням слідчого експерименту. Тому ми поділяємо позицію В. П. Колмакова і Л. Ю. Ароцкера, згідно з якою ця особа надає наукову консультацію, що дає змогу запобігти неточностям і помилкам. Але участь спеціаліста не означає, що роль слідчого пасивна. Навпаки, він має керувати процесом проведення цієї слідчої дії та її учасниками [91; 92].

Крім формулювання запитань, спеціаліст може використовувати такі тактичні засоби:

1) здійснювати технічну допомогу під час проведення дослідів, однак не виконувати їх за особу, показання якої перевіряють у такий спосіб;

2) коригувати дослід чи випробування, використовуючи свої спеціальні знання;

3) оцінювати підсумки (результати) дослідів чи випробувань;

4) виявляти розбіжності між результатами дослідів чи випробувань і показаннями особи;

5) розтлумачувати результати слідчого експерименту слідчому й іншим учасникам кримінального провадження.

Допомога спеціалістів під час проведення дослідів, на думку Е. Б. Мельникової, полягає в коригуванні дослідних дій у контексті спеціальних

знань. У процесі експерименту низку дій, які проводять, матеріально не фіксують. Значення має спеціальна оцінка таких чинників, як рівень професійних навичок, які перевіряють, технічна відповідність результатів показанням обвинувачених і свідків [132].

Слушною видається позиція Н. І. Гуковської щодо недоцільності запрошувати спеціаліста лише для допомоги в складанні протоколу слідчої (розшукової) дії. Наприклад, для встановлення ємності сейфа експерт-криміналіст як спеціаліст виконував тільки роль фотографа. Науковець зазначає, що є випадки, коли слідчий ухиляється від керівництва проведенням дослідів, хоча організатором експерименту має бути саме він, а спеціаліст – лише його помічником і консультантом [35].

Учені наполягають на необхідності залучення педагога до слідчого експерименту за участю неповнолітнього свідка чи потерпілого для встановлення психологічного контакту і з'ясування суті його пояснень [29].

У криміналістичній літературі викладено різні думки щодо форм допомоги спеціаліста під час слідчого експерименту. Так, Н. І. Гуковська зазначає, що доцільно проводити експертизу особою, яка брала участь в експерименті, тому що висновки експерта, який безпосередньо спостерігав його результати, є обґрунтованішими, ніж висновки на підставі вивчення матеріалів провадження [35].

На думку А. В. Дулова, спеціаліст бере участь у: складанні плану експерименту; визначенні змісту й послідовності дослідів; відтворенні обстановки події та розстановці його учасників; технічно правильному проведенні власне дослідів. Спеціаліст висловлює власну думку щодо ступеня точності отриманих даних і консультує слідчого стосовно умов повторення дослідів, прийомів фіксації результатів експерименту [58].

Спеціаліст сприяє слідчому на всіх етапах проведення слідчого експерименту, а саме допомагає: а) визначити головні та виявити небезпечні для здоров'я моменти під час його проведення; б) відтворити обстановку й умови проведення дослідів, які мають максимально відповідати цій події; в) розробити

план, організувати дослід і контроль за їх проведенням; г) вибрати аналоги або сприяти у виготовленні макетів і муляжів, знарядь і предметів, що були об'єктами злочину; д) оцінювати отримані результати [86].

На переконання Г. К. Авдєєвої, спеціаліст допомагає у визначенні інструментів і матеріалів, необхідних для дослідження, здійсненні вимірювань і розрахунків, фіксації перебігу й результатів слідчої дії шляхом застосування фото- й відеозйомки, звукозапису, оцінюванні цих результатів, а також у визначенні впливу окремих чинників на отримані дані [1, с. 265–275]. Якщо узагальнити специфіку використання спеціальних знань спеціалістом під час слідчого експерименту, можна дійти висновку про поширеність їх застосування в таких формах практичної діяльності:

- 1) здійснення фото-, відеозйомки чи звукозапису слідчої (розшукової) дії;
- 2) допомога спеціаліста в реконструюванні обстановки місця події, створенні найбільш схожих чи наближених умов до тих, що були під час учинення злочину;
- 3) сприяння в підготовці до слідчої (розшукової) дії, обранні сприятливого часу її проведення та об'єктів, що будуть використані під час експерименту;
- 4) забезпечення схожості (наближеності) у здійснюваних діях з тими, які відбулися насправді;
- 5) встановлення послідовності й порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії, окремих дослідів, випробувань;
- 6) допомога в оцінюванні результатів слідчого експерименту, окремих дослідів чи випробувань;
- 7) поради щодо складання протоколу слідчого експерименту й додатків до нього.

Таким чином, під час проведення слідчого експерименту спеціаліст бере участь у застосуванні тактичних прийомів, серед яких:

- а) постановка запитань слідчим учасникам слідчої (розшукової) дії;
- б) аналіз їхніх відповідей;

в) допомога слідчому в реконструкції обстановки, визначенні схожих або наближених умов експерименту та змінюванні умов проведення цієї слідчої (розшукової) дії загалом, окремих дослідів, випробувань;

г) допомога слідчому в аналізі отриманих результатів дослідів чи випробувань і відповідей учасників.

Під час проведення слідчого експерименту спеціаліст має виконувати вказівки слідчого, працювати під його керівництвом.

Отже, використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань, як:

- забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці (82,6 % слідчих (додаток А));

- контроль за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, дотримання критеріїв, які використовують, порівняння обставин, що підлягають уточненню чи перевірці (69,4 %);

- залучення до вибору характеристик і параметрів, які перевіряють, їх відповідності досліджуваним обставинам (відповідно до завдань слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власного досвіду) (65,3 %);

- урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин (63,9 %);

- науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин (54,2 %);

- участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості взаємозв'язку між раніше встановленими й отриманими під час експерименту параметрами досліджуваної події чи її обставин (62,5 %).

Безпосередні завдання використання спеціальних знань на робочій стадії проведення слідчого експерименту залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Умовно ці завдання можна об'єднати в групи: організаційно-технічні, техніко-криміналістичні, консультативні, довідкові, інформаційні, комунікативні тощо.

Отже, безпосередні завдання використання спеціальних знань на робочій стадії проведення слідчого експерименту залежать від низки чинників: виду слідчого експерименту; спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчої (розшукової) дії, змісту дослідних дій, учасників слідчої (розшукової) дії. Лише їх ретельне вивчення допоможе слідчому обрати оптимальну тактику використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

2.3. Використання спеціальних знань під час фіксації слідчого експерименту й оцінювання отриманих результатів

Фіксація перебігу та результатів є важливим етапом тактики проведення слідчої (розшукової) дії. Особливість фіксації полягає в тому, що без належного процесуального оформлення отримана інформація не має необхідного доказового значення, а дії слідчого не можуть зумовити необхідні процесуальні наслідки. Тому за результатами фіксації ми отримуємо процесуальні документи, джерела доказів, зокрема речові докази, порівняльні зразки для проведення судової експертизи.

Фіксація перебігу та результатів слідчого експерименту має певні складнощі. Це пов'язано з динамічністю слідчої (розшукової) дії, різноманітністю джерел отримання інформації, необхідністю постійного контролю за її проведенням. Об'єктивна фіксація перебігу та результатів слідчої (розшукової) дії можлива за умови комплексного використання всіх способів фіксації, що передбачені КПК України. Основним способом з-поміж зазначених є протокол як джерело доказів у кримінальному процесі.

Згідно з ч. 3 ст. 104 КПК України, протокол має такі складові:

1) вступна частина, яка повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву слідчої (розшукової) дії; особу, яка проводить слідчу

(розшукову) дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); усіх осіб, які присутні під час проведення слідчої (розшукової) дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовують під час проведення слідчої (розшукової) дії, умови та порядок їх використання;

2) описова частина, яка повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані внаслідок слідчої (розшукової) дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, зокрема виявлені та/або надані речі й документи;

3) підсумкова частина, що повинна містити відомості про: вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження й доповнення до письмового протоколу з боку учасників слідчої (розшукової) дії.

Найскладнішою в криміналістичному значенні є описова частина протоколу слідчого експерименту, у якій безпосередньо відображається процес виконання поставлених завдань, особливості відтворення дій, обставин події чи проведення дослідів і випробувань.

Слушним вважаємо висновок, якого дійшли В. С. Кузьмічов і Ю. М. Чорноус, згідно з яким процес фіксації доказової інформації є досить складним і має два аспекти: кримінально-процесуальний і криміналістичний. У процесуальному значенні головною під час фіксації є процесуальна форма засвідчення та закріплення доказів. Криміналістичний аспект фіксації має змістове спрямування, тобто основну увагу спрямовують на дії з фіксації перебігу та результатів дії, вилучення слідів злочину, речових доказів і на засоби, за допомогою яких проводять ці заходи. Процесуальний і криміналістичний аспекти фіксації перебігу та результатів слідчої дії тісно пов'язані, що не виключає окремого їх розгляду під час наукового аналізу [116].

Криміналістичні рекомендації спрямовані на деталізацію процесуальних вимог. Відповідно до їх положень, у протоколі слідчої (розшукової) дії доцільно

додатково зазначати: назву та місцезнаходження об'єкта, де проводять слідчу (розшукову) дію (передусім у випадках її проведення поза межами слідчого підрозділу); нумерацію об'єктів (якщо їх декілька і вони потребують описання) з метою недопущення плутанини під час складання протоколу.

Описуючи дії слідчого та виявлені на місці проведення слідчої (розшукової) дії предмети, документи, сліди, які стосуються провадження, слід ухилятися від використання занадто довгих речень, неконкретних висловлювань на зразок «недалеко», «поряд» тощо; слів місцевого діалекту та нагромадження спеціальних термінів. Необхідно послідовно та чітко викладати думку, детально описувати предмети й видимі сліди, їхні індивідуальні ознаки;

Важливо зазначати спосіб виявлення слідів і предметів, які стосуються кримінального провадження, за яких умов і за допомогою яких технічних засобів їх було вилучено та зафіксовано.

Слід акцентувати увагу на процесуальному й технічному оформленні фотознімків за двома етапами: 1) оформлення факту застосування фотографування, тобто відображення в протоколі засобів, методів, прийомів та умов фотозйомки, суб'єктів й учасників фотографування; 2) оформлення результатів фотографування, тобто складання фототаблиць із поясненнями.

Поєднання слідчим дотримання вимог КПК України та криміналістичних рекомендацій під час фіксації перебігу та результатів слідчої (розшукової) дії спрямовано забезпечити повне, достовірне, достатнє й належне відображення процесу проведення, а також доказове значення отриманих результатів [116]. Положення, викладені вченими, стосуються й тактики проведення слідчого експерименту.

Отже, факт залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має бути зафіксований у вступній частині протоколу слідчого експерименту. Зокрема, має бути надано повні відомості про особу спеціаліста, якого залучають до проведення слідчої (розшукової) дії (прізвище, ім'я, по батькові; освіта; спеціальність; місце роботи та посада; якщо спеціалістом є експерт – відомості про свідоцтво щодо присвоєння кваліфікації судового

експерта; стаж експертної роботи й інші відомості), а також дані про застосування технічних засобів, їх характеристики, умови й порядок їх використання. Із такою інформацією повинні ознайомитися учасники слідчого експерименту.

На початку описової частини протоколу слідчого експерименту після прибуття на «опорний» пункт, під час відтворення дій або на місці, де будуть проводити випробування чи досліді, слідчий за допомогою спеціаліста має зафіксувати його місце розташування, обстановку на місці події на час експерименту, факт і результати проведення реконструкції місця події, метеорологічні, звукові та інші умови, розподіл обов'язків між учасниками експерименту, кількість і місце їх розміщення, способи та засоби зв'язку між ними, розподіл обов'язків між учасниками експерименту, зміст і послідовність проведених дослідів чи випробувань, їх кількість, варіанти виконання, час, який було затрачено, отримані результати.

Якщо під час випробувань буде виявлено нові речові докази, що стосуються кримінального провадження, їх необхідно зафіксувати за допомогою техніко-криміналістичних засобів, описати в протоколі слідчої (розшукової) дії, вилучити й відповідно упакувати.

Після закінчення слідчого експерименту слідчий складає протокол, зачитує його учасникам слідчої (розшукової) дії або надає його їм для ознайомлення. Якщо учасники слідчого експерименту мають зауваження або доповнення, слідчий вносить їх до протоколу [105].

Для того щоб протокол слідчого експерименту відповідав своєму призначенню, тобто міг бути джерелом доказів про проведені досліді й отримані результати, він повинен відповідати певним вимогам, серед яких: а) складання протоколу належною особою (слідчим чи прокурором); б) об'єктивність протоколу (викладені тільки ті дії, які були проведені, і саме так, як це було насправді, без слідчих версій, що можуть виникнути внаслідок слідчого експерименту); в) повнота протоколу (повинен містити вичерпний виклад усіх проведених дослідів й отриманих результатів [143, с. 76–77]; послідовність викладення дій у протоколі, що має відповідати послідовності проведених

дослідів; завдання кожного з учасників слідчого експерименту та відомості щодо їх реалізації).

Аналіз слідчої практики дає підстави визначити типові помилки, яких припускаються під час складання протоколів слідчого експерименту з використанням спеціальних знань:

а) неправильне процесуальне оформлення проведених дослідів [143, с. 76–77]. Зазначене може призвести до того, що в протоколі буде наведено неповні дані про учасників слідчого експерименту (наприклад, не зазначено повністю імена, по батькові понятих чи їхні адреси; відомості про залученого спеціаліста); не вказано статті КПК України, якими керується слідчий під час складання протоколу слідчої дії; бракує інших обов'язкових реквізитів протоколу [143, с. 76–77];

б) неповнота протоколу. Складаючи протокол слідчого експерименту, деякі слідчі не вважають за необхідне зазначати, у якій обстановці його проводили, чи пропонують схематичний і поверховий опис проведених дослідів, акцентуючи увагу на отриманих результатах. Іноді в протоколі немає вказівки на те, що проводили фото- чи відеозйомку, складали схему та план [143, с. 76–77];

в) порушення послідовності під час опису проведених дослідів. Трапляються протоколи, виклад у яких не відповідає вимогам зв'язності та логічності, що значно ускладнює оцінювання отриманих результатів [143, с. 76–77];

г) зазначення в протоколі даних, які не стосуються слідчого експерименту. Наприклад, докладно описано такі обставини справи, які жодного значення для цієї слідчої (розшукової) дії не мають, або описують деталі обстановки, які не важливі в контексті отриманих результатів експерименту [143, с. 767];

д) недотримання правил граматики (неналежний стиль, наявність помилок, зайвих слів і словосполучень). Це істотно ускладнює його сприйняття і розуміння [143, с. 76–77].

Вплив помилок на юридичну значущість і доказове значення цього документа залежить від характеру таких помилок [143, с. 76–77].

Під час фіксації проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань доцільно якомога ширше застосовувати техніко-криміналістичні засоби, які дають змогу повніше фіксувати обстановку, у якій проводять слідчий експеримент. Слідчий, складаючи протокол слідчого експерименту, не завжди може помітити окремі обставини, які спочатку видаються несуттєвими, але надалі, будучи зафіксованими на фото- чи відеоплівку, можуть виявитися істотними під час аналізу події злочину [189]. Саме на таких обставинах може акцентувати увагу спеціаліст, допомога якого є необхідною.

У криміналістичній літературі обґрунтовують доцільність застосування графічного способу фіксації результатів слідчого експерименту та перевірки показань на місці. Так, Л. Соя-Серко зазначає, що варто заздалегідь скласти план (схему) місця проведення майбутньої слідчої (розшукової) дії, а в процесі її проведення позначати на ньому маршрут й об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряють [181]. Учений М. Хлинцов вважає, що з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій позначають шлях просування, об'єкти та сліди, зазначені особою, показання якої перевіряють [194]. Дослідники О. М. Васильєв і С. С. Степичев рекомендують у процесі допиту запропонувати цій особі скласти схему з позначкою розміщення об'єктів на місці вчинення злочину, а також взаєморозміщення окремих осіб – учасників події [17]. Отриманою в такий спосіб інформацією можна буде оперувати під час слідчого експерименту. На нашу думку, застосування плану території (приміщення) не тільки полегшує проведення та фіксацію результатів слідчої (розшукової) дії, а й дає змогу ефективніше зіставляти показання особи з наявною обстановкою. Застосування слідчим плану (схеми) під час пояснення цією особою обставин події та демонстрування обстановки є також тактичним прийомом. У випадках, коли місце, де проводять перевірку показань, є недостатньо оглядовим, план (схема) сприяє чіткішому сприйняттю обстановки.

Отже, значно підвищує результативність слідчого під час проведення слідчого експерименту застосування технічних засобів фіксації, відповідно до КПК України. Під час слідчого експерименту закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення місць проведення слідчого експерименту чи окремих предметів, виготовляти відбитки і зліпки, оглядати й вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження [137, с. 606].

Слідчий експеримент із застосуванням засобів криміналістичної техніки, інших науково-технічних засобів має низку особливостей. Під час проведення слідчого експерименту спеціаліст застосовує науково-технічні засоби для забезпечення належного виконання дослідів, а також фіксації їх перебігу та результатів. Спеціалісти самостійно обирають і готують можливі технічні засоби фіксації – фотоапарат, відеокамеру. Під час слідчого експерименту потрібно надавати перевагу відеофіксації. Така слідча дія достатньо динамічна, і нерідко для вірогідності її результатів потрібна значна кількість повторів. Здебільшого відеозйомку застосовують для фіксації багатопланових слідчих експериментів зі складною організаційною схемою, де можливі ситуації з двозначним тлумаченням результатів. Увагу варто акцентувати на безперервності зйомки. Недоцільно переривати відеозйомку безпосередньо під час проведення експериментів, навіть на прохання слідчого. Сучасна цифрова відеоапаратура має широкі можливості щодо фіксації об'єктів. Наприклад, управління швидкістю зйомки дає змогу зафіксувати рухомий об'єкт, а потім переглянути запис з різним темпом. Це сприяє зосередженню уваги на потрібних деталях за низького темпу перегляду, а також оминати дрібні моменти, пришвидшуючи темп [42].

Для фіксації дослідів, основним змістом яких є динамічні процеси, застосовують відеозапис. У слідчих експериментах для встановлення професійних та інших навичок людини, механізму події або утворення слідів рекомендують здійснювати відеозапис обстановки, предметів, макетів до реконструкції та після, дій учасників експерименту, новостворені предмети. Бажано забезпечити

безперервність зйомки. Із цією метою необхідно ретельно продумати, які саме дії слід зафіксувати в такий спосіб [97, с. 23–24].

Для цього спеціаліст з відеозапису повинен бути попередньо ознайомлений зі змістом експерименту, об'єктами зйомки та ділянками, що підлягають фіксації. Відеозапис дає змогу синхронно фіксувати зображення та звук, що забезпечує максимально точне й об'єктивне відображення його перебігу і результатів. Подумки він вибудовує так званий кадроплан: що знімати, у якій послідовності, з яким збільшенням, з якою тривалістю кадру (кадрів). Відеозапис слід починати на місці, яке визначив слідчий як місце збору учасників слідчого експерименту. Під час роз'яснення їм прав та обов'язків доцільно фіксувати зміст роз'яснень й особу кожного учасника перевірки крупним планом. Відеозапис прямування групи здійснюють так, щоб зафіксувати маршрут руху, розміщення учасників, самотійність і добровільність дій особи, показання якої перевіряють. На «опорному пункті» під час проведення відтворення дій або на місці, де будуть проводити випробування чи досліди, спеціаліст повинен зафіксувати обстановку місця проведення перевірки, пояснення особи щодо механізму події кримінального правопорушення, місце знаходження прихованих або залишених речових доказів та їх ознак, дій, які вона має намір продемонструвати. Усі подальші дії особи, її пояснення, відповіді на питання слідчого, виявлені речові докази фіксують за допомогою середнього, а за необхідності – крупного плану [106].

У протоколі слідчого експерименту має бути точно зазначено, які дії та в який момент проведення слідчого експерименту фіксують за допомогою засобів кіно- або відеозйомки. Якщо здійснити безперервну зйомку неможливо, то про кожен випадок перерви зазначають у протоколі слідчого експерименту, повідомляючи причини та час припинення й поновлення відеозйомки [21].

Вимоги щодо безперервності фіксації перебігу слідчого експерименту поширюються й на аудіозапис. Особливість застосування звукозапису під час проведення випробувань полягає в тому, що слідчий на місці проведення слідчого експерименту має максимально повно отримати і зафіксувати вербальну

інформацію щодо майбутніх дій особи на місці перевірки, місця знаходження та особливостей залишених об'єктів. Факт їх виявлення має констатувати слідчий, а пояснення щодо причин їх виникнення або перебування на місці події – особа, показання якої перевіряють [106].

Під час проведення слідчого експерименту для з'ясування можливості бачити й чути що-небудь рекомендують складати плани або схеми. На них зазначають: найменування об'єкта, умовні позначення, розташування світла; якщо план складено в масштабі – його масштаб; підписи слідчого, спеціаліста і понятих, дата складання. До протоколу додають носії інформації, застосовані в процесі проведення слідчого експерименту (ст. 105 КПК України). Їх додають до інших зібраних доказів і зберігають у матеріалах кримінального провадження [113].

Плани та схеми мають відображати дислокацію учасників експерименту й об'єктів у місці його проведення. План, який складають у масштабі, найчастіше використовують для фіксації місця розташування людей та об'єктів, у статичному стані розміщення понятих, інших учасників, місця дії тощо. Для фіксації динамічних стадій експерименту схеми складають стосовно кожної стадії експерименту окремо. Схеми креслять довільно, не в масштабі, а необхідні розміри проставляють безпосередньо на відповідних ділянках. Так, схематично може бути зафіксовано шлях людини або транспортного засобу, фіксуючи положення (місця) в певні вузлові моменти. Іноді можуть складати графіки типу «шлях – час». На такому графіку фіксують, наприклад, рух транспортного засобу із заданою швидкістю визначеним шляхом і рух людини (швидкість, шлях відомі) до місця їхньої зустрічі, тобто місця, коли транспортний засіб потрапив у поле зору людини [8, с. 159].

Якщо в процесі слідчого експерименту вилучали предмети, документи, то все це також має бути відображено в протоколі. Якщо дослідницькі дії проводили повторно або неодноразово, кожна дія та отриманий результат мають бути зафіксовані в протоколі [8, с. 159–160].

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надають можливість ознайомитися з його текстом. Зауваження й доповнення зазначають у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні слідчого експерименту.

Особа, яка проводила слідчий експеримент, до протоколу долучає додатки. Вони повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [8, с. 160].

Застосування конкретного виду фіксації залежить від характеру виконуваних експериментальних дій. Іноді достатньо сфотографувати обстановку й охопити основні етапи слідчого експерименту. Проте, враховуючи динамічність слідчого експерименту, краще застосовувати для його фіксації відеозапис, оскільки наявність повної картини експерименту значно полегшує оцінювання отриманої доказової інформації. Після здійснення слідчого експерименту триває оцінювання достовірності й доказового значення його результатів [93, с. 248–260].

Спеціаліст за дорученням слідчого, прокурора має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення місця чи окремих речей, виготовляти відбитки, зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Про участь спеціаліста обов'язково зазначають у протоколі, який підписують він та інші учасники. Спеціаліст, який бере участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, має право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу [136; 137].

Проаналізуймо результати емпіричних досліджень із цього питання (додаток Г). Перебіг і результати використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту фіксували в протоколі слідчої (розшукової) дії (100 % кримінальних проваджень), а також у додатках до нього. Це відеозапис слідчої (розшукової) дії (84,1 % кримінальних проваджень); фототаблиці (48,4 %); схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (35,7 %); спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і

документів (16,7 %); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії (4,8 %).

Особливості використання спеціальних знань під час підготовки додатків до протоколу слідчого експерименту ґрунтовно висвітлено в науковій і навчальній літературі, їх активно використовують на практиці.

Проблемним є оформлення такого додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії (слідчого експерименту), як «письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії». Вивчення кримінальних проваджень (додаток Г) засвідчило її використання в 4,8 % випадків. За результатами проведеного анкетування слідчих (додаток А), надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (у порядку п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), слідчі застосовували у 8,3 % випадків.

Відповідно до результатів проведення слідчого експерименту, такий додаток до протоколу може надати важливу й точну інформацію щодо порядку проведення та результатів слідчого експерименту. Ці відомості важливі в системі матеріалів кримінального провадження, можуть бути використані під час проведення судової експертизи.

Аналізовані додатки вчені відносять до групи особистих, виготовлених графічно відображень обстановки й обставин, перебігу та результатів процесуальних дій, подеколи з істотним впливом суб'єктивних рис автора (що варто враховувати під час оцінювання змісту цих додатків). З-поміж іншого йдеться про письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї процесуальної дії, стосовно доцільності застосованих технічних засобів, значення одержаних результатів, способів й умов зберігання, транспортування та використання в майбутньому певних речових доказів [111, с. 289].

У методичних рекомендаціях зазначено, що досить часто відомості, зафіксовані в протоколі слідчої (розшукової) дії, і відомості, які можна отримати під час подальшого й ретельнішого дослідження об'єктів, які додають до протоколу, не збігаються. Зазначене зумовлено тим, що в протоколі описують

лише ті ознаки об'єктів, за допомогою яких ці об'єкти можна відокремити від схожих. Об'єкти під час їх ретельного дослідження (наприклад, експертного дослідження або огляду за допомогою спеціаліста) надають суб'єкту доказування ширшого обсягу доказової інформації, порівняно з тим, яку інформацію одержують під час попередньої слідчої дії, коли об'єкт трапився вперше і його долучили до протоколу. Згодом додаткові матеріали досліджують й оцінюють одночасно з протоколом. Однак додатки до протоколу після цього можуть набути значення самостійних джерел доказів. У цих випадках те, що вважали складовою одного джерела доказів (наприклад, протоколу огляду місця події, слідчого експерименту тощо), перетворюється в самостійне джерело доказової інформації – досліджуваний об'єкт [143, с. 19–20].

Таку позицію авторів не можна вважати досконалою, адже попри те, що зміст протоколу слідчої (розшукової) дії доповнюють відповідні додатки, розходжень у їх змісті бути не повинно, адже це може позначитися на рішенні суду щодо визнання доказів недопустимими під час судового розгляду. Крім того, статус додатка до слідчої (розшукової) дії не може «трансформуватися», однак під час досудового розслідування та судового розгляду зміст додатків, зокрема письмових пояснень спеціаліста, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (у порядку п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), вивчають і використовують під час прийняття процесуальних рішень.

У цьому контексті доречно проаналізувати положення Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [78]. Пункт 4 розділу IV Інструкції передбачає, що під час виготовлення оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення огляду місця події спеціалістом за дорученням слідчого в довільній формі складають письмове пояснення, у якому зазначають дату проведення процесуальної дії, дату виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка

виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднують як додатки до протоколу огляду місця події. Хоча цей нормативно-правовий документ регламентує складення такого документа за результатами проведення огляду місця події, вважаємо, що така рекомендація може стосуватися й інших слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту.

Таким чином, слід активніше використовувати цю форму фіксації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Крім того, для забезпечення однозначності розуміння та єдності в практиці застосування необхідним є продовження дослідження цього питання та формування комплексу криміналістичних рекомендацій залежно від виду слідчої (розшукової) дії, за результатами проведення якої складають цей додаток.

Новою формою залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є консультативна й довідкова діяльність обізнаних осіб, яка полягає в наданні слідчому первинної інформації, що дає змогу зорієнтуватися в слідчій ситуації. Консультації та довідки можуть надавати як у письмовій, так і в усній формах. Письмова інформація має статус додатка до протоколу (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), її відображають у письмових поясненнях спеціалісти, які брали участь у проведенні слідчого експерименту. Усні консультації спеціаліста є непроцесуальними, однак досить поширені на практиці (66,4 % слідчих, додаток А). Для використання отриманих даних у доказуванні слід надавати перевагу процесуальній консультативній діяльності спеціаліста.

Отже, основною формою фіксації слідчих (розшукових) дій є протокол і додатки до нього, у яких відображають використання спеціальних знань й отримані результати.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліста залучають для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторони кримінального провадження. Однак, згідно з даними емпіричних досліджень, коло завдань спеціаліста під час проведення слідчого експерименту є ширшим.

Так, завданнями спеціаліста під час фіксації слідчого експерименту є:

- надання допомоги в складенні протоколу та додатків до нього (79,9 % слідчих, 86,7 % інспекторів-криміналістів, 87,7 % судових експертів);
- фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (56,9 % слідчих, 93,3 % інспекторів-криміналістів, 63,2 % судових експертів);
- фіксація та вилучення слідової інформації (56,3 % слідчих, 91,7 % інспекторів-криміналістів, 83,0 % судових експертів);
- застосування відеозапису (54,9 % слідчих, 65,0 % інспекторів-криміналістів, 63,3 % судових експертів);
- застосовування фотозйомки (51,3 % слідчих, 65,0 % інспекторів-криміналістів, 57,5 % судових експертів).

Ефективність проведення слідчого експерименту залежить від участі спеціаліста й інших фахівців, діяльність яких може досягти своєї мети лише за умови належного застосування науково-технічних засобів. Практика засвідчує, що спеціаліста-криміналіста здебільшого залучають до участі в слідчому експерименті для фіксації перебігу та результатів події із застосуванням фотозйомки та відеозапису. Така допомога є істотною, однак його участь не може бути обмежена лише фіксацією. Спеціаліст-криміналіст надає допомогу в реконструкції обстановки за даними з протоколу огляду, фотознімків тощо. Судово-медичні експерти беруть участь у визначенні впливу певних дій та обстановки на пошкодження чи зміни на тілі трупа. Крім того, у процесі слідчого експерименту на місці досить часто здійснюють виявлення, фіксацію та вилучення різних предметів, що стосуються розслідуваної події. У таких випадках спеціаліст-криміналіст їх оглядає, виявляє та фіксує сліди рук, крові, сперми, мікрОВОЛОКОН тощо [42]. У переважній більшості випадків залучають спеціалістів-автотехніків під час розслідування злочинів, пов'язаних із ДТП. Вони проводять спеціальні спостереження щодо виконання водієм певних дій управління транспортним засобом і за його поведінкою. Спеціалісти переважно акцентують увагу слідчого на обставинах, які засвідчують можливість водія в певній

обстановці вжити заходів щодо попередження наїзду, аварії чи, навпаки, про брак таких можливостей [42].

Під час розслідування злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання в слідчому експерименті, визначає: можливість, уміння та навички підозрюваного виготовити (переробити) вогнепальну зброю, патрони, а також можливість учинення дій, пов'язаних із професійними та злочинними навичками.

Під час розслідування крадіжок, грабежів і розбоїв спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання в слідчому експерименті, встановлює: можливості здійснення певних дій відповідно до конкретної обстановки: проникнути в квартиру, потрапити на поверх за певних умов, за певний проміжок часу, здатності особи самостійно перемістити значну кількість предметів (підняти чи винести викрадене); можливості бачити, чути з певної точки та за певних умов те, що відбувалося на місці злочину; можливості певного явища чи факту, наприклад, зберігання предметів у певних місцях (місткість сховища) [42].

Слід з'ясувати, яких конкретно осіб, фахівців у конкретній галузі наукового знання, залучали до проведення слідчого експерименту як спеціалістів.

Для виконання схарактеризованих завдань для застосування спеціальних знань, умінь і навичок під час проведення слідчого експерименту залучали: інспектора-криміналіста (49,4 % кримінальних проваджень, додаток Г), судового експерта Експертної служби МВС України (34,3 %); судово-медичного експерта або лікаря (28,1 %), психолога (9,3 %), автотехніків (13,2 %); психологів (9,3 %); біологів (4,4 %).

Водночас з'ясовано (додаток Г), що з метою фіксації слідчого експерименту, залучали працівників оперативних підрозділів, дільничних, інших співробітників правоохоронного органу (13,7 %), зокрема, працівника оперативного підрозділу (11,9 %), дільничного інспектора (8,7 %), інших співробітників Національної поліції, які виконували завдання спеціаліста (фотографування, відеозапис, вилучення слідової інформації тощо) (20,6 %).

Таку практику слід вважати негативною, адже якщо фіксацію слідчого експерименту, роботу зі слідовою інформацією, відтворення дослідних дій буде здійснювати належно підготовлений спеціаліст, слідчий може зосередити свою увагу на створенні умов та обстановки, яка сприяла б успішному досягненню завдань слідчої (розшукової) дії. З огляду на посадові обов'язки співробітників правоохоронних органів, за таких умов доцільно залучати інспектора-криміналіста відділу криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції України чи експерта Експертної служби МВС України. До окресленого питання ми ще повернемося в третьому розділі дисертації.

Оцінювання результатів проведення слідчої (розшукової) дії – завершальна стадія проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії.

Оскільки будь-яка діяльність людини має бути оцінена, ця стадія спрямована на накопичення й одержання позитивного досвіду. Усебічно вивчаючи й аналізуючи кожний окремий елемент діяльності, можна вдосконалити свої професійні вміння. Вивчати необхідно весь перебіг здійснення діяльності, а не лише результат, адже кожна слідча (розшукова) дія є складним і багатогранним процесом. Також на цій стадії виявляють помилки, яких припустилися на попередніх стадіях проведення слідчої (розшукової) дії, оцінюють їх можливі результати та вирішують питання про доцільність повторного проведення такої дії. Аналіз роботи, виконаної під час слідчої (розшукової) дії та отриманих результатів, безперечно необхідний і для перевірки достовірності отриманої інформації, і для вирішення питання про те, яке значення має така інформація для встановлення обставин кримінального провадження, а також для планування шляхів її подальшого використання.

Важливість стадії оцінювання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту слідчої (розшукової) дії можна схарактеризувати з декількох позицій:

- а) сприяє вдосконаленню професійних здібностей спеціаліста та слідчого;
- б) створює умови для повторної та додаткової слідчої (розшукової) дії з метою усунення виявлених помилок;

в) є підставою для висунення версій і планування розслідування.

Проведені дослідження засвідчують, що оцінювання отриманих даних за результатами використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту відбувається на трьох взаємопов'язаних рівнях:

- оперативне оцінювання, тобто оцінювання інформації, що надходить у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- поточне оцінювання, яке здійснюють за результатами перевірки версій щодо окремих обставин, що підлягають доказуванню;
- комплексне оцінювання, яка є найвищим рівнем оцінювання доказів. Здійснюють його для вирішення важливих питань щодо повідомлення особі про підозру, під час складання обвинувального акту та закінчення досудового розслідування в кримінальному провадженні тощо [193, с. 119–120].

Керуючись положеннями законодавчих і наукових джерел, можна стверджувати, що оцінювання доказів здійснюють за внутрішнім переконанням, воно ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності, на підставі закону та правосвідомості. Змістовно воно передбачає:

- формування критерію оцінювання;
- встановлення відповідності фактичних результатів поставленим завданням на підставі визначеного критерію;
- здійснення шляхом встановлення відповідності або невідповідності фактично отриманих результатів очікуванню коригування практичної діяльності чи прийняття певних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Організаційно-тактичні заходи, які застосовують на стадії оцінювання, спрямовані на виконання трьох основних завдань:

- по-перше, оцінюють відповідність запланованої мети слідчої дії отриманим результатам;
- по-друге, фактично отримані результати досліджують за правилами оцінювання доказів;

– по-третє, з'ясовують значення та місце отриманих результатів у системі доказової інформації, визначають шляхи подальшого використання отриманої доказової інформації в процесі розслідування злочину [116].

Ця стадія набуває особливого значення у зв'язку з тим, що забезпечення процесу доказування через виконання функцій збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів є призначенням слідчих дій, із цією метою в конкретній слідчій дії процесуальні та криміналістичні аспекти не виключають один одного, а співіснують [120, с. 93–96].

Отже, на етапі оцінювання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту вирішують питання щодо реалізації завдань, передбачених планом проведення слідчого експерименту, ефективність використання спеціальних знань.

Оцінювання результатів використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту здійснює як слідчий, який проводив слідчу (розшукову) дію, так і керівник органу досудового розслідування, прокурор, інші компетентні суб'єкти. До оцінювання залучають спеціаліста, який у консультативній формі оцінює застосовані методи й отримані результати, указує на певні недоліки, доходить висновку щодо результатів відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Оцінювання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту передбачає кілька аспектів: визначає досягнення завдань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту; виявляє помилки, яких припустилися, і шляхи їх усунення; сприяє вдосконаленню професійних умінь спеціаліста та слідчого; корегує план розслідування злочину; обґрунтовує необхідність додаткових і повторних слідчих (розшукових) дій, зокрема повторного слідчого експерименту.

Висновки до розділу 2

За змістом розділу було сформовано засади використання спеціальних знань у структурі тактики слідчої (розшукової) дії.

Підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту охоплює такі заходи: визначення мети, виду та конкретних завдань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту; конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, і форм їх реалізації; вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій; консультування спеціаліста та слідчого щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту; забезпечення підстав та умов використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (правових підстав, умов, засобів, знарядь відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань); визначення й добір учасників експерименту; підготовка засобів криміналістичної техніки для виявлення слідової інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту; складення плану слідчого експерименту з використанням спеціальних знань.

На підготовчій стадії важливе значення має рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту. Попереднє ознайомлення слідчого та спеціаліста з місцем й обстановкою проведення слідчої (розшукової) дії безпосередньо забезпечує її ефективність.

З метою належної підготовки до слідчого експерименту спеціаліста можуть долучати до вивчення матеріалів кримінального провадження, зокрема протоколу огляду місця події та додатків до нього, протоколів допитів підозрюваного, потерпілого, свідків. Спеціаліст може бути присутнім під час допиту майбутнього учасника слідчого експерименту, з дозволу слідчого ставити запитання, щоб з'ясувати обставини вчиненого злочину.

Результати вивчення кримінальних проваджень засвідчили, що під час досудового розслідування з використанням спеціальних знань проводять такі

основні види слідчих експериментів для перевірки й уточнення відомостей щодо: механізму вчинення певних дій; механізму утворення слідів; можливості: бачити в певних умовах певну подію, предмети, людину, а також розрізняти деталі, що характеризують об'єкт; учинення дії за певний проміжок часу; чути звуки; сприймати факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів; спеціальних і професійних навичок особи.

Безпосередні завдання використання спеціальних знань на робочій стадії проведення слідчого експерименту залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Умовно такі завдання об'єднано у групи: організаційно-технічні, техніко-криміналістичні, консультативні, довідкові, інформаційні, комунікативні тощо.

Спеціаліст надає конкретну допомогу слідчому під час виконання таких завдань робочого етапу проведення слідчого експерименту: забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту; відтворення обстановки й умов проведення дослідів, максимально наближених до події злочину; забезпечення проведення дослідів і контролю за їх виконанням; надання допомоги в проведенні дослідів; формулювання з дозволу слідчого запитань учасникам слідчого експерименту, оцінювання їх відповідей; корегування плану слідчого експерименту; використання науково-технічних засобів відповідно до поставлених завдань; тлумачення та проміжне оцінювання отриманих результатів.

Основною формою фіксації слідчих (розшукових) дій є протокол і додатки до нього. Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліста залучають для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторони кримінального провадження. Встановлено, що згідно з даними емпіричних досліджень, коло завдань спеціаліста під час проведення слідчого експерименту є ширшим. Завданнями спеціаліста під час фіксації слідчого експерименту є: надання допомоги у складанні протоколу та додатків до нього (79,9 % слідчих); фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення

необхідних дослідів чи випробувань (56,9 %); фіксація та вилучення слідової інформації (56,3 %); застосування відеозапису (54,9 %) та фотозйомки (51,3 %).

Новою формою залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є консультативна й довідкова діяльність обізнаних осіб, що полягає в наданні слідчому первинної інформації, яка допоможе зорієнтуватися в слідчій ситуації. Консультації та довідки можуть надавати як у письмовій, так і в усній формах. Письмова інформація має статус додатка до протоколу (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), її відображають у письмових поясненнях спеціалісти, які брали участь у проведенні слідчого експерименту. Усні консультації спеціаліста є непроцесуальними, однак досить поширені на практиці (66,4 % слідчих). Для використання отриманих даних у доказуванні слід надавати перевагу процесуальній консультативній діяльності спеціаліста.

Негативними слід вважати випадки, коли з метою фіксації слідчого експерименту, роботи зі слідовою інформацією, відтворення дослідних дій залучали працівників оперативних підрозділів, дільничних, інших співробітників правоохоронного органу (13,7 %). Аргументовано доцільність залучення за таких умов спеціаліста, який має необхідні знання та навички, а саме інспектора-криміналіста Національної поліції чи експерта Експертної служби МВС України.

Оцінювання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту передбачає кілька аспектів: визначає досягнення завдань використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту; встановлює помилки, яких припустилися, та шляхи їх усунення; сприяє вдосконаленню професійних умінь спеціаліста та слідчого; корегує план розслідування злочину; обґрунтовує необхідність додаткових і повторних слідчих (розшукових) дій, зокрема повторного слідчого експерименту.

Розглянуто три рівні оцінювання результатів використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, а саме: оперативний, поточний, комплексний.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

3.1. Удосконалення використання спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту

Потреби вдосконалення практики протидії злочинності, новели в законодавстві мотивують учених-криміналістів до пошуку нових, ефективніших прийомів, методів і засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Увагу на окреслених питаннях акцентують під час висвітлення питань з криміналістичної техніки.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики – це сукупність наукових положень і рекомендацій щодо застосування природничонаукових методів і технічних засобів під час розкриття злочинів. Криміналістична техніка як розділ криміналістики має певну систему. У другому значенні криміналістична техніка – це сукупність (система) спеціальних засобів і методів (зокрема суспільнонаукових), які застосовують для виявлення, фіксації, дослідження, оцінювання та використання доказів під час розслідування злочинів [54, с. 250–255].

Криміналістичну техніку прийнято тлумачити як систему наукових положень і технічних засобів, прийомів, методів, що ґрунтуються на ній та призначені для збирання та дослідження доказів у процесі кримінального судочинства, а також інших заходів щодо розкриття й попередження злочинів [103, с. 167; 104, с. 30; 108, с. 55].

Техніко-криміналістичні засоби, прийоми і методи Р. С. Белкін поділяє на три групи відповідно до джерела походження, ступеня пристосування до потреб досудового розслідування [104, с. 129–130]:

1) засоби, прийоми та методи, які запозичені з інших галузей науки і техніки та набувають криміналістичного змісту лише у зв'язку з метою та правовим підґрунтями їх використання. До них, зокрема, належать фотоапарати, відео- та звукозаписувальна апаратура загального призначення, металошукачі, мікроскопи, спектрометри, хроматографи й інша пошукова та дослідницька техніка;

2) засоби, прийоми і методи, запозичені з інших галузей знань, перероблені, пристосовані відповідно до завдань пов'язаних із розкриттям та розслідуванням злочинів. До них належать: спеціальні прийоми фотографічної зйомки або фотоустановка, пристосування для фотографування речових доказів, спеціальні методики дослідження документів з використанням ультрафіолетових й інфрачервоних променів тощо;

3) засоби, прийоми та методи, спеціально розроблені з метою розкриття і розслідування злочинів, наприклад, порівняльні мікроскопи, прилади для фоторозгортки поверхні куль, комп'ютеризовані робочі місця для складання композиційних портретів або дактилоскопічної реєстрації.

Такі техніко-криміналістичні засоби, прийоми та методи постійно поповнюються й удосконалюються, а коло їх застосування повсякчас розширюється. Основними напрямками вдосконалення засобів криміналістичної техніки, що відбувається внаслідок науково-технічного прогресу, є:

1) застосування принципово нових матеріалів і покращення вже наявних (традиційних);

2) удосконалення параметрів роботи технічних систем і пристроїв;

3) якісна зміна елементів і структури технічних систем, використовуваних у криміналістичній практиці, ускладнення конструкції й елементного складу технічних засобів;

4) принципова зміна функцій засобів криміналістичної техніки. Якщо раніше різні технічні засоби лише полегшували слідчому виконання будь-якої механічної роботи, то з появою сучасних мобільних комп'ютерів, новітніх інформаційних технологій удосконалюють планування процесу розслідування, висунення слідчих

версій, складання процесуальних документів, тобто виконують інтелектуальні, логічні, евристичні завдання досудового розслідування [151, с. 33].

Основою в нашій роботі є класифікація науково-технічних засобів, що використовують під час виконання завдань з розслідування злочинів, за виникненням (джерелом походження). У підручнику з криміналістики за редакцією В. Ю. Шепітька науково-технічні засоби поділяють на три групи: 1) узяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук; 2) спеціально пристосовані для криміналістичних завдань; 3) спеціально розроблені для завдань криміналістики [107, с. 58].

На переконання Ю. М. Чорноус, у загальному значенні науково-технічні засоби й техніко-криміналістичні засоби, які застосовують у діяльності з розслідування злочинів, співвідносяться як ціле та частина. Техніко-криміналістичні засоби – це технічні засоби, спеціально створені для виконання криміналістичних завдань чи пристосовані для цього шляхом змін загальних науково-технічних засобів. Науково-технічні засоби – це засоби, які створені різними галузями знань, частину з них використовує криміналістика для реалізації своїх завдань [205, с. 54].

На думку В. Г. Гончаренка, науково-технічні засоби, використовувані в слідчій практиці, охоплюють техніко-криміналістичні й загальнотехнічні засоби. Поняття «науково-технічні засоби» об'єднує всі без винятку засоби та методи їх застосування, що використовують у слідчій роботі, а термін «техніко-криміналістичні засоби» – технічні засоби, спеціально створені для криміналістичних завдань чи пристосовані для цього шляхом зміни загальнотехнічних засобів [31, с. 60].

Дослідники В. В. Тіщенко та А. А. Барцицька зазначають, що згідно з аналізом сучасних наукових досліджень техніко-криміналістичного забезпечення практики протидії злочинності, його основними напрямками є не тільки впровадження новітніх технічних розробок, а й удосконалення практики застосування комплексу техніко-криміналістичних засобів [190].

Під час виконання конкретних практичних завдань кримінального провадження діяльність з техніко-криміналістичного забезпечення полягає у:

- фіксації перебігу та результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину, інших речових доказів;
- веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків;
- сприянні розшуку та встановленню осіб, які вчинили злочини;
- залученні спеціальних знань, а саме спеціалістів до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою застосування технічних засобів і методів виявлення, вилучення та фіксації доказової інформації тощо;
- залученні експертів і проведенні експертиз тощо [205, с. 58–59].

Підхід щодо застосування широкого кола технічних засобів узгоджується з потребами розслідування злочинів, використанням нових технічних засобів і методів.

Особливе значення техніко-криміналістичне забезпечення має під час проведення слідчого експерименту. Виникнення нових технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення предметів, документів, речовин і слідів злочину зумовлює постійне зростання потреб слідчої практики у використанні спеціальних знань фахівців під час проведення слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів. Тому значення участі спеціалістів у кримінальному судочинстві буде також ставати дедалі вагомішим, що стосується й безпосередньо проведення слідчого експерименту. Наприклад, застосування спеціалістом техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого експерименту надає можливість виявити невидимі (не очевидні для слідчого) і ледь видимі сліди пальців, мікрооб'єкти, знаряддя вчинення злочину, дорогоцінності, заховані в схованках, інші речові докази, необхідні для встановлення всіх обставин розслідуваної події.

Застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має бути комплексним. Згідно з емпіричними даними (додаток Г), найчастіше залучали таких спеціалістів – носіїв спеціальних знань: інспектора-криміналіста (49,4 % кримінальних проваджень, додаток Г), судового експерта Експертної служби МВС України (34,3 %); судово-медичного експерта або лікаря (28,1 %), психолога (9,3 %), автотехніків (13,2 %); психологів (9,3 %); біологів (4,4 %), кінологів зі службовою собакою (8,4 %).

Таким чином, у переважній більшості випадків спеціаліста залучали до проведення слідчого експерименту з метою його техніко-криміналістичного забезпечення. Тому найбільш ефективною є взаємодія слідчого під час проведення слідчого експерименту з інспекторами-криміналістами відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції України та судовими експертами Експертної служби МВС України.

Посадові обов'язки інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) визначено в Інструкції «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570 (п. 4 розділу IX). Зокрема, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення. Слід додати, що відмінність у назві посади залежить від рівня освіти та компетентності особи, яка на неї призначена, тому посада інспектора-криміналіста засвідчує вищий професійний і службовий рівень практичного працівника органів досудового розслідування Національної поліції.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові органу досудового розслідування. У разі утворення в складі органу досудового розслідування підрозділу техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій,

керівник цього підрозділу підпорядковується безпосередньо начальникові органу досудового розслідування.

Працівники поліції в межах компетенції зобов'язані надавати інспектору-криміналісту (техніку-криміналісту) всебічну допомогу у виконанні його обов'язків.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку [76].

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст):

1) надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), акцентує увагу слідчого на фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

6) надає пояснення слідчому й учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення [76].

Такі повноваження інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) цілком реалізуються під час проведення слідчого експерименту, що сприяє підвищенню ефективності використовуваних спеціальних знань.

Повноваження судового експерта – працівника Експертної служби МВС України, якого залучають як спеціаліст до проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, визначені в розділі IV Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [78]. Компетенцію судового експерта Експертної служби МВС України під час проведення слідчого експерименту ми розглянемо згодом.

Ефективність практики залучення як спеціалістів до проведення слідчого експерименту експертів Експертної служби МВС України, що здійснюють судово-експертне й техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування, засвідчують статистичні дані. Так, протягом 2017 року Експертна служба МВС України взяла участь у проведенні 5,2 тис. слідчих (розшукових) дій, 1,1 тис. оглядів місць подій з використанням пересувних криміналістичних лабораторій. Працівники Експертної служби МВС України можуть надавати слідчому відомості довідкового змісту, зокрема шляхом використання спеціалізованих картотек і колекцій (упродовж 2017 року було перевірено 5,2 тис. таких об'єктів), які можуть бути використані під час підготовки та проведення слідчого експерименту (за даними Експертної служби МВС України).

Слід у цьому контексті проаналізувати положення Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [78].

Згідно з розділом III Інструкції, спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС України можуть залучати до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні за письмовим (як виняток – за усним із

подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням: убивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки; ДТП, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро та більше осіб, інших резонансних злочинів і за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки.

Режим роботи працівників Експертної служби МВС України, залучених до роботи в спеціалізованих пересувних лабораторіях, і комплектацію лабораторій спеціальними технічними засобами визначає керівництво Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів. Керівництво науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів відповідає за організацію роботи та комплектацію спеціалізованих пересувних лабораторій [78]. У розділі IV регламентовано участь спеціалістів у проведенні огляду [78].

Згідно з результатами вивчення емпіричних джерел, залучення до проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України, сприяє підвищенню ефективності її проведення, зокрема, з метою застосування широкого кола технічних засобів, виявлення джерел слідчої інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої розшукової дії. Якщо йдеться безпосередньо про проведення слідчого експерименту, слід додати про завдання спеціаліста – судового експерта у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Таку думку поділяють практичні працівники (додаток А, Б, В), а саме: слідчі (84,0 %), інспектори-криміналісти (83,3 %), судові експерти Експертної служби МВС України (63,2 %).

На підставі вивчення положень розділу IV згадуваної Інструкції від 3 листопада 2015 року № 1339 запропоновано засади залучення судового експерта (працівника Експертної служби МВС України), якого буде залучено як спеціаліста до проведення слідчого експерименту.

Зокрема, працівник Експертної служби МВС України, якого буде залучено як спеціаліста до проведення слідчого експерименту, зобов'язаний: перед залученням до проведення слідчої (розшукової) дії, відповідно до отриманої інформації, підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади. Відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні слідчого експерименту, про результати цієї слідчої (розшукової) дії, а також дані щодо факту застосування технічних засобів фіксації та їх характеристик, використовуваних носіїв інформації вносять до протоколу слідчого експерименту. Також обов'язково повідомляють результати застосування технічних засобів фіксації, а саме носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано перебіг слідчої (розшукової) дії. Зазначене додають до протоколу слідчого експерименту.

На етапі фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту слідчий консультується зі спеціалістами, які володіють спеціальними знаннями та навичками щодо порядку й особливостей пакування слідової інформації, можливостей дослідження виявлених слідів, речей, документів, залучення для виконання окреслених завдань інших спеціалістів. Керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих слідчих і спеціалістів під час проведення слідчого експерименту та вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів.

Серед працівників Експертної служби МВС України, відповідно до даних практики розслідування злочинів, до проведення слідчого експерименту здебільшого залучають експертів-криміналістів. Також залучають автотехніків під час розслідування злочинів, пов'язаних із ДТП. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, відповідних спеціалістів залучають для перевірки можливостей особи користуватися певними програмами

та виконувати окремі дії, користуючись комп'ютером. Допомога спеціалістів потрібна переважно на робочому етапі слідчої дії. Однак їх можуть залучати й на підготовчому етапі [147, с. 179–183].

До техніко-криміналістичних засобів належать: технічні пристрої та матеріали, наукові прийоми та методи, що застосовують для виконання завдань, пов'язаних із виявленням, розкриттям, розслідуванням злочинів (кримінальних правопорушень). Сучасні засоби й методи криміналістичної техніки ґрунтуються на новітніх досягненнях різних наук, зокрема: природознавства, математики, фізики та хімії, кібернетики, фізіології, інших наук, розробляють відповідно до потреб слідчої, експертної, оперативно-розшукової та судової практики, кримінального судочинства загалом.

У контексті розглядуваної проблематики підлягає дослідженню питання, які саме технічні засоби використовував спеціаліст на всіх етапах тактики слідчого експерименту. Ідеться про: засоби виявлення слідів злочину та предметів – речових доказів; засоби фіксації слідів і одержуваної під час проведення слідчих (розшукових) дій криміналістично значущої інформації; засоби фіксації та вилучення слідів і речових доказів; засоби, які використовують для попереднього експертного дослідження криміналістично значущих об'єктів; засоби криміналістичних обліків, розшуку злочинців і викраденого майна; засоби науково-практичної організації праці слідчого; засоби забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів; засоби, які використовують для попередження вчинення злочинів, фіксації злочинних дій правопорушника на місці вчинення злочину.

Науково-технічний прогрес стимулює активізацію залучення спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту. Використання техніко-криміналістичних засобів є допустимим за умови відповідності вимогам законності, етичності, науковості тощо. На підставі досліджень виявлено, що під час проведення слідчого експерименту переважно застосовували такі технічні засоби (додаток Г):

- 1) засоби фотозйомки (48,4%);

2) засоби відеозапису (84,1%);

3) засоби криміналістичної валізи для роботи зі слідовою інформацією (69,1 %). До цієї групи належить досить широке коло технічних засобів – від магнітних порошків і пензлів до інших засобів (металошукачів, освітлювальних приладів тощо);

4) засоби відтворення дій, обстановки, обставин певної події (25,4 %);

5) засоби для проведення необхідних дослідів чи випробувань (23,8 %).

Найчастіше такі техніко-криміналістичні засоби використовували під час проведення слідчого експерименту з метою відтворення обстановки й обставин учинення:

1) умисного вбивства (28,6 %);

2) умисного вбивства в разі перевищення меж необхідної оборони (3,2 %);

3) умисного тяжкого тілесного ушкодження (9,5 %);

3) грабежу (7,2 %);

4) розбою (7,9 %);

5) шахрайства (3,9%);

6) порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ДТП (39,7%)).

У більшості випадків (39,7 %) спеціальні техніко-криміналістичні знання були використані під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування ДТП. Переважно йдеться про техніко-криміналістичні прийоми відео- та фотофіксації, які використовують під час проведення слідчого експерименту з метою відтворення обстановки й обставин учинення ДТП. Правильне застосування техніко-криміналістичних прийомів фото- та відеофіксації проведення слідчого експерименту дає змогу перевірити вже зібрані та виявити нові докази. Техніко-криміналістичні засоби мають відповідати встановленим вимогам (зокрема бути сертифікованими), їх використовують з метою виконання завдань кримінального провадження.

Проведення слідчого експерименту з використанням техніко-криміналістичних прийомів фото-, відеофіксації слідчого експерименту ДТП є

досить складним, потребує ретельної підготовки, по-перше, з огляду на необхідність його проведення в обмежений період часу (адже огляд місць ДТП нерідко проходить в умовах інтенсивного автомобільного руху, де за умов швидко змінюваної обстановки складно зберегти в незмінному стані картину події); по-друге, з огляду на наявність значної кількості деталей і можливих слідів на місці вчинення ДТП.

Перспективним напрямом удосконалення техніко-криміналістичних прийомів фото-, відеофіксації проведення слідчого експерименту є впровадження технічних засобів, що дають змогу автоматизувати деякі процеси слідчого експерименту, проведення дослідів і випробувань. Автоматизація процесу оформлення ДТП, складання різних схем, фото- та відеофіксації проведення слідчого експерименту сприяють розвантаженню слідчого, що здійснює процесуальну діяльність, знизити роль людського фактора. Актуальним є впровадження технології 3D сканування. Розвиток сучасних технологій підвищує ефективність досудового розслідування.

У розвинених країнах під час розслідування ДТП дедалі активніше застосовують лазерне сканування місцевості й об'єктів, результатом якого є тривимірна модель.

Нині технології 3D сканування успішно застосовують у різних сферах людської діяльності, є позитивний експериментальний досвід їх використання в розслідуванні злочинів [141, с. 196–201], зокрема під час фіксації проведення слідчого експерименту з відтворення ДТП.

Лазерне сканування дає змогу отримати схоже з фотографічним, проте тривимірне зображення з можливістю вільної зміни ракурсу. За допомогою лазерного сканування одержують докладне зображення місця події, яке може бути збережене на будь-якому цифровому носії, причому немає можливості його змінити чи скоригувати. Отже, під час проведення подальших слідчих (розшукових) дій, автотехнічної і трасологічної експертиз можна знову відтворити таку картину пригоди, якою вона була на момент сканування [59, с. 302–305].

Водночас система лазерного сканування має відповідати таким вимогам: мати високу роздільну здатність, продуктивність і точність вимірювань; бути портативною, передбачати оперативне розгортання та встановлення; надавати можливість працювати в умовах низьких температур, дощу, слабкої видимості й освітленості; відображати всілякі видимі сліди на дорозі; вимірювати місцевість і об'єкти [51, с. 231–243].

Технологія лазерного сканування дає змогу здійснювати вимірювання відстаней безпосередньо за сукупністю сканованих крапок, оскільки кожна крапка має власний набір координат X , Y , Z . Завдяки такій методиці можна, наприклад, одержати розміри деформованого об'єкта. Програма на сканованому зображенні показує задані відстані у вигляді пунктирної лінії та прапорця, на якому відображено розміри в метрах. Завдяки такому зображенню немає необхідності складати схему на місці події, вимірювати рулеткою обрані відстані з подальшим зазначенням розмірів у масштабі, оскільки тепер усі вимірювання з точністю можна виконувати безпосередньо за сукупністю сканованих крапок.

Програмне забезпечення, що належить до комплекту сканера, здатне не лише візуалізувати тривимірні зображення сканованого місця, а й довільно змінювати положення точки огляду. Так створюють віртуальний тривимірний вид картини пригоди, зокрема різні види з різних точок, і потім детально аналізують ситуацію. За допомогою результатів сканування органи, що здійснюють розслідування, мають можливість не лише «повернутися» на місце події для встановлення розташування певних об'єктів уже після огляду, а й виявити слідову картину, що не була знайдена під час слідчих (розшукових) дій [50]. Будь-які сліди, об'єкти можна вивчити детальніше [51, с. 231–243].

Лазерне сканування обстановки слідчого експерименту є новішим, порівняно з традиційним методом вимірювання. Під час застосування традиційного способу фіксації вимірювання здійснюють вручну із застосуванням фотоапаратів і відеокамер, вимірювальних рулеток і курвіметрів. Недоліки такого способу фіксації доказової інформації полягають у тривалості часових затрат на збирання необхідних даних, можливості допущення помилок (людський чинник)

під час вимірювання та фіксації даних у складних умовах дослідження, а також тривалості оформлення схеми, що часто супроводжується низькою якістю їх складання. Інформаційно-програмне забезпечення дає змогу трансформувати криміналістичну проблему, відтворити певні структури, динаміку процесів і явищ, вивчити складні функціональні зв'язки [145].

Під час проведення слідчого експерименту та його фіксації для якіснішого складання масштабних схем на місці ДТП використовують графічні програми. Зокрема, слід зауважити про комплекс програмного забезпечення «Cad Zone», що містить пакет програм, розроблених у США для працівників поліції, а саме: «Fire Zone», «Crime Zone», «Crash Zone», «Quick Scene», «CZ Point Cloud» тощо. Причому програма «CZ Point Cloud», що є однією з останніх розробок програмного пакета «Card Zone», дає змогу перетворити «хмару» крапок, отриману за допомогою 3D сканерів (фірм «Faro», «Leica», «Topcon» та «Trimble»), у 2D та 3D зображення, відтворюючи абсолютно точну копію місця події [219]. Попри те що перші програми створення графічного зображення для поліції США та Канади почали застосовувати на практиці з 1990 року, досі триває їх модернізація. Безперечна перевага фіксації за допомогою сканування місця ДТП полягає в тому, що експерт, слідчий або суддя мають змогу не лише «повернутися» на місце ДТП для встановлення місця розташування певних об'єктів на місці події, а й виявити слідову інформацію, якої не помітили під час огляду чи слідчого експерименту. Будь-які сліди й об'єкти можна згодом вивчити детальніше.

На думку Ю. Ю. Орлова, використання лазерного сканування для фіксації обстановки на місці події відповідає кримінальному процесуальному законодавству України. Лазерне сканування є перспективним методом фіксації обстановки на місці події, що дає змогу сформувати її електронну тривимірну модель, придатну для подальшого детального дослідження за допомогою комп'ютера. Носії інформації із записом результатів лазерного сканування слід долучати до протоколу огляду місця події (та іншої слідчої (розшукової) дії, зокрема слідчого експерименту) у вигляді додатків. Згодом ці носії може бути використано в процесі доказування [141, с. 200–201].

Використання такого складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є утворення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації. На нашу думку, основним критерієм для вибору останніх є їхня здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Вивчення емпіричних джерел, а саме протоколів слідчого експерименту, засвідчило, що надзвичайно складно в його описовій частині відобразити особливості реконструкції місця проведення слідчого експерименту, зміст дослідних дій. Значно кращі результати сприйняття перебігу та результатів проведеного слідчого експерименту забезпечує вивчення відповідних планів, схем, фототаблиць, відеозапису. Найефективнішим у контексті нових прогресивних методів фіксації є створення та вивчення 3D моделі. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні подальшого оцінювання результатів слідчої (розшукової) дії.

У слідчій практиці трапляються випадки, коли результати слідчого експерименту використовують як матеріали під час проведення судових експертиз. Так, за кримінальним провадженням про наїзд транспортного засобу на пішохода з метою встановлення можливості своєчасної оцінки водієм дорожньої обстановки провадять слідчий експеримент, під час якого здійснюють реконструкцію ситуації ДТП, моделюють різні варіанти ситуації. Результати слідчого експерименту надалі використовують під час проведення судової експертизи [217, с. 162–167]. У таких випадках створення графічних моделей місця події та дій його учасників допоможе експерту виконати поставлені завдання.

Використання техніко-криміналістичних прийомів для отримання, фіксації та перевірки інформації під час проведення різних видів слідчого експерименту забезпечує об'єктивність і повноту результатів цієї слідчої (розшукової) дії.

Неналежне проведення та фіксація результатів слідчого експерименту, недоліки застосування технічних засобів можуть призвести до повернення кримінального провадження на додаткове розслідування, повного скасування обвинувачення. Так, за результатами розслідування злочину, передбаченого ст. 286 КК України, орган досудового розслідування пред'явив обвинувачення підозрюваному А. на підставі зібраних матеріалів кримінального провадження,

зокрема й результатів проведеного слідчого експерименту. Однак суд визнав протокол проведення слідчого експерименту не належним доказом, оскільки під час цієї слідчої дії було допущено як процесуальних, так і технічних порушень процедури його проведення та не враховано особливостей, які, на думку суду, мають важливе значення для належного відтворення подій, а відповідно, для отримання достовірних даних.

На допиті слідчий повідомив, що в процесі проведення слідчого експерименту вимірювання часу здійснював він особисто за допомогою мобільного телефону. Проте в протоколі проведення слідчого експерименту зазначено, що вимірювання часу під час трьох експериментальних «заїздів» здійснювали поняті за допомогою секундоміра «Агат», що суперечить свідченням як свідка, так і слідчого. Крім того, у судовому засіданні експерти стверджували, що, згідно з методичними рекомендаціями, під час проведення слідчого експерименту для здійснення вимірювання часу необхідно використовувати не менше ніж два механічні секундоміри, які пройшли стандартизацію та сертифіковані, а не мобільний телефон, на що слідчий відповів, що секундомір на його мобільному телефоні не проходив стандартизацію та не був сертифікований. Таким чином, під час проведення слідчого експерименту в процесі експериментальних «заїздів» було використано неналежну швидкість руху, яка не відповідає швидкості руху автомобіля «Шевроле Еванда», встановленій дослідницьким шляхом під час експертних досліджень, у зв'язку із чим суд дійшов висновку про неспроможність результатів слідчої дії, а отже, неналежність протоколу проведення слідчого експерименту та висновку автотехнічної експертизи як доказів, що призвело до неправомірного обвинувачення [62].

Слід узагальнити, що використання сучасних техніко-криміналістичних прийомів фото-, відеофіксації спрощує подальше оцінювання результатів слідчої (розшукової) дії, створює широкі можливості для використання отриманої інформації під час кримінального провадження. Для підвищення ефективності проведення слідчого експерименту необхідно застосовувати нові й удосконалювати наявні спеціальні техніко-криміналістичні знання.

3.2. Удосконалення використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту

Передусім слід зауважити, що тактика проведення слідчого експерименту має психологічну характеристику.

Усвідомивши необхідність проведення слідчого експерименту, слідчий зобов'язаний урахувати певні умови, які полягають у тому, що: а) відтворювати або моделювати можна матеріальну обстановку, максимально наближену до тієї, у якій відбувалася подія; б) відтворювати (моделювати) можна суб'єктивні, психологічні фактори; в) моделювати можна суто досліджувані дії.

Першої умови досягають шляхом підбору схожих обставин (пори року, часу доби, освітленості, погодно-кліматичних умов тощо). Це стосується і моделювання досліджуваних дій. Значно складніше дотриматися другої умови. Відтворення всіх психологічних станів людини, психофізіологічного механізму її дій взагалі неможливе. За обставин слідчої (розшукової) дії низка психічних процесів плинуть інакше, різняться і психічні стани, що є результатом створення психологічної напруженості, однак іншого типу, ніж та, яка була на момент події.

В умовах експерименту в особи актуалізується психічна готовність до сприймання та поведінки: виникають вольові зусилля, посилюються вияви довільної, спрямованої концентрованої уваги. Змінюється спрямованість усієї психічної активності. У ситуації злочину спрямованість детермінується динамікою та умовами події злочину, під час слідчої (розшукової) дії – нав'язаністю умов експерименту, лише після цього – відтвореними обставинами.

З іншого боку, у незвичній ситуації злочину, відчуваючи сильне хвилювання (стрес), людина могла здійснити такі вчинки, які в дозованих, контрольованих умовах слідчої (розшукової) дії вона виконати не може.

Можливість реалізації окремих видів слідчого експерименту залежить від бажання, волі, зацікавленості головних учасників. Досить часто в підозрюваних виникає стійка мотивація до участі в цій слідчій дії, однак мотивація специфічної,

маскувальної спрямованості: вони згодні брати участь у ній лише задля того, щоб довести неможливість виконання певних дій, з метою перекручування результатів, демонстрування браку навичок і вмінь, приховування правильного сприймання явищ. Тому до висновків розглядуваної слідчої (розшукової) дії треба ставитися критично.

Водночас характер дій учасників слідчого експерименту, які намагаються ввести слідчого в оману, також може бути інформативним. Зокрема, підозрюваний професійно виконує попередні дії, але демонструє нездатність виконати головну дію, що є опосередкованим підтвердженням наміру замаскувати свої знання та вміння (бере «фомку», молоток, ніж; сідає за кермо автомобіля; пересмикує затвор пістолета; виконує незакінчені дії – поворот кінцівок, рухи тіла, координовані дії рук і ніг, поза тощо).

Психологічного підходу потребує вирішення питання про запрошення до участі в слідчому експерименті осіб певних категорій. Необхідно враховувати таку специфіку: а) в окремих випадках відтворення неможливе без участі певних осіб (експеримент із виготовлення кліше, копій ключів, проникнення в приміщення); б) іноді участь деяких осіб підвищує вірогідність відтворюваної обстановки, одержаних результатів (підозрювані, свідки, потерпілі); в) учасники слідчої (розшукової) дії (передусім підозрюваний) відчують сильний психологічний вплив через зовнішню точність відтворюваних обставин, наочність, стверджувальність результатів. Такий самий вплив відчують і свідки, потерпілі у випадках обмови, лжесвідчення. У зв'язку із цим після проведення експерименту дуже часто змінюють свої показання та позиції учасники розслідуваного злочину. З іншого боку, участь деяких осіб у слідчому експерименті буває небажаною. Наприклад, якщо людина під час проведення експерименту переконується в неможливості спростувати свої неправдиві показання, це призведе до утвердження її негативної позиції.

Слід враховувати стани психічного та фізичного здоров'я осіб, що беруть участь у слідчому експерименті. За умов сильного впливу під час відтворення

обстановки злочину в деяких осіб можуть виникнути значні фізичні та психічні розлади.

Психологічний вплив на учасників чинить проведення слідчого експерименту в тому самому місці, де відбувся злочин. Також ця обставина сприяє відновленню в пам'яті осіб обставин події, яку перевіряють, активізує асоціативні зв'язки. Відповідно, використання справжніх предметів, які пов'язані з подією злочину (а не їх аналогів), забезпечує схожий ефект. Реальна обстановка та предмети завжди чинять сильніший психологічний вплив на учасника експерименту. Так досягають достовірніших результатів.

Слідчий експеримент ґрунтується на пізнавальній діяльності. Цілком закономірно, що одержання будь-якого виду інформації, навіть без безпосереднього міжособистісного спілкування, відбувається в умовах спілкування опосередкованого. Водночас слідчий експеримент спрямований не стільки на реалізацію впливу, скільки на одержання інформації, на підставі якої й відбувається безпосередній вплив на учасників розслідування [4].

Цілком очевидно, що, з огляду на психологічну характеристику слідчого експерименту, вид розслідуваного злочину, слідчому без застосування спеціальних психологічних знань ефективно провести цю дію буде вкрай складно.

Спеціальні психологічні знання, що застосовують у кримінальному провадженні, були предметом дослідження в низці наукових праць. За результатами здійснених досліджень В. Я. Марчак вважає, що спеціальними психологічними знаннями є набуті особою, яку залучають до кримінального процесу як консультанта, спеціаліста чи експерта, у процесі навчання чи роботи за психологічними спеціальностями, професійні знання про психічні закономірності людини, що можуть бути використані в кримінальному процесі для забезпечення завдань кримінального судочинства [128, с. 8]. Основне завдання спеціаліста-психолога, залученого до участі в кримінальному процесі, – розширити практичні можливості працівників правоохоронних органів щодо виявлення, закріплення та вилучення доказів, дати пояснення з питань, які потребують спеціальних знань, під час проведення слідства, акцентувати увагу на

певних обставинах справи, брати участь у збиранні інформації, матеріалів, необхідних для проведення подальшої експертизи, а також у комунікативних та інформаційно-пошукових слідчих діях. Спеціаліст-психолог на професійному рівні володіє знаннями про закономірності розвитку та функціонування психіки людини [128, с. 8]. Знання психолога можна використовувати в трьох формах на різних етапах розслідування: психологічна консультація, участь спеціаліста-психолога й експертне психологічне дослідження [128, с. 9].

Поділяючи думку В. Я. Марчака, розглянемо дві форми використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту, а саме: консультування спеціаліста-психолога й участь спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту.

Під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, її статевої свободи та недоторканності й інших злочинів насильницького характеру використання спеціальних психологічних знань у формі залучення кваліфікованого психолога може істотно допомогти в забезпеченні належної підготовки та проведення слідчого експерименту. Емпіричні дані засвідчили, що спеціальні психологічні знання переважно застосовували у формі непроцесуального консультування спеціаліста-психолога (29,9 % слідчих) та участі спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту (11,9 % кримінальних проваджень). Згідно з даними вивчення кримінальних проваджень, спеціальні психологічні знання у формі залучення спеціаліста використовують недостатньо. Проте слідчі (60,4 %, додаток А) констатують потребу в залученні спеціальних психологічних знань для створення сприятливої обстановки проведення слідчого експерименту, надання допомоги учасникам кримінального провадження, налагодження психологічного контакту.

Психологічна консультація (лат. *consultatio* – нарада, розгляд) – це спеціальна психологічна діяльність, яку здійснює професійний психолог з надання практичної та інформаційної допомоги органу розслідування, що спрямована на встановлення істини у справі та всіх обставин, що підлягають доказуванню та є необхідними для прийняття правильного рішення. Професійним

консультантом-психологом у цьому разі має бути особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями, має вищу психологічну освіту або практичний досвід роботи у сфері психології, яку запросив орган слідства до участі в конкретній кримінальній справі як консультанта. Із цього приводу В. Л. Васильєв стверджує, що використання психолога як консультанта має непроцесуальний характер [18]. Цю думку можна вважати слушною тільки за умови, що слідчий установлює таку форму співробітництва для отримання довідкової інформації, якою володіє консультант-психолог. Це можуть бути дані про типові особливості сприйняття, пам'яті та мислення малолітніх і неповнолітніх, осіб із фізичними та психічними вадами, осіб похилого віку, про характерний вплив на психічні процеси та поведінку людини різних психічних станів – алкогольного чи наркотичного сп'яніння, стресу, сильного страху, дефіциту часу тощо. Така форма залучення професійного психолога до кримінального процесу має неофіційний, усний, роз'яснювальний характер, а отже, не має доказового значення. Він дає консультацію тільки про загальні особливості поведінки особи певного віку, стану, у типовій ситуації, а не щодо конкретної особи та в конкретному випадку, ділиться своїми знаннями зі слідчим, який у разі розслідування такого виду кримінальних справ повинен мати хоча б загальні уявлення про явища, що можуть мати значення у справі [129, с. 61–62].

На нашу думку, консультацію психолога у випадках, які потребують спеціальних психологічних знань, слід отримувати шляхом надання їй відповідного процесуального статусу. Ми вже зауважували, що проблемним, але необхідним для виконання практичних завдань є оформлення такого додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії (слідчого експерименту), як «письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії». Однак у п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України йдеться про письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні процесуальної, зокрема слідчої (розшукової), дії. Якщо ж йдеться про попередню консультацію слідчого із психологом, вона має непроцесуальний характер, її використовують з довідковою

метою, а також щодо надання орієнтуючої інформації про особу учасника слідчого експерименту.

На практиці поширенішим є залучення спеціаліста-психолога до участі в проведенні слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту. Згідно з даними вивчених кримінальних проваджень (додаток Г), спеціаліста-психолога залучали у 11,9 % випадків.

На підставі загального змісту інституту спеціаліста можна стверджувати, що в кримінальному провадженні є ознаки, що характеризують процесуальне становище спеціаліста-психолога: володіння спеціальними знаннями в галузі психології (теоретичної та практичної); офіційність діяльності спеціаліста; похідний характер правосуб'єктності спеціаліста від компетенції слідчого та суду і прийняття ними спеціальних процесуальних рішень; виконання спеціалістом специфічних, допоміжних функцій забезпечення кримінального судочинства.

До функцій спеціаліста-психолога, що передбачені законом, належать такі: брати участь у процесуальних діях; використовувати свої спеціальні знання та навички для допомоги слідчому й суду у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; акцентувати увагу слідчого й суду на обставини, які пов'язані з виявленням і закріпленням доказів; давати пояснення з приводу спеціальних питань, що виникають під час проведення процесуальних дій [14, с. 32].

Спеціаліст-психолог може робити заяви, які підлягають занесенню до протоколу слідчого експерименту. Він має право проводити спостереження, дослідити, консультувати зі спеціальних питань, допомагати правильно викладати ці питання в протоколі; звертатися з дозволу слідчого з питаннями до інших учасників слідчого експерименту. Зазначене засвідчує достатньо широкі можливості спеціаліста-психолога, який бере участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. Проте ці можливості мають низку обмежень:

- спеціаліст-психолог може використовувати лише ті знання, які належать до предмета науки психології, її галузей, у яких він є професіоналом;
- спеціаліст-психолог не має права робити висновки про правильність слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії;

– спеціаліст-психолог не має права діяти самостійно, без вказівки компетентного органу (особи) [14, с. 32].

Розгляньмо засади участі спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту. По-перше, спеціаліст-психолог бере участь у вивченні майбутньої обстановки проведення слідчого експерименту. Вивчення обстановки проведення слідчого експерименту сприяє уявній побудові моделі вчиненого злочину, а також тих емоцій і психологічних станів, які переживали учасники події.

Тому поділяємо позицію щодо залучення як спеціаліста професійного психолога, який зможе надати необхідну допомогу учасникам огляду (а також інших слідчих (розшукових) дій) у дешифруванні за матеріальними слідами смислових показників психологічного змісту злочинної поведінки правопорушника, складанні психологічного портрета злочинця й інших особливостей учинення злочину, що без сумніву сприятиме швидкому розкриттю та якісному розслідуванню злочину [129, с. 69].

Необхідною є участь спеціаліста-психолога під час допитів підозрюваного, потерпілого, свідка, який проводять з метою підготовки до слідчого експерименту. За цих умов психолог бере участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, здійснюючи спостереження за її учасниками, аналізуючи їх вербальні та невербальні реакції. Спеціаліст з дозволу слідчого може поставити учасникам слідчої (розшукової) дії додаткові запитання, допомогти слідчому у формулюванні запитань, за результатами проведення допиту скласти психологічний портрет підозрюваного, потерпілого, свідка, що має важливе значення для правильної побудови тактики майбутнього слідчого експерименту. Такі відомості буде використано під час планування проведення слідчого експерименту.

Важливо залучати допомогу спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту за умови розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, її статевої свободи та недоторканості та інших злочинів насильницького характеру. Використання спеціальних психологічних знань у формі залучення кваліфікованого психолога може істотно допомогти в забезпеченні належної

підготовки та проведення слідчого експерименту. Спеціаліст може, відповідно до психологічних особливостей учасників слідчої (розшукової) дії, допомогти створити неофіційну атмосферу, згладити стан настороженості, недовіри до правоохоронних органів, допомагати побороти негативістську позицію, соромливість і ніяковість у потерпілих [129, с. 69]. Взаємодія слідчого та психолога має важливе значення для налагодження між учасником слідчого експерименту і слідчим психологічного контакту, що є запорукою успішного проведення слідчої (розшукової) дії.

Наприклад, під час проведення слідчого експерименту з особою, підозрюваною в умисному вбивстві, учиненому в стані сильного душевного хвилювання, рекомендованою є участь спеціаліста – психолога. Під час демонстрування чи розповіді про обставини вчиненого злочину в особи може виникнути стресовий стан, унаслідок якого особа може «замкнутися» в собі, відмовитися відтворювати обставини й обстановку події або відтворювати її з викривленням об'єктивно наявних фактів. Також участь психолога під час слідчого експерименту корисна тим, що під час його проведення для отримання додаткової інформації спільно зі слідчим вони можуть застосувати тактичний прийом, який ґрунтується на вченні психології про залежність спогадів від діяльності людини. Сутність його полягає в тому, що особа на пропозицію слідчого відтворює на місці тільки те, що запам'ятала. За такого відтворення часто вдається настільки оживити пам'ять особи, що слідчий отримує дуже детальні відомості про, здавалося б, зовсім забуті факти. Особа не тільки пригадує певні факти, а й коригує їх, відкидаючи все те, що не узгоджується з реальною обстановкою, уточнює окремі відомості й дає обґрунтування тому, що повідомляла під час допиту. Тому присутність на місці спеціаліста-психолога в такому випадку бажана, оскільки сприятиме досягненню мети слідчої (розшукової) дії. Залучення спеціаліста-психолога до виконання комунікативних слідчих дій за участю підозрюваного допомагає слідчому встановити наявність стану сильного душевного хвилювання на момент учинення злочину в таких осіб, що забезпечує правильну юридичну кваліфікацію їхніх дій [117, с. 357–366].

Під час проведення слідчого експерименту спеціаліст-психолог може надавати слідчому пояснення зі спеціальних психологічних питань, консультувати щодо тактики слідчого експерименту. Наприклад, під час слідчого експерименту психолог може спостерігати за психологічними особливостями поведінки підозрюваного (жести, міміка, хвилювання, розгубленість тощо), ставити йому запитання, проводити експерименти, унаслідок чого він з високою ймовірністю може вказати місцезнаходження речових доказів.

Стосовно потерпілого зміст допомоги психолога інший. Так, слідчий експеримент належить до психологічно напружених слідчих (розшукових) дій, а обстановка його проведення може спричинити стресовий стан в учасника кримінального провадження.

У протоколі слідчих дій обов'язково зазначають про присутність спеціаліста-психолога, який його підписує разом з усіма іншими учасниками слідчої дії. У кінці протоколу викладають зауваження спеціаліста.

Під час розслідування злочинів неповнолітніх серед інших обов'язкових учасників слід забезпечити участь у проведенні слідчого експерименту педагога або психолога.

Психолог як спеціаліст за таких умов має надавати допомогу слідству в налагодженні психологічного контакту з неповнолітнім, використовувати можливості психології та педагогіки для отримання правдивих показань, контакту неповнолітнього зі слідчим, не допускати виникнення конфліктних і стресових ситуацій.

Спеціаліст-психолог, як і консультант-психолог, повинен професійно володіти спеціальними психологічними знаннями, тобто бути фахівцем у галузі психології, брати участь у слідчих (розшукових) діях з ініціативи та дозволу слідчого органу, використовувати свої спеціальні знання та навички для сприяння слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, акцентувати увагу слідчого на обставинах, пов'язаних із виявленням і закріпленням доказів, надавати пояснення, консультації з приводу спеціальних психологічних питань, коли в цьому постає потреба [193, с. 178].

Залучення психолога є необхідним для забезпечення дотримання захисту прав і законних інтересів малолітньої чи неповнолітньої особи, сприяння слідчому та суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження шляхом налагодження з ним психологічного контакту. Психолог має допомогти малолітній чи неповнолітній особі під час слідчих (розшукових) дій подолати відчуття страху, сорому й налаштувати її на давання достовірних і повних показань, участь у відтворенні дій, проведенні дослідів та випробувань. Участь психолога також є додатковою гарантією повноти і правильності записів щодо його дій та показань у протоколі слідчого експерименту, сприяє реалізації прав і законних інтересів неповнолітнього [131, с. 278–285].

У КПК України не встановлено вимог до особи, яка виконує функцію психолога за цих умов. Особа, яка володіє психологічними знаннями, має віднайти підхід до неповнолітнього правопорушника: у необхідному руслі побудувати бесіду із ним, коректно поставити питання, що дало б змогу слідчому або суду з'ясувати обставини, які підлягають обов'язковому встановленню у справах про злочини неповнолітніх [14, с. 50]. Убачається, що психолог повинен не тільки володіти знаннями в галузі педагогіки та психології, а й мати досвід роботи з неповнолітніми тієї вікової категорії, до якої входить особа, яка братиме участь у проведенні слідчого експерименту. Професійно володіючи спеціальними психологічними знаннями, спеціаліст-психолог за результатами проведення огляду, слідчого експерименту може виявити матеріалізоване відображення граней людської психіки в обстановці місця події, так звані психологічні сліди, надати слідчому інформацію психологічного змісту про потреби, звички, професійні та побутові навички, деякі риси характеру злочинця, мотиви, мету злочину, психологічну атмосферу на час учинення цього діяння, тобто скласти психологічний портрет злочинця (правопорушника) [131, с. 278–285].

Слушною є думка вчених, згідно з якою допустимою є участь спеціаліста-психолога не лише тоді, коли це безпосередньо зазначено в законі (наприклад, під час слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми), а й в інших випадках, коли під час досудового розслідування та проведення слідчого експерименту постане

потреба в спеціалісті-психологу. Оскільки злочин є діянням (дією чи бездіяльністю) людини, а психолог є головним фахівцем з людинознавства (мотивів, поведінки, діяльності тощо), то він може бути залучений для надання допомоги на будь-якій стадії провадження та за будь-якою категорією справ. Участь спеціаліста-психолога в процесуальних діях має на меті отримання доказової інформації шляхом дослідження об'єктів, що є результатом діяльності правопорушника. Вони можуть підлягати психологічному аналізу [14, с. 32–33].

Продовжуючи розгляд питання про застосування спеціальних психологічних знань для проведення слідчого експерименту, слід додати, що вчені порушили надзвичайно цікаві питання щодо виокремлення видів слідчого експерименту – психологічного й тактичного.

Так, А. В. Дулов й А. П. Нестеренко визначають такі види експерименту, як психологічний і тактичний. Психологічний експеримент – це можливість перевірки певних психологічних рис свідка, обвинуваченого тощо. Для психологічного експерименту притаманні дві мети, одна з них надає можливість з'ясувати правильність судження людини про факти, за якими вона спостерігала.

На підставі цього висновку досягають іншої мети – отримання відомостей про певні психічні риси особи. Істотна особливість такого експерименту полягає в тому, що за цієї умови завжди перевіряють психічні риси конкретної особи. Розрізняють такі основні види психологічного експерименту:

1) психологічний експеримент, шляхом проведення якого перевіряють наявність підвищеної, загостреної здатності сприйняття. Така перевірка необхідна, аби переконатися в тому, що показання свідків відповідають реальності та справді правильно відображають події, які відбулися;

2) психологічний експеримент, шляхом проведення якого перевіряють наявність особливих навичок у людини щодо виведення суджень зі сприйнятого, на що звичайна людина не спроможна. Наприклад, оцінні судження про швидкість руху, вагу різних предметів (навіть не піднімаючи їх);

3) психологічний експеримент, шляхом проведення якого перевіряють здатність відповідної особи запам'ятовувати події, факти [58].

Окремим видом слідчого експерименту є тактичний експеримент, тобто специфічний, заздалегідь запланований перехід сукупності оперативних дій у процесуально-фіксуєчу слідчу дію – слідчий експеримент для встановлення дій осіб, причетних до вчинення правопорушення, що могли бути вчинені тільки за умови знання певних обставин, отриманих у процесі злочинної змови. Метою такого експерименту є викриття особи злочинця за допомогою певної сукупності фактів.

Доцільним є виокремлення тактичного експерименту як різновиду слідчого. Такі експерименти проводять часто, але їх процесуально не закріплено, унаслідок чого в процесі досудового розслідування втрачають цінні докази, які можна було б зафіксувати. Проте в юридичній літературі аргументують думку про необґрунтованість виокремлення такого різновиду слідчого експерименту, як тактичний [65].

Таким чином, ми висвітлили аспекти залучення знань із психології для підвищення ефективності слідчого експерименту. Форма використання спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту залежить, передусім, від розслідуваного злочину та виду слідчого експерименту. Здебільшого вона передбачає залучення психолога як консультанта або спеціаліста до проведення слідчої (розшукової) дії.

Напрямом, який видається перспективним і потребує доопрацювання, є використання відомостей, отриманих унаслідок залучення психолога як консультанта чи спеціаліста під час проведення слідчого експерименту, поряд з іншими документами в кримінальному провадженні для формування психологічного портрета (психологічного профілю) злочинця та під час проведення судово-психологічної експертизи. Із цього приводу вже здійснено окремі дослідження [63].

У теорії криміналістики, зазначає М. П. Гетьман, слід розрізняти поняття «психологічний профіль» і «психологічний портрет». Так, конструкції «психологічний портрет особи», «психологічний портрет особи злочинця», «психологічний портрет злочинця» (можливе використання терміна «психологічний портрет» до підозрюваного) можуть бути синонімами з такими

поняттями, що характеризуватимуть уже встановлену, відому особу. Водночас категорію «психологічний профіль» (або «психологічний профіль особи невідомого злочинця») можна застосовувати до осіб, візуальний контакт з якими неможливий, оскільки невідома особа, яка вчинила злочин (злочини), не бажає бути відомою й ухиляється від кримінальної відповідальності. Лише на підставі залишеної такою особою слідової картини, яка, безумовно, містить інформацію про неї, без прямої контактної взаємодії з нею, опосередковано, у перебігу огляду місця події, трупа, дослідження способу вчинення (та/або приховання злочину) і виявлення слідів на місці події, залишених злочинцем, є можливість відтворити «контур», «обрис» останнього. Процес моделювання особи невідомого злочинця під час складання психологічного профілю має певні особливості, які пов'язані зі специфікою збирання й аналізу інформації психологічного спрямування про вчинений злочин. Учені-криміналісти обстоюють думку, згідно з якою джерелами інформації для створення психологічного профілю невідомого злочинця є: протоколи огляду місця події і трупа, фотографії (їх якість і кількість повинні бути такими, щоб особа, яка складає психологічний профіль, мала змогу виявити «психологічні» сліди, які залишив злочинець); висновки судово-медичних експертиз, за допомогою яких установлюють характер пошкоджень на трупі, що сприяє встановленню психічного стану злочинця в момент учинення злочину, його схильностей, мотивів, стосунків між злочинцем і жертвою; документи, що містять інформацію про жертву для створення її психологічного портрета. На підставі психологічних профілів усіх жертв серії злочинів створюють узагальнений психологічний портрет жертви, який дає змогу відтворити образ потенційної жертви у свідомості злочинця, і звузити коло пошуків. Увагу слід акцентувати на ознаках посткримінальної поведінки: способі приховання трупа, знищенні речових доказів тощо. Процес створення психологічного профілю передбачає моделювання психологічних (зокрема поведінкових) особливостей невідомого злочинця. Психологічний профіль цієї особи – це його ідеальна модель, що містить інформацію психологічного змісту, зокрема про його

поведінкові особливості, що сприяє виявленню та визначенню таких рис особи невідомого злочинця, що можуть допомогти встановити й виявити його [28].

Вважаємо за необхідне додати, що під час створення психологічного профілю (психологічного портрета) особи, крім перелічених вище джерел, важливе значення мають і результати проведення слідчого експерименту, важливою складовою яких є не лише протокол слідчого експерименту та додатки до нього, а й консультації та пояснення спеціаліста-психолога із цих питань.

Крім того, результати проведеного слідчого експерименту, поряд з іншими матеріалами кримінального провадження, можуть бути предметом дослідження психологічної експертизи або відповідної комплексної експертизи. Так, типовим є вирішення таких питань: які психологічні особливості має процес відтворення особою обстановки й обставин подій (за матеріалами відеозапису слідчих дій, проведених за участю цієї особи); яка психологічна характеристика комунікативної діяльності особи (прізвище, ім'я та по батькові) у процесі відтворення нею подій під час проведення за її участю відповідної слідчої дії; чи є у відеозаписі відтворення обстановки й обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я, по батькові) ознаки чинення на неї психологічного впливу з боку осіб, які брали участь у проведенні цієї слідчої дії [73].

Отже, значення психологічних знань, які використовують у кримінальному провадженні як спеціальні, є вкрай важливим. За умови їх застосування під час проведення слідчого експерименту підвищується ефективність проведення цієї слідчої (розшукової) дії, якість отриманої доказової та орієнтуючої інформації. Отримані відомості використовують під час планування та проведення подальших слідчих розшукових дій, створення психологічного профілю особи, проведення судово-психологічної експертизи тощо.

3.3. Удосконалення використання спеціальних знань з інших галузей під час проведення слідчого експерименту

Розвиток науки, техніки, виникнення нових технологій закономірно приводить до того, що з метою успішного розгляду та вирішення певних питань під час розслідування необхідно використовувати спеціальні знання. Саме застосування спеціальних знань у певній сфері сприяє ухваленню законних й обґрунтованих судових рішень. Слідчий має змогу здійснювати доступ до таких знань шляхом використання спеціальних знань у різних формах, спрямованих на встановлення обставин, які мають значення для розслідування.

Достатньо високий рівень розвитку науки й техніки надає можливість ефективно використовувати їх здобутки під час розслідування спеціальних знань і допомагає розширити сферу застосування наукових методів, технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту. Використання зарубіжного досвіду, нових даних природничих і технічних наук у процесі розслідування сприяє ефективнішій діяльності органів досудового розслідування, достовірності кримінального процесуального пізнання події злочину, зміцненню законності та правопорядку в державі.

За таких умов важливе значення має системний підхід до використання спеціальних знань. Питання щодо системного підходу під час проведення комплексних судово-експертних досліджень висвітлено в роботах Е. Б. Сімакової-Єфремян [175]. Слід констатувати системний підхід щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Залучення спеціалістів із різних галузей знань обумовлено характером розслідуваного злочину та видом слідчого експерименту. Складнощі спричиняє залучення декількох (групи) спеціалістів, передусім різнопрофільних, до проведення слідчого експерименту. Одних залучають для надання допомоги та консультацій стосовно дослідів чи випробувань, інших – для здійснення відео- та фотозйомки тощо.

Результати емпіричних досліджень засвідчили, що складнощі постають у зв'язку із залученням декількох (групи) спеціалістів із різних галузей знань. По-перше, відчутним є дефіцит таких спеціалістів, як, наприклад, автотехніки, біологи, пожежотехніки, яких необхідно залучати до проведення слідчого експерименту; по-друге, у разі участі групи спеціалістів під час проведення слідчого експерименту невирішеними є питання організації і тактики їх взаємодії.

Продовжуючи роздуми В. В. Коваленка, зауважимо, що допомога різнопрофільних спеціалістів може знадобитися не лише під час слідчого експерименту, а й під час попереднього допиту учасника кримінального провадження, з яким буде проведено цю слідчу (розшукову) дію. Так, допомога різнопрофільних спеціалістів під час допиту може знадобитися у випадках, коли мають бути з'ясовані питання наукового, технічного чи іншого спеціального характеру, для встановлення обставин справи з кількох епізодів тощо. Тактику допиту за участю групи різнопрофільних спеціалістів вибудовують відповідно до конкретної обстановки. Здебільшого присутність усієї групи безпосередньо під час допиту не обов'язкова. Участь деяких зі спеціалістів може бути обмежена одержанням від них консультації. Водночас уже сам факт участі спеціалістів конкретного профілю в допиті може створити певний психологічний вплив на допитуваного. Наприклад, повідомлення підозрюваному у фальшивомонетництві про участь у допиті спеціаліста в галузі поліграфії може позначитися на лінії поведінки допитуваного, змусити його відмовитися від дачі неправдивих показань. Негативним аспектом такого допиту є те, що присутність кількох людей може відволікати та розсіювати увагу допитуваного. Питання, які ставить слідчий, можуть сприйматися емоційніше, ніж під час допиту віч-на-віч. Іноді допитуваний погано сприймає суть питання, що вимагає його повторення та конкретизації. У таких випадках, з огляду на особу допитуваного, доцільно включати до групи спеціаліста-психолога, який може надати допомогу в налагодженні психологічного контакту з конкретним допитуваним, нейтралізації настороженості допитуваного, стимулюванні його уважності, об'єктивності [86].

Згідно з результатами вивчення емпіричних джерел, застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту загалом можна схарактеризувати як комплексне. Найчастіше залучали таких спеціалістів – носіїв спеціальних знань: інспекторів-криміналістів (49,4 % кримінальних проваджень); судових експертів Експертної служби МВС України (34,3 %); судово-медичних експертів або лікарів (28,1 %); автотехніків (13,2 %); психологів (9,3 %); біологів (4,4 %) та інших (додаток Г).

Наприклад, проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП передбачає залучення спеціалістів з різних галузей знань. Це інженери-автомобілісти й автотехніки, обов'язком яких є надання допомоги стосовно організації і техніки проведення експерименту, розміщення його учасників, визначення змісту дослідних дій, забезпечення засобів безпеки. Чіткий і правильний опис перебігу цієї слідчої (розшукової) дії потребує використання спеціальної термінології. Крім автотехніків, як спеціалістів залучають фахівців у галузі медицини – судово-медичних експертів і лікарів – для визначення впливу на сприймання органами чуття окремих факторів дорожньої обстановки, особливостей заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті особи; криміналістів – для з'ясування специфіки утворення слідів, виявлених на місці ДТП, їх вилучення та фіксації тощо.

За умови проведення слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, що мають насильницький характер, доцільно залучати спеціаліста – експерта-біолога з метою виявлення, дослідження, вилучення біологічних об'єктів на місці проведення слідчого експерименту. З огляду на специфічність слідів біологічного походження та здатність їх до самознищення, важливе значення мають кваліфіковані попередні дослідження, фіксація та вилучення таких об'єктів, а також правильність упакування, умови збереження речових доказів, які направляють для експертних досліджень.

Для відтворення обстановки й обставин події у справах про фальшивомонетництво може постати необхідність перевірки наявності в підозрюваного практичних навичок щодо виготовлення підроблених грошових

знаків з використанням комп'ютерних засобів; установлення того, скільки можна виготовити підроблених грошових знаків за визначений проміжок часу в певних умовах тощо. Для одержання достовірних результатів цієї слідчої дії доцільно залучити спеціаліста-криміналіста та спеціаліста в галузі інформаційних технологій. У плані слідчої дії необхідно сформулювати завдання кожного спеціаліста та на підставі їхніх думок означити способи й послідовність виконання завдання. Під час попереднього допиту за участю спеціаліста необхідно з'ясувати, які засоби йому для цього потрібні, яке програмне забезпечення, яка технологія виготовлення грошових купюр тощо. Крім того, слід одержати відомості про те, які електронні та матеріальні сліди вчиненого є або могли зберегтися, де можна знайти іншу інформацію, важливу для слідства. Для вищої вірогідності майбутнього експерименту спеціаліст-криміналіст спільно зі спеціалістом у галузі інформаційних технологій спочатку можуть підготувати устаткування і програмне забезпечення, які частково відрізняються від зазначених підозрюваним. Якщо він це помітить, то можна припустити, що він справді розуміється на комп'ютерних технологіях, що засвідчить доцільність подальшої з ним роботи в проведенні експерименту. Оцінити перебіг експерименту слідчому допоможе спеціаліст у галузі інформаційних технологій. Якщо грошові знаки під час проведення експерименту будуть виготовлені, спеціаліст-криміналіст зможе провести їх попереднє порівняльне дослідження з купюрами, долученими до матеріалів справи. Оскільки проведення слідчого експерименту, пов'язаного із застосуванням комп'ютерних технологій, сповнене спеціальною термінологією, зазначені спеціалісти допоможуть слідчому зафіксувати його перебіг і результати в протоколі [86].

Спеціаліст у межах галузі знань може виконувати під час розслідування й тактичні завдання: з дозволу слідчого ставити учасникам слідчого експерименту запитання; здійснювати технічну допомогу під час проведення дослідів, однак не виконувати їх за особу, показання якої перевіряють у такий спосіб; коригувати дослід чи випробування, використовуючи свої спеціальні знання; оцінювати підсумки (результати) дослідів або досліджень; виявляти розбіжності між

результатами дослідів чи випробувань і показаннями особи; розтлумачувати результати слідчого експерименту слідчому й іншим учасникам кримінального провадження.

Розгляньмо детальніше порушені питання комплексного використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Наприклад, ідеться про використання спеціальних знань під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів.

Під час кримінального провадження щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів особами, які керують транспортними засобами, є необхідність використання спеціальних знань щонайменше в трьох галузях – техніки, медицини, криміналістики. Використання спеціальних знань у галузі техніки пов'язане з обов'язковим елементом цього злочину – транспортним засобом. Очевидною є обов'язковість використання спеціальних знань у галузі медицини, оскільки диспозиція ст. 286 КК України передбачає настання наслідків не менших, ніж тілесні ушкодження середньої тяжкості. Знання у сфері криміналістики забезпечать якісне виявлення, фіксацію та дослідження слідової інформації. Відповідних спеціалістів залучають до слідчого експерименту під час розслідування ДТП у розглянутих процесуальних і непроцесуальних формах.

Спеціальні знання за умови проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП пов'язані із забезпеченням такої важливої вимоги, як безпечність. Перевірка практичним шляхом обставин, пов'язаних із заносом, екстремим гальмуванням, визначенням технічної можливості запобігання наїзду, відновленням взаємного розміщення об'єктів, що перебувають у русі безпосередньо перед зіткненням, перекиданням тощо, – неприпустима, за винятком випадків, коли є можливість заміни окремих елементів цієї слідчої дії манекенами, муляжами, макетами. За жодних умов не слід проводити відтворення для перевірки «поведінки» транспортного засобу під час заносу (юзу). Транспортний засіб у таких випадках стає некерованим, унаслідок чого можуть виникнути несподівані негативні наслідки (учасники відтворення можуть

потрапити в лікарню) [2]. З метою забезпечення дотримання безпечності слідчого експерименту під час підготовки цієї слідчої (розшукової) дії завдяки допомозі спеціаліста можна спрогнозувати розвиток ситуації, що надасть можливість слідчому правильно обрати порядок дослідних дій тощо.

Спеціаліст-автотехнік і спеціаліст-криміналіст можуть надати слідчому суттєву допомогу в реконструкції обстановки слідчого експерименту, проведенні дослідних дій і дослідженнях.

Важливою є участь спеціаліста під час реконструкції місця події, що ґрунтується на ретельному вивченні фактичних даних про первісний стан обстановки та характер змін після ДТП. Об'єктом реконструкції є обстановка місця ДТП та пов'язані з нею обставини справи і деякі фактичні дані. Реконструкція може бути повною або фрагментарною (частковою). За повної реконструкції відтворюють усю обстановку місця події, за фрагментарної – деякі елементи обстановки, наприклад, розташування транспортних засобів у момент контакту, розміщення потерпілого тощо. Повну реконструкцію проводять за допомогою транспортних засобів, що брали участь у події, або транспортних засобів аналогічних моделей і марок. Моделювання – це загальний метод пізнання теорії і практики, який використовують для виконання наукових і практичних завдань у різних галузях знань. Результатом моделювання є створення моделі. Модель не повторює об'єкт, а представляє його в пізнанні. Вона є аналогом об'єкта, за допомогою якого можна одержати нову інформацію про нього. Під час розслідування ДТП використовують переважно фізичне моделювання, що надає можливість спостерігати й оцінювати як швидкість і напрямок руху об'єкта (транспортного засобу, пішохода), так і власне процес настання наслідків ДТП, а також фіксувати всі параметри відтворення. За допомогою фізичного моделювання можна зменшувати або збільшувати розміри експериментальних моделей, а також відтворювати такі умови, які дуже наближені до реального механізму ДТП, що сталася.

Спеціаліст-криміналіст готує технічні засоби, необхідні для проведення слідчого експерименту. Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії можуть

знадобитися: фотоапарат, відеокамера, вимірювальні інструменти, оптичні прилади, освітлювальна апаратура, знак «Небезпека», прилади для визначення ступеня вологості й температури, манекени, муляжі тощо. Важливу роль відіграє підбір транспортного засобу. Під час проведення цієї слідчої дії необхідно, щоб використовували той самий транспортний засіб, з таким самим вантажем, вагою і характером його розташування. У разі неможливості такого використання використовують транспортний засіб, що максимально відповідає транспортному засобу, який брав участь у ДТП. Слід урахувати відповідність його зовнішніх світлових приладів (фар), потужності ламп, ступеня забруднення фарних розсіювачів, стан і ступінь забруднення переднього скла й інших елементів, що можуть позначатися на видимості [125, с. 151–156].

Учені зазначають про випадки, коли у справах про ДТП слідчий експеримент найчастіше є джерелом інформації щодо параметрів і характеристик події, які одержати в інший спосіб нерідко взагалі неможливо та без яких низка важливих експертних завдань не може бути вирішена. Тому, нерідко слідчий призначає проведення відтворення за клопотанням експерта, якому слідчий призначив автотехнічну експертизу. У цьому випадку експерт у слідчій дії є спеціалістом [125, с. 154].

За умов коли за результатами слідчого експерименту необхідно встановити вплив технічного стану окремих агрегатів і механізмів на динамічні якості та керованість автомобіля, різні експлуатаційні якості конкретного транспортного засобу у визначених дорожніх умовах, необхідним є залучення спеціаліста-автотехніка.

Автотехнічна експертиза – дослідження обставин, що стосуються ДТП, окремих її питань, а також технічного стану транспортних засобів, їхніх деталей, вузлів і агрегатів [214, с. 37–76]. З огляду на предмет доказування й особливості спеціальних знань, автотехнічну експертизу можна розділити на такі види: експертиза технічного стану транспортних засобів (техніко-діагностична експертиза); експертиза механізму різних видів ДТП; експертиза транспортно-трасологічна (дослідження слідів та ушкоджень транспортних засобів, учасників

ДТП тощо). Поряд з іншими матеріалами кримінального провадження (протоколом огляду місця події, протоколами допиту свідків і підозрюваного), результатами проведення слідчого експерименту є предметом дослідження судово-автотехнічної експертизи. Тому залучення до проведення слідчого експерименту спеціаліста-автотехніка забезпечить належний перебіг і результати цієї слідчої (розшукової) дії.

На практиці слідчий експеримент проводять у місці, де відбулася подія. Цими місцями можуть бути дороги чи вулиці з інтенсивним дорожнім рухом. У зв'язку із цим, слідчому необхідна допомога щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, створення умов для проведення слідчого експерименту. Для цього доцільно залучити співробітників патрульної поліції Національної поліції України. Їх участь у проведенні слідчого експерименту як технічних помічників слід відобразити в протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього.

На початковому етапі слідчий повинен провести психологічну підготовку учасників слідчої дії для того, щоб вони не відмовилися від виконання необхідних дій у присутності значної кількості учасників. Якщо в слідчій ситуації є вияви конфліктності з боку її учасників, це спричиняє стрес у потерпілих і свідків, тому доцільним є залучення до проведення слідчого експерименту як спеціаліста психолога.

Під час слідчого експерименту в процесі розслідування ДТП можуть перевіряти механізм завдання ушкоджень транспортними засобами шляхом їх зіставлення; можливість і механізм завдання тілесних ушкоджень – шляхом зіставлення транспортного засобу та людини.

За цих умов необхідні спеціальні знання в галузі медицини. Спеціальні знання у сфері судової медицини потрібні, якщо розслідують злочин, пов'язаний із заподіянням смерті особі або завданням особі тілесних ушкоджень, інших посягань на життя та здоров'я особи. Так, згідно зі ст. 238 КПК України, огляд трупа слідчий, прокурор проводять за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Це стосується й огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239

КПК України). Також освідчення, відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України, здійснюють на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Дослідження КПК України дає підстави стверджувати, що про залучення спеціаліста в галузі медицини під час проведення слідчого експерименту безпосередньо не йдеться. Однак у тих випадках, коли є потреба перевірити й уточнити відомості, які мають значення для встановлення обставин злочину проти життя та здоров'я особи, інших злочинів, у яких було заподіяно смерть або тілесні ушкодження особі, слід перевірити відповідні обставини кримінального провадження шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань, слідчий може запросити до участі в слідчій (розшуковій) дії спеціаліста в галузі медицини.

Визначення спеціальних медичних знань, які використовують у кримінальному судочинстві, пропонує В. Ю. Стеценко, трактуючи їх як знання, властиві професійній медичній діяльності, що застосовують під час розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ у суді з метою розкриття, розслідування злочинів, вирішення кримінальних справ у випадках і порядку, встановлених законом [183].

У визначенні виокремлено характерні ознаки спеціальних медичних знань: це сукупність глибоких професійних знань у галузі медицини, а також навичок щодо їх застосування; це знання, якими володіє обмежене коло осіб, що мають відповідну теоретично-практичну медичну підготовку; вони мають реальний характер, тобто характеризують професійну медичну діяльність; це знання, необхідні для всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин, які належать до предмета доказування в кримінальній справі; порядок їх застосування регламентований законом [183].

Спеціальні медичні знання мають важливе значення для доказування конкретних фактів під час розслідування. Так, можна допитати лікаря-хірурга, який обробляв рану або проводив операцію, про напрям каналу рани, його глибину, ширину й тим самим установити орієнтовні розміри знаряддя злочину.

Такі відомості мають суттєве значення для судово-медичної експертизи, оскільки після проведеного лікування встановити їх складно [27, с. 37].

Учені виокремлюють такі форми використання спеціальних медичних знань у кримінальному судочинстві: а) безпосереднє використання цих знань слідчим, прокурором під час розслідування злочинів; б) проведення різних видів судово-медичних експертиз; в) проведення огляду фахівцем у галузі судової медицини, окремо – в галузі медицини; г) участь лікарів-спеціалістів у галузі судової медицини, інших лікарів і середнього медичного персоналу в підготовці до провадження слідчих дій; д) участь судових медиків, інших лікарів, середнього медичного персоналу в провадженні слідчих дій; е) консультації з медиками в питаннях, що потребують знань з різних напрямів медичної науки і практики; ж) одержання письмових довідок від спеціалістів-медиків з питань, що стосуються розслідуваної події; и) використання відомчих матеріалів бюро судово-медичної експертизи (актів огляду, біологічних, хімічних та інших досліджень), а також різної медичної документації поліклінік, лікарень для доказування; к) виконання спеціалістами-медиками на вимогу органів розслідування, прокурора й суду різних досліджень, перевірок тощо [53].

Під час розслідування тяжких злочинів проти особи участь спеціаліста в галузі медицини відіграє важливу роль. На місці події в низці випадків залишаються сліди крові й інші виділення організму. Правильне їх оцінювання спеціалістом допомагає змодельовати деякі обставини й обстановку цієї події. За слідами крові спеціаліст-медик може дати пояснення слідчому щодо місця учинення злочину, переміщення тіла потерпілого, положення його в момент завдання тілесних ушкоджень тощо. На місці події спеціаліст може виявити відбитки рук чи ніг з кров'ю, волосся, частинки слини, речовин біологічного походження тощо. Виявлене допоможе дати відповідь на низку питань, що стосуються факту вчинення злочину. Спеціаліст може забезпечити їх належне виявлення, вилучення, упакування. Якщо неможливо залучити під час проведення цих слідчих дій судово-медичного експерта, то слідчий зобов'язаний запросити

лікаря. Залежно від характеру злочину слідчий вирішує, якою спеціальністю повинен володіти лікар [27, с. 47].

До завдань судово-медичного експерта або лікаря під час проведення слідчого експерименту також належить надання допомоги слідчому в розшуку, описі, правильному вилученні й упакуванні речових доказів, адже неправильне виконання таких дій може призвести до зниження їх доказового значення для розкриття злочину.

Також допомога спеціаліста-медика може знадобитися для надання безпосередньої медичної допомоги учасникам слідчого експерименту.

Основні напрями участі судового медика в межах цієї слідчої дії розглядають О. М. Литвинов і М. М. Тагаєв. На їхню думку, безпосередні форми участі судового медика у відтворенні обстановки й обставин події зумовлені, насамперед, загальними напрямками та формами використання спеціальних знань у розкритті та розслідуванні злочинів, а також специфікою взаємодії слідчих і спеціалістів під час проведення окремих слідчих дій.

Так, зокрема, слідчому експерименту притаманні такі форми участі судового медика: складання узгодженого плану слідчої дії; консультація слідчого щодо оптимальних шляхів перевірки сформульованих версій, одержання та закріплення нової доказової інформації; спільне визначення методичних прийомів проведення експериментальних дій; добір осіб, що замінятимуть в експерименті підозрюваного, свідка; визначення послідовності та характеру дій, зокрема тих, що допоможуть установити не виявлені раніше обставини справи та сліди злочину; підбір знарядь і засобів, які будуть аналогами справжніх; виготовлення муляжів, моделей, схем, таблиць; підбір науково-технічних засобів відповідно до завдань, які слід виконати під час слідчого експерименту; участь у реконструкції як події загалом, так й окремих її елементів, конкретних обставин справи; забезпечення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалася досліджувана подія або її елементи; допомога слідчому в оцінюванні результатів окремих етапів експерименту та корегування його перебігу, щоб він був максимально наближеним до змодельованого; оцінювання одержаних

експериментальних зразків безпосередньо під час слідчої дії, проведеної із цією метою; допомога у виявленні, фіксації та вилученні предметів й інших об'єктів, що мають значення для розслідування [123, с. 53–58].

Під час розслідування злочинів про заподіяння тілесних ушкоджень обов'язковим є визначення механізму злочину, чого досягають шляхом проведення слідчого експерименту.

Лікаря-спеціаліста в галузі судової медицини запрошують до участі в експерименті в тих випадках, коли постає необхідність у медичних знаннях. Найчастіше слід уточнити механізм виникнення ушкоджень у конкретних умовах, наприклад, у разі вогнепальних ушкоджень, ушкоджень гострими й тупими предметами, транспортної травми, здавлювання ший тощо. Нерідко ініціативу щодо проведення слідчого експерименту виявляє експерт після проведення судово-медичного дослідження трупа. Це трапляється в тих випадках, коли за отриманими даними експерт не може обґрунтовано відповісти на питання слідства про механізм травми.

Для успішного проведення експерименту бажано, щоб слідчий і спеціаліст у галузі судової медицини заздалегідь визначили основні питання, які слід перевірити в процесі слідчого експерименту, і порядок його проведення.

У разі ушкоджень колючо-ріжучими предметами нерідко висувають версію про самонатикання постраждалого на ніж, який знаходився в руці обвинуваченого. За таких умов також доцільним є проведення слідчого експерименту для вирішення питання про те, чи збігаються локалізація та морфологічні особливості колючо-різаної рани і напрям каналу рани з позою обвинуваченого та положенням колючо-ріжучого предмета в його руці.

Подеколи падіння з висоти, передусім коли підозрюють викидання постраждалого сторонніми особами, необхідно проводити слідчий експеримент за участю лікаря. Це дає змогу визначити динаміку падіння тіла за допомогою манекена. Слід забезпечити достовірність умов проведення слідчого експерименту, зокрема підібрати манекен людини, що за вагою, зростом відповідає фізичним характеристикам жертви злочину.

Результати експериментів щодо скидання манекена, що враховують відомості розтину трупа, дають підстави судово-медичному експерту сформулювати обґрунтоване судження про механізм травми, а слідчому – провести реконструкцію події.

Отже, участь судово-медичного експерта в проведенні слідчого експерименту пов'язана з тим, що у висновку судово-медичної експертизи повинні бути відомості про механізм виникнення тілесних ушкоджень і здійснення неочевидного механізму їх утворення. Участь судово-медичного експерта дає змогу виявити умови заподіяння ушкодження, наявного в потерпілого, у конкретному місці злочину, тим самим знаряддям, маніпуляціями та способом, про які йдеться в показаннях. Наприклад, шляхом слідчого експерименту можна встановити, чи могла особа, будучи притиснутою спиною до стіни, зробити рукою розмах великої амплітуди; або визначити динаміку падіння тіла людини за допомогою манекена [27, с. 82–84].

Крім того, іноді під час перевірки показань на місці події в процесі слідчого експерименту вдається виявити раніше не відомі слідству епізоди злочинної діяльності, про які потерпілі не заявляли до правоохоронного органу. Крім того, під час цієї слідчої (розшукової) дії підозрювані можуть вказати на місця поховань останків людини, зберігання або приховування викраденого, схованки зброї та інших предметів, що можуть бути речовими доказами [125, с. 156].

Пов'язаною з участю спеціаліста-медика під час проведення слідчих експериментів у процесі розслідування злочинів проти життя та здоров'я є участь спеціаліста-біолога з метою виявлення, фіксації та вилучення біологічних слідів. Для використання в кримінальному провадженні слідів біологічного походження як речових доказів необхідно не тільки їх виявити та зафіксувати, а й зберегти криміналістично значущу інформацію неспотвореною на всіх етапах роботи з речовими доказами. Для вилучення слідів біологічного походження спеціаліст застосовує: набір інструментів для мікрооб'єктів типу «Молекула»; допоміжні інструменти. Для кожного виду біологічного об'єкта в криміналістичній літературі сформульовано правила вилучення [142, с. 15].

Таким чином, щодо використання групи спеціалістів, які володіють знаннями в різних галузях і яких залучають до проведення слідчого експерименту, можна сформулювати такі криміналістичні рекомендації:

1) своєчасність формування групи спеціалістів, знання яких будуть необхідні під час проведення слідчого експерименту, і вживання організаційних заходів щодо забезпечення їх участі у слідчій (розшуковій) дії;

2) планованість використання групи спеціалістів під час слідчого експерименту, зокрема на підставі плану, який має складати слідчий під час особистої участі всіх залучених до слідчого експерименту спеціалістів після початкового ознайомлення з місцем проведення слідчої (розшукової) дії. У плані мають бути передбачені окремі та спільні дії різнопрофільних спеціалістів щодо виявлення, фіксації та вилучення доказів, а також їхні консультативні функції щодо сформульованих слідчих версій на підставі попередніх досліджень слідів і об'єктів, які перевіряють, визначення кола об'єктів і питань, що підлягають експертному дослідженню. У такому плані треба окреслити питання, пов'язані з особливостями застосування відповідних науково-технічних засобів;

3) повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого зі спеціалістами та спеціалістів один з одним на кожній стадії проведення слідчого експерименту;

4) активне використання групи спеціалістів у фіксації результатів слідчого експерименту. Це тактичне правило означає залучення всіх спеціалістів, які беруть участь у слідчому експерименті, до складання протоколу слідчого експерименту й виготовлення доповнень і додатків до нього, що вимагає використання спеціальних знань (спеціальної термінології в описі об'єктів і слідів, технічних характеристик використаних під час виявлення, закріплення та вилучення предметів і слідів науково-технічних засобів) [86].

Узагальнюючи, слід зауважити, що використання під час проведення слідчого експерименту допомоги спеціалістів з різних галузей знань (різнопрофільних) є перспективним напрямом, що вимагає подальших теоретичних досліджень і формування детальних криміналістичних рекомендацій.

Висновки до розділу 3

Залучення спеціальних техніко-криміналістичних знань має важливе значення у зв'язку зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, необхідністю ефективного виявлення та вилучення слідової інформації кваліфікованими фахівцями. Інструкція «Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України для участі в проведенні огляду місця події», затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, регламентує залучення до огляду місця події спеціалістів – працівників Експертної служби МВС України в складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок. Підставою для такого залучення є клопотання керівника органу досудового розслідування в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних з учиненням низки тяжких і резонансних злочинів.

Водночас результати вивчення емпіричних джерел засвідчують доцільність залучення судових експертів – працівників Експертної служби МВС України під час проведення й інших слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту. Запропоновано регламентувати в нормативно-правових актах право керівника органу досудового розслідування, з огляду на обставини кримінального провадження, залучати працівників Експертної служби МВС України в складі спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні інших слідчих (розшукових) дій, серед яких слідчий експеримент.

З'ясовано, що використання спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту в більшості випадків пов'язане із застосуванням традиційних технічних засобів: фотозйомки, відеозапису, засобів криміналістичної валізи тощо. Запропоновано активніше використовувати сучасні технології фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту. Зокрема, ідеться про лазерне сканування та створення 3D моделей. Окрім фіксації

обстановки, дослідних дій тощо, перебігу та результатів слідчого експерименту, 3D модель може бути використано під час проведення подальших слідчих (розшукових) дій, судових експертиз (судово-автотехнічної, судово-трасологічної, судово-балістичної), виконання інших завдань досудового розслідування та подальшого судового розгляду.

Залучення спеціальних психологічних знань у низці випадів є як необхідним, так і доцільним з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту.

Спеціаліст-психолог, долучаючись до слідчого експерименту, використовує свої спеціальні знання для допомоги слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, а також для надання довідкової та орієнтуючої інформації. Спеціаліст-психолог бере участь у вивченні майбутньої обстановки проведення слідчого експерименту, учасників слідчого експерименту, їхніх емоцій і психологічних станів, що спрямовано на уявну побудову моделі вчиненого злочину.

Спеціаліст-психолог може робити заяви, які підлягають занесенню до протоколу слідчого експерименту. Він має право проводити спостереження, дослідити, консультувати зі спеціальних питань, допомагати правильно викладати ці питання в протоколі; звертатися з дозволу слідчого з питаннями до інших учасників слідчого експерименту.

Доцільною є участь спеціаліста-психолога під час допитів підозрюваного, потерпілого, свідка, що проводять з метою підготовки до слідчого експерименту. Психолог здійснює спостереження за учасниками слідчої (розшукової) дії, аналізуючи їх вербальні та невербальні реакції. Спеціаліст може з дозволу слідчого поставити учасникам слідчої (розшукової) дії додаткові запитання, допомогти слідчому у формулюванні запитань, за результатами проведення допиту скласти психологічний портрет підозрюваного, потерпілого, свідка, що має важливе значення для правильної побудови тактики майбутнього слідчого експерименту.

Важливо залучати допомогу спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, її статевої свободи й недоторканності та інших злочинів насильницького характеру. Використання спеціальних психологічних знань у формі залучення кваліфікованого психолога може істотно допомогти в забезпеченні належної підготовки та проведення слідчого експерименту. Спеціаліст відповідно до психологічних особливостей учасників слідчої (розшукової) дії може допомогти створити неофіційну атмосферу, згладити стан настороженості, недовіри до правоохоронних органів, допомагати побороти негативістську позицію, соромливість і ніяковість у потерпілих. Взаємодія слідчого та психолога має важливе значення для встановлення між учасником слідчого експерименту та слідчим психологічного контакту, що є запорукою успішного проведення слідчої (розшукової) дії.

Застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має бути комплексним. Згідно з емпіричними даними, найчастіше залучали таких спеціалістів – носіїв спеціальних знань: інспекторів-криміналістів, судових експертів Експертної служби МВС України, судово-медичних експертів або лікарів, психологів, автотехніків, біологів та ін.

Результати емпіричних досліджень засвідчують наявність складнощів у разі залучення декількох (групи) спеціалістів з різних галузей знань. По-перше, відчутним є дефіцит таких спеціалістів, як, наприклад, автотехніки, біологи, пожежотехніки, яких необхідно залучати до проведення слідчого експерименту; по-друге, у разі участі групи спеціалістів під час проведення слідчого експерименту невирішеними є питання організації і тактики їх взаємодії.

У розділі висвітлено особливості залучення різнопрофільних спеціалістів до проведення слідчого експерименту.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено й обґрунтовано концептуальні теоретичні засади та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки:

1. Джерела, у яких висвітлено аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, умовно об'єднано в групи: монографічні дослідження; навчально-методичні роботи; наукові статті. Попри наявні напрацювання, констатовано, що питання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту є недостатньо дослідженим у наукових і навчально-методичних працях. Визначено напрями наукового пошуку в контексті кримінального процесуального законодавства України та галузі наукового знання, яку залучають до кримінального провадження під час проведення слідчого експерименту.

2. Проаналізовано кримінальну процесуальну регламентацію використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. Обґрунтовано, що, з огляду на зміст спеціальних знань і залучення до кримінального провадження спеціалістів з різних галузей наукового знання, їх законодавче тлумачення як «спеціальних знань і навичок застосування технічних та інших засобів» потребує розширення. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 71 КПК України, виклавши її в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...» (схвалюють 69,4 % слідчих, 80,0 % інспекторів-криміналістів, 84,9 % експертів).

3. Загальне завдання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту полягає в сприянні встановленню обставин кримінального правопорушення. КПК України регламентує використання спеціальних знань у формах: 1) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245); 2) залучення спеціаліста до проведення

негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 262, 266); 3) залучення експерта і проведення експертизи (ст. 242, 243); 4) надання консультацій спеціалістом (ст. 71), зокрема надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України). Емпіричні дослідження засвідчили, що під час проведення слідчого експерименту застосовують дві основні процесуальні форми використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчої (розшукової) дії (57,1 % кримінальних проваджень) і надання письмових консультацій спеціалістом (4,8 %). У непроцесуальній формі спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту використовують переважно у вигляді усних консультацій (66,4 % слідчих).

4. Підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту може реалізовуватися в двох практичних формах: 1) охоплювати цілісний комплекс організаційно-тактичних і техніко-криміналістичних заходів, пошуково-пізнавальних операцій; 2) передбачати скорочений варіант через об'єктивні та суб'єктивні обставини (браку часу, раніше вивчений об'єкт). Підготовку до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту умовно можна поділити на теоретичну стадію (розумову, що передбачає побудову уявної моделі використання спеціальних знань під час проведення слідчої (розшукової) дії) і практичну (створення сприятливих умов реалізації).

5. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямоване на виконання таких завдань, як: забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці (82,6 % слідчих); забезпечення контролю за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, дотримання критеріїв порівняння обставин, які уточнюють або перевіряють (69,4 %); залучення до вибору характеристик і параметрів, що перевіряють, відповідності їх досліджуваним обставинам (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, дані спеціальної літератури та власний досвід) (65,3 %); урахування максимально

можливого діапазону змін певних характеристик й обставин (63,9 %); науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин (54,2 %); участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості взаємозв'язку між раніше встановленими й отриманими під час експерименту параметрами досліджуваної події чи її обставин (62,5 %).

6. Перебіг і результати використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії (100 %) і додатках до нього. Це відеозапис слідчої (розшукової) дії (84,1 %); фототаблиці (48,4 %); схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (35,7 %); спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів (16,7 %); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії (4,8 %). Акцентовано увагу на необхідності активнішого застосування останньої форми фіксації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Оцінювання результатів використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту здійснює як слідчий, який проводив слідчу (розшукову) дію, так і керівник органу досудового розслідування, прокурор, інші компетентні суб'єкти. До оцінювання залучають спеціаліста, який у консультативній формі роз'яснює застосовані методи й отримані результати, вказує на певні недоліки, робить висновки щодо результатів відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

7. Науково-технічний прогрес зумовлює активізацію залучення спеціальних техніко-криміналістичних знань під час проведення слідчого експерименту. Використання техніко-криміналістичних засобів є допустимим за умови відповідності вимогам законності, етичності, науковості тощо. Здійснені дослідження засвідчили, що під час проведення слідчого експерименту переважно застосовували такі технічні засоби: засоби фотозйомки (48,4 % кримінальних проваджень); засоби відеозапису (84,1 %); засоби криміналістичної валізи для роботи зі слідовою інформацією (69,1 %); засоби відтворення дій, обстановки, обставин певної події (25,4 %); засоби для проведення необхідних дослідів чи

випробувань (23,8 %). Найчастіше такі техніко-криміналістичні засоби використовували під час проведення слідчого експерименту з метою відтворення обстановки й обставин учинення дорожньо-транспортної пригоди (39,7 % кримінальних проваджень) та умисного вбивства (28,9 %).

8. Участь спеціаліста-психолога під час проведення слідчого експерименту сприяє підвищенню ефективності цієї дії. Слідчі (60,4 %) констатують потребу у використанні спеціальних психологічних знань з метою створення сприятливої обстановки проведення слідчого експерименту, налагодження психологічного контакту, надання допомоги учасникам кримінального провадження, насамперед – потерпілим. Перспективним напрямом використання результатів спеціальних психологічних знань під час проведення слідчого експерименту є застосування отриманих відомостей для формування психологічного портрета (профілю) злочинця в кримінальному провадженні.

9. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту має бути комплексним. Згідно з емпіричними даними, найчастіше залучали таких спеціалістів – носіїв спеціальних знань: інспекторів-криміналістів (49,4 % кримінальних проваджень); судових експертів Експертної служби МВС України (34,3 %); судово-медичних експертів або лікарів (28,1 %); автотехніків (13,2 %); психологів (9,3 %); біологів (4,4 %).

Розроблено криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності комплексного використання спеціальних знань з різних галузей і залучення до проведення слідчого експерименту групи спеціалістів: своєчасність формування групи спеціалістів, знання яких будуть необхідні під час проведення слідчого експерименту, застосування організаційних заходів щодо забезпечення їхньої участі в слідчій (розшуковій) дії; планомірність використання групи спеціалістів під час слідчого експерименту на підставі складеного слідчим плану; повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого зі спеціалістами та власне спеціалістів на кожній стадії проведення слідчого експерименту; активне використання групи спеціалістів у фіксації результатів слідчого експерименту із застосуванням необхідних технічних засобів і методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Взаємодія слідчого з обізнаними особами як критерій ефективності провадження досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 17. С. 265–275.
2. Алексеев А. Г. Методика расследования дорожно-транспортных происшествий, совершённых в условиях неочевидности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2001. 185 с.
3. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пяковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.
4. Андросюк В. Г. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. Київ : УАВС, 1994. 106 с.
5. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук : Харьков, 1951. 35 с.
6. Арсеньев В. Д., Заблоцкий В. Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск : Краснояр. ун-т, 1986. 160 с.
7. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 18 с.
8. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.
9. Бахин В. П., Ищенко А. В. Понятие и сущность криминалистической рекомендации. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1993. № 46. С. 15–23.
10. Белкин А. Р. Особенности производства следственного эксперимента, проверки показания на месте и опознания в ходе предварительного следствия. *Криміналіст періодований*. 2010. № 1. С. 27–34.

11. Белкин Р. С. Проверка и уточнение показаний на месте : лекция. М. : ВШ МВД СССР, 1961. 26 с.
12. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / под общ. ред. А. И. Винберга. М. : ВШ МВД СССР, 1959. 169 с.
13. Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : метод. пособие. М. : ИНФРА-М–НОРМА, 1997. 160 с.
14. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 28–36. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol7/004.pdf>.
15. Бондар В. С. Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.
16. Бородкина Т. Н. Реализация процессуального статуса специалиста на стадии предварительного расследования. М. : Юрлитинформ, 2009. 120 с.
17. Васильев А. Н., Степичев С. С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений : отв. ред. С. А. Голунский. М. : Госюриздат, 1959. 43 с.
18. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. СПб. : Питер Ком, 1998. 650 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
21. Використання засобів аудіо- та відеозапису в розслідуванні злочинів. *Ukrbukva.net* : [сайт]. URL: <http://ukrbukva.net/page,26,80179-Ispol-zovanie-sredstv-audio-i-videozapisi-v-rassledovanii-prestupleniiy.html>.
22. Винберг А. И. Специалист в процессе предварительного расследования. *Социалистическая законность*. 1961. № 9. С. 30–35.

23. Вища освіта : інформ.-аналіт. портал про вищу освіту в Україні та за кордоном : [сайт]. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/101-perelik-galuzej-znan-i-spetsialnostej>.

24. Власова Г. П. Види кримінального процесу: історично-правові аспекти. *Право і безпека*. 2010. № 5. С. 164–169.

25. Власова Г. П., Васильковський І. І. Особливості взаємодії при розслідуванні кіберзлочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 59–61.

26. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учб. літ., 2009. 84 с.

27. Галдецька І. Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 231 с.

28. Гетьман Г. М. Психологічний профіль: проблеми моделювання особи невідомого злочинця. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 338–348. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/52557/48596>.

29. Глазырин Ф. В., Кругликов А. П. Следственный эксперимент : учеб. пособие : отв. ред. Р. С. Белкин. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.

30. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: (методологические вопросы). Киев : Вища шк., 1980. 156 с.

31. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. Киев : Вища шк., 1984. 152 с.

32. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. URL: <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-13-14/358-problemi-vikoristannya-specialnix-znan-u-kriminalnomu-sudochinstvi-ukra%D1%97ni.html>.

33. Гора І. В., Колесник В. А. Слідчий експеримент чи перевірка показань особи? *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 248–256.

34. Горидько А. А., Коновалов Е. П. Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений : учеб. пособие. Киев : РИО МВД СССР, 1968. 28 с.

35. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент : пособие для следователей. М. : Госюриздат, 1958. 96 с.

36. Гусаченко Є. О. Актуальні проблеми використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ, 2015. С. 258–259.

37. Гусаченко Є. О. Актуальні проблеми використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні* : матеріали підсумк. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 223–227.

38. Гусаченко Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними подіями. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 4 груд. 2015 р.). Харків, 2015. С. 330–333.

39. Гусаченко Є. О. Генезис следственного эксперимента как следственного (розыскного) действия. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2016. Вип. XIII. № 2 (13). С. 17–32.

40. Гусаченко Є. О. Деякі аспекти виникнення поліграфа – «детектора брехні». *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 209–212.

41. Гусаченко Є. О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 243–254.

42. Гусаченко Є. О. Процесуальні та непроцесуальні засади використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Вип. 8. № 3 (28). С. 34–39.

43. Гусаченко Є. О. Психологічні чинники застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 258–259.

44. Гусаченко Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. С. 98–103. (Серія «Юридичні науки»).

45. Гусаченко Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 берез. 2015 р.). Київ, 2015. С. 156–158.

46. Гусаченко Є. О. Участь спеціаліста в організації проведення слідчого експерименту. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів* : матеріали круглого столу (Київ, 25 лют. 2015 р.). Київ, 2015. С. 56–59.

47. Гусаченко Є. О. Фіксація та оцінка результатів слідчого експерименту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. Вип. 1. С. 8–10.

48. Гусаченко Є. О. Форми та функції залучення спеціаліста. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 132–135.

49. Гусаченко Є. О. Застосування зарубіжного досвіду використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали круглого столу, (Київ, 28 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 46–56.

50. Данець С. В. Застосування новітніх технологій лазерного сканування під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1984/1/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%A1.%20%D0%92.pdf>.

51. Данець С. В. Дослідження обставин дорожньо-транспортних пригод за допомогою новітніх технологій лазерного сканування. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 231–243.

52. Дідик С. Є. Становлення та розвиток законодавства щодо протидії хабарництву суддів в Україні. URL: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/63865/%D1>.

53. Денисюк А. Н. Правовые и организационные основы использования специальных медицинских знаний при расследовании преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1985. 189 с.

54. Денисюк С. Ф. Розвиток криміналістичної техніки та її вплив на криміналістику. *Форум права*. 2011. № 1. С. 250–255. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11dcfvnk.pdf>.

55. Диденко Ф. К. Следственный эксперимент в практике органов военной юстиции. М. : Военно-полит. акад. им. В. И. Ленина, 1957. 32 с.

56. Дондик Г. П. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

57. Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 21 с.

58. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск : Выш. шк., 1971. 272 с.

59. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі 3D-сканерів та смартфонів під час огляду місця події. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 302–305.

60. Дячук В. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.

61. Еленюк Г. А., Ищенко П. П., Ярослав Ю. Ю. Использование специальных познаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие. Караганда : Караганд. ВШ МВД СССР, 1987. 94 с.

62. Єдиний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38635617>.

63. Жерж Н. А. Криміналістичне моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.

64. Жерж Н. А. Криміналістичне моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 20 с.

65. Жукова Н. И., Жуков А. М. Производство следственного эксперимента. Саратов : Саратов. ун-т, 1989. 120 с.

66. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография. Ростов н/Д. : Ростов. ун-т, 1989. 152 с.

67. Знання, уміння та навички. *Навчальні матеріали онлайн* : [сайт]. URL: http://pidruchniki.com/12631113/psihologiya/znannya_uminnya_navichki.

68. Зозулинський А. Участь понятих і спеціалістів у слідчих діях. *Радянське право*. 1972. № 4. С. 48–52.

69. Зуев Е. И. Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователю. М. : ВНИИ МВД СССР, 1975. 41 с. (Библиотечка эксперта).

70. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений*. М., 1985. С. 65–78.

71. Ищенко А. В. Криминалистическая рекомендация как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1984. 16 с.

72. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) : практ. пособие. М. : Юрид. лит., 1990. 160 с.

73. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у ред. від 26 груд. 2012 р. № 1950/5). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

74. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-174>.

75. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

76. Інструкція про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

77. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ

України від 9 лип. 2014 р. № 653. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14>.

78. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

79. Інструкція про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 жовт. 2014 р. № 1107. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1618-14>.

80. Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 19 берез. 2016 р. № 138. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16>.

81. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 160 с.

82. Калюжна Л. Є. Щодо можливості проведення перевірки показань на місці за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. Т. 5. № 3 (16). С. 1–4. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/265/286>.

83. Клименко Н. И. Криминалистика как наука : монография. Киев : Правник, 1997. 82 с.

84. Клименко Н. И. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін Юре, 2007. 521 с.

85. Ковалевська Є. В. Деякі правові аспекти взаємодії слідчого з особами, які володіють спеціальними медичними знаннями. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00970306_0.html.

86. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

87. Коваленко В. В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 148–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2014_59_20.

88. Ковбаса В. М. Тактичне забезпечення відтворення обстановки і обставин події при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 477–483.

89. Колмаков В. П. Идентификационные действия следователя. М. : Юрид. лит., 1977. 144 с.

90. Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. Харьков : Харьк. гос. ун-т, 1956. 48 с.

91. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии. *Виктор Павлович Колмаков (1913-1973) : сб. науч. тр. к 100-летию со дня рождения ученого-криминалиста*. Одесса, 2013. 452 с.

92. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии : метод. Пособие ; под ред. Н. Н. Бокариуса. Харьков : Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Н. С. Бокариуса, 1949. 50 с.

93. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 3. С. 248–260. (Серія «Юридична»).

94. Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента. *Криміналістика и судебная экспертиза* : респ. межведом. сб. науч. и науч.-метод. работ. 1976. Вып. 12. С. 10–16.

95. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

96. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.

97. Костикова Н. А. Применение звукозаписи в следственной деятельности. *Российский следователь*. 2012. № 6. С. 23–24.

98. Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1990. 39 с.

99. Котюк О. І. Слідчий експеримент – процесуальні аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 130–135.

100. Кофанова О. С. Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

101. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.

102. Кривонос М. В., Бондар В. С. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : монографія. Сєверодонецьк, Луган. держ. ун-т ім. Е. О. Дідоренка, 2017. 412 с.

103. Криміналістика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 2-е изд. М. : Юристъ, 2002. 718 с.

104. Криміналістика : учебник / [Т. Б. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская] ; под ред. Р. С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2005. 992 с.

105. Криміналістика : мультимедійний підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. URL: <http://www.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/info/authors.html>.

106. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.

107. Криміналістика : підручник / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.
108. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
109. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій / [В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, Д. Б. Сергєєва, Ю. М. Чорноус]. Київ : ХмЦНП, 2011. 178 с.
110. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Офіц. текст. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 496 с.
111. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
112. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
113. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 18 січ. 2013 р. Київ : Центр учб. літ., 2013. 290 с.
114. Крылов И. Ф. Были и легенды криминалистики. Л. : Ленингр. ун-т, 1987. 214 с.
115. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ ; Правник, 2000. 450 с.
116. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Нічлава, 2005. 446 с.
117. Кунтій А. І. Застосування спеціальних психологічних знань під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 357–366. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2013/13kaisdhh.pdf.

118. Курилін І. Р. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 20 с.

119. Лазарева Л. В. Специальные знания и их применение в доказывании по уголовному делу : монография. М. : Юрлитинформ, 2009. 224 с.

120. Ларин А. М. Прием криминалистической тактики в генезисе следственного действия. *Актуальные проблемы советской криминалистики* / отв. ред. В. Г. Танасевич. М, 1980. С. 93–96.

121. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М. : Юрид. лит., 1986. 160 с.

122. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.

123. Литвинов О. М., Тагаєв М. М. Основні напрямки і форми участі судового медика у відтворенні обстановки і обставин події злочину. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матеріалів : [редкол.: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін.]. Харків, 2004. С. 53–58.

124. Лукьянчиков Е. Д., Цильвик В. П. Использование специальных знаний при розыске пропавших без вести лиц. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1990. Вып. 40. С. 46–52.

125. Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 223 с.

126. Макаренко Є. І. Тактика слідчого експерименту : лекція. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. 63 с.

127. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.

128. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.

129. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 189 с.

130. Махов В. Н. Участие специалистов в следственных действиях. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупрежд. преступности, 1975. 88 с. (Библиотечка следователя).

131. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–285. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/27.pdf.

132. Мельникова Э. Б. Участие специалистов в следственных действиях. М. : Юрид. лит., 1964. 88 с.

133. Негребецький В. Перевірка показань на місці як процес пізнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 177–181.

134. Негребецький В. Перевірка показань на місці як процес пізнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 177–181. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/06/36.pdf>.

135. Настільна книга слідчого : [М. І. Панов та ін.]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

136. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук-практ. комент. : у 2 т. : [Є. М. Блажнівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 662 с.

137. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

138. Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

139. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. 2-ге вид., виправл. Київ : Аконіт, 2006. Т. 2 : К–П. 926 с.

140. Новиков С. И., Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие. Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1986. 84 с.

141. Орлов Ю. Ю. Застосування лазерного сканування під час огляду місця події. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 196–201.

142. Особливості збирання у кримінальному провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / [Я. В. Фурман, В. В. Юсупов, Л. Т. Котляренко, Р. С. Дмитрук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 44 с.

143. Особливості фіксації ходу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій : метод. рек. / [О. А. Осауленко, О. В. Александренко, Н. С. Моргун та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 135 с.

144. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.

145. Перлін С. І., Шевцов С. О. Системи лазерного сканування. Документування обставин дорожньо-транспортних пригод. Харків : НДЕКЦ при ГУМВС України в Харк. обл., 2011. 45 с.

146. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

147. Пиріг І. В. Участь працівників експертної служби МВС при проведенні відтворення обстановки і обставин події. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 179–183.

148. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Організація і тактика слідчого експерименту при розслідуванні крадіжок на території садівницьких товариств і дачних кооперативів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх*

справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 3. С. 280–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_3_33.

149. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

150. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

151. Польщиков А. В. Понятие информационно-коммуникационных технологий в системе технико-криминалистического обеспечения деятельности ОВД. *Российский следователь*. 2010. № 16. С. 33–35.

152. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/print1360050276201189>.

153. Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 193. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/193-2015-%D0%BF>.

154. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html.

155. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

156. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1434469263087461>.

157. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-1>.

158. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII (у ред. 12 трав. 2016 р.). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. – Назва з екрана.

159. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.

160. Пукшанский Б. Я. Обыденное знание. Л. : ЛГУ, 1987. 211 с.

161. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособие. М. : ВШ МООН СССР, 1967. 290 с.

162. Ревака В. М. Використання спеціальних знань у діяльності органів слідства та дізнання. *Вісник прокуратури*. 2010. № 3 (105). С. 34–35.

163. Ревака В. М. Попереднє дослідження об'єктів у стадії порушення кримінальної справи. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 183–189. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/7232/183-189a.pdf;jsessionid=E5EAAE3A6D0C14E38A31A7B757CE0561?sequence=1>.

164. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

165. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 149–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_30.

166. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

167. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. Київ : Аванпост-Прим, 2010. 303 с.

168. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

169. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / отв. ред. В. Л. Янина ; под общ. ред. О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит., 1984. Т. 1. Законодательство Древней Руси. 432 с.

170. Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий. *Становление и развитие органов внутренних дел Украинской ССР*. Киев, 1973. С. 134–135.

171. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 т. Харків : Консум, 2001. Ч. 2 : Методика і тактика. 528 с.

172. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовном процессе. М. : Юрлитинформ, 2002. 144 с.

173. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 205 с.

174. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

175. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків : Право. 2016. 456 с.

176. Следственные действия: криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристъ, 2001. 501 с.

177. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1977, 776 с.

178. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1979. Т. 10 : Т–Ф. 658 с.

179. Соколовский З. М. Понятия специальных знаний. К вопросу об основаниях назначения экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1969. Вып. 6. С. 202–204.

180. Сорокотягин И. Н. Специальные познания в расследовании преступлений. Ростов н/Д : Ростов. ун-т, 1984. 119 с.
181. Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте : метод. пособие. М. : Ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупрежд. преступности, 1966. 91 с.
182. Справочный энциклопедический словарь. СПб. : Изд. К. Крайя, 1848. Т. 11 : Ф–Х. 568 с.
183. Стеценко В. Ю. Использование специальных медицинских знаний в уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2004. 189 с.
184. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. М. : Наука, 1980. Т. 1 : Основные положения науки советского уголовного процесса. 470 с
185. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи у процесі розслідування і розкриття злочинів : за заг. ред. В. О. Комахи. Чернівці : Золоті литаври, 2004. 339 с.
186. Телегина Т. Д. Использование специальных знаний в современной практике расследования преступлений : монография. М. : Юрлитинформ, 2011. 152 с.
187. Теория доказательств в советском уголовном процессе : отв. ред. Н. В. Жогин. 2-е изд., испр. и доп. М. : Юрид. лит., 1973. 735 с.
188. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. URL: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-284269.html?page=24>.
189. Техничко-криміналістическе обеспечення слідства : учеб. пособие / [В. М. Чернишов, Е. В. Сисоев, А. В. Селезньов, А. В. Терехов]. Тамбов : Тамбов. гос. техн. ун-т, 2005. 80 с.
190. Тіщенко В. В., Барцицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 260 с.

191. Удалова Л. Д., Рожнова В. В. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/kafedru/kkp/kpr_pitan_vidp.pdf.
192. Фрідман І. Я., Откідач Г. М. Використання знань фахівців у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2001. С. 119–123
193. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.
194. Хлынцов М. Н. Проверка показаний на месте : под ред. проф. Д. П. Рассейкина. Саратов : Сарат. гос. ун-т, 1971. 119 с.
195. Хоменко Ф. В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події. *Радянське право*. 1968. № 11. С. 30–34.
196. Хрусталев В. Н., Трубицын Р. Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб. : Питер, 2003. 208 с.
197. Циркаль В. В. Участие специалистов в подготовке к проведению следственных действий. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1978. Вып. 17. С. 44–49.
198. Чаплинський К. О. Слідчий експеримент як об'єкт криміналістичного дослідження. *Вісник Академії митної служби України*. 2011. № 2. С. 145–150. (Серія «Право»).
199. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
200. Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособие. Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. 536 с.
201. Чернецький О. К. Слідчий експеримент у кримінальному судочинстві: тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 20 с.

202. Чернецький О. К. Слідчий експеримент як самостійна слідча дія. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 172–177.
203. Чернецький О. К., Реуцький А. В. Особливості розмежування слідчого експерименту та перевірки показань на місці. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 355–359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_3_53.
204. Чернецький О. К. Слідчий експеримент у кримінальному судочинстві: тактика і психологія : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 100 с.
205. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
206. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.
207. Чорноус Ю. М. Актуальні питання створення і діяльності міжнародних спільних слідчих груп. *Криміналіст первопечатный*. 2017. № 14. С. 36–47.
208. Шепітько В. Познавательная функция деятельности следователя и средства криминалистической тактики. *Вибрані твори*. Харків, 2010. С. 185–187.
209. Шепітько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монографія. Харьков : Гриф, 2002. 349 с.
210. Шепітько В. Криміналістичні проблеми збирання доказів технічними засобами у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4 (27). С. 198–207.
211. Шепітько В. Проблеми криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового слідства. *Вибрані твори*. Харків, 2010. С. 40–42.
212. Шепітько В. Ю. Відтворення обстановки і обставин події: сутність, зміст, тактика. *Слідча практика України*. 2009. Вип. 7. С. 7–14.
213. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.
214. Шляхов А. Р., Зотов Б. Л., Пученков Л. Н. Судебная автотехническая экспертиза. *Назначение и производство САТЭ* : в 2 ч. М., 1980. Ч. 1. С. 37–76.

215. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків : Фактор, 2011. 400 с.

216. Эйсман А. А. Критерии и формы использования специальных познаний при криминалистическом исследовании в целях получения судебных доказательств. *Вопросы криминалистики*. 1962. Вып. 6–7. С. 38–49.

217. Ярамышьян Ш. Ш. Особенности следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортного происшествия. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2004. Вип. 4. С. 162–167.

218. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

219. The Cad zone. URL: <http://www.cadzone.com/czpoint-cloud>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені дані за результатами проведеного анкетування слідчих
Національної поліції України у Вінницькій, Дніпропетровській, Київській,
Одеській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та м. Києві
(144 респонденти)**

№	Запитання	%
1. Посада:		
	слідчий, старший слідчий	84,0
	керівник слідчого підрозділу	16,0
2. Ваш вік:		
	до 30 років	34,7
	31–45 років	56,9
	45 років і старше	8,3
3. Досвід роботи:		
	до 3-х років	27,8
	від 3-х до 5-ти років	49,3
	від 5-ти до 10-ти років	13,9
	понад 10 років	9,0
4. Чи є у Вас досвід проведення слідчого експерименту із використанням спеціальних знань?		
	так	100,0
	ні	—
5. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?		
	так	97,2
	ні	0,7
	інший варіант	2,1
6. Слідчий експеримент Ви розумієте як:		
	засіб перевірки доказів	2,1
	«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину або події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися	0,7
	слідчу (розшукову) дію, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин злочину	97,2
7. Чи поділяєте Ви таке тлумачення спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчого експерименту:		
	спеціальні знання, які використовують під час	97,9

	проведення слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії	
	інша думка	2,1
8. Чи вважаєте Ви слушною думку про те, що законодавче тлумачення спеціальних знань як знань і навичок застосування технічних та інших засобів потребує розширення? Ваше ставлення до пропозиції викласти ч. 1 ст. 71 КПК України в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...»?		
	так	69,4
	ні	9,7
	інший варіант	20,8
9. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою регламентація в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображала б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?		
	так	76,7
	ні	12,5
	інший варіант	10,8
10. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент проводять за участю спеціаліста. Як Ви ставитеся до залучення спеціаліста на розсуд слідчого?		
	ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов підвищується, залучення спеціаліста є необхідним	78,7
	залучення спеціаліста є доцільним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій	20,8
	залучати спеціаліста до проведення слідчого експерименту не потрібно	3,5
	інший варіант	0,7
11. Які форми спеціальних знань Ви використовували під час проведення слідчого експерименту?		
	залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту	55,5
	залучення експерта і проведення експертизи	—
	надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії	8,3

	(у порядку п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України)	
	надання спеціалістом усних консультацій у непроцесуальній формі	65,3
	попереднє (експрес) дослідження речових доказів у непроцесуальній формі під час проведення слідчої (розшукової) дії	7,6
	інший варіант	2,1
12. Чи застосовуєте Ви підготовчі заходи до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в повному обсязі?		
	так	41,7
	ні	30,6
	в окремих випадках	27,8
13. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?		
	визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого експерименту із залученням спеціальних знань	97,2
	конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації	95,1
	вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій	93,8
	консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту	90,3
	забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань)	89,6
	визначення учасників експерименту	83,3
	підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту	82,6
	попередній допит особи, показання якої перевірятимуть, а метою отримання інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події	49,3
	проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події	29,2
	попередній огляд території (приміщення), де передбачено провести слідчий експеримент, – рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту	93,1
	складення плану слідчої (розшукової) дії	94,4

14. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:		
	забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці	82,6
	участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки	69,4
	участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний досвід)	65,3
	урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин	63,9
	науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин	54,2
	участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту параметрами аналізованої ситуації	62,5
15. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту:		
	надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього	79,9
	застосування фотозйомки	51,3
	застосування відеозапису	54,9
	фіксація та вилучення слідової інформації	56,3
	фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань	56,9
	інший варіант	3,5
16. Чи вважаєте Ви за доцільне під час проведення слідчого експерименту залучати спеціаліста-психолога з метою встановлення психологічного контакту, складення психологічного портрета підозрюваного, надання допомоги потерпілим від злочину та виконання інших завдань, спрямованих на підвищення ефективності цієї слідчої (розшукової) дії?		
	так	60,4
	ні	9,7
	інший варіант	29,9
17. У яких формах Ви використовували спеціальні психологічні знання під час проведення слідчого експерименту?		
	участь спеціаліста-психолога під час проведення слідчої (розшукової) дії	20,8

	консультації зі спеціалістом-психологом у непроцесуальній формі	29,9
	консультації із спеціалістом-психологом у процесуальній формі	2,1
	інший варіант	4,2
18. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?		
	так, з метою виконання як процесуальних, так і тактичних завдань	69,4
	так, в обов'язковому порядку	4,2
	ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби	24,3
	інший варіант	11,1
19. Чи вважаєте Ви за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідчої інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (за умови відповідного нормативно-правового врегулювання)?		
	так	84,0
	ні	16,0
	інший варіант	—

Додаток Б

Зведені дані за результатами проведеного анкетування інспекторів-криміналістів відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції України у Вінницькій, Дніпропетровській, Київській, Одеській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та м. Києві (60 респондентів)

№	Запитання	%
1. Посада:		
	технік-криміналіст, інспектор-криміналіст	86,7
	керівник відділу криміналістичного забезпечення	13,3
2. Ваш вік:		
	до 30 років	16,7
	31–45 років	83,3
	45 років і старше	–
3. Досвід роботи:		
	до 3-х років	25,0
	від 3-х до 5-ти років	50,0
	від 5-ти до 10-ти років	25,0
	понад 10 років	–
4. Ваша освіта:		
	вища юридична (магістр)	3,3
	інша вища освіта (магістр)	–
	неповна вища юридична (бакалавр)	80,0
	інша середня спеціальна	16,7
5. Чи є у Вас досвід залучення до проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань?		
	так	86,7
	ні	–
	інший варіант	13,3
6. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?		
	так	86,7
	ні	–
	інший варіант	13,3
7. Слідчий експеримент Ви розумієте як:		
	засіб перевірки доказів	26,7
	«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину чи події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися	8,0
	слідча (розшукова) дія, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення	91,7

	для встановлення обставин кримінального правопорушення	
8. Чи поділяєте Ви таке тлумачення спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчого експерименту:		
	спеціальні знання, які використовують під час проведення слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії	100,0
	інша думка	—
9. З огляду на зміст спеціальних знань і залучення до кримінального провадження спеціалістів різних галузей, чи поділяєте Ви думку про те, що їх законодавче тлумачення як спеціальних знань і навичок застосування технічних та інших засобів потребує розширення? Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 71 КПК України, виклавши її в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...»?		
	так	86,0
	ні	3,3
	інший варіант	6,7
10. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?		
	так	75,0
	ні	18,3
	інший варіант	6,7
11. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Яке Ваше ставлення до цього положення?		
	ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов значно підвищується, залучення спеціаліста є необхідним	86,7
	залучення спеціаліста є необхідним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій	13,3
	залучати спеціаліста до проведення слідчого експерименту не потрібно	—
	інший варіант	—
12. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?		
	визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого	90,0

	експерименту із залученням спеціальних знань	
	конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації	86,7
	вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій	93,3
	консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту	95,0
	забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань)	96,7
	визначення учасників експерименту	83,3
	підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту	98,3
	попередній допит особи, показання якої перевірятимуть, з метою отримання інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події	65,0
	проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події	20,0
	попередній огляд території (приміщення), де передбачено провести слідчий експеримент, – рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту	98,3
	складення плану слідчої (розшукової) дії	91,7
13. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:		
	забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці	98,3
	участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки	83,3
	участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний досвід)	85,0
	урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин	81,7
	науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин	78,3

	участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту параметрами аналізованої ситуації	76,7
14. Які технічні засоби Ви найчастіше використовуєте під час проведення слідчого експерименту?		
	відеозапис	65,0
	аудіозапис	—
	фотографування	76,7
	засоби криміналістичної валізи (металошукачі, освітлювальні прилади тощо)	100,0
15. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту:		
	надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього	86,7
	застосування фотозйомки	65,0
	застосування відеозапису	65,0
	фіксація та вилучення слідової інформації	91,7
	фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань	93,3
	інший варіант	—
16. Чи вважаєте Ви за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (за умови відповідного нормативно-правового врегулювання)?		
	так	83,3
	ні	16,7
17. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?		
	так, з метою виконання як процесуальних, так і тактичних завдань	71,7
	так, в обов'язковому порядку	18,3
	ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби	5,0
	інший варіант	5,0

Додаток В

**Зведені дані за результатами проведеного анкетування судових експертів
Експертної служби МВС України у Вінницькій, Дніпропетровській,
Київській, Одеській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях
та м. Києві (106 респондентів)**

№	Запитання	%
1. Посада:		
	експерт, головний експерт	75,5
	керівник експертного підрозділу	24,5
2. Ваш вік:		
	до 30 років	5,7
	31–45 років	84,9
	45 років і старше	9,4
3. Досвід роботи:		
	до 3-х років	–
	від 3-х до 5-ти років	24,5
	від 5-ти до 10-ти років	75,5
	понад 10 років	–
4. Чи є у Вас досвід залучення до слідчого експерименту з використанням спеціальних знань?		
	так	84,9
	ні	15,1
5. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?		
	так	100,0
	ні	–
	інший варіант	–
6. Слідчий експеримент Ви розумієте як:		
	засіб перевірки доказів	13,2
	«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину або події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися	5,7
	слідча (розшукова) дія, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення	84,9
7. Чи поділяєте Ви таке тлумачення спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчого експерименту:		

	спеціальні знання, які використовують під час проведення слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії	98,1
	інша думка	1,9
8. З огляду на зміст спеціальних знань і залучення до кримінального провадження спеціалістів різних галузей, чи поділяєте Ви думку про те, що їх законодавче тлумачення як спеціальних знань і навичок застосування технічних та інших засобів потребує розширення? Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 71 КПК України, виклавши її в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...»?		
	так	84,9
	ні	–
	інший варіант	15,1
9. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?		
	так	66,6
	ні	27,7
	інший варіант	13,2
10. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Яке Ваше ставлення до цього положення?		
	ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов значно підвищується, залучення спеціаліста є необхідним	77,4
	залучення спеціаліста є необхідним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій	16,9
	залучати спеціаліста до проведення слідчого експерименту не потрібно	–
	інший варіант	5,7
11. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?		
	визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого	97,1

	експерименту із залученням спеціальних знань	
	конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації	95,3
	вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій	94,3
	консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту	93,4
	забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав проведення слідчого експерименту; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань)	96,2
	визначення учасників експерименту	92,5
	підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту	98,1
	попередній допит особи, показання якої перевірятимуть, з метою отримання інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події	66,0
	проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події	16,0
	попередній огляд території (приміщення), де передбачено провести слідчий експеримент, – рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту	98,1
	складення плану слідчої (розшукової) дії	97,1
12. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:		
	забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, або на тому самому місці	98,1
	участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки	84,9
	участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний досвід)	77,4

	урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин	66,0
	науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин	66,0
	участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту параметрами аналізованої ситуації	61,3
13. Які технічні засоби найчастіше використовуються під час проведення слідчого експерименту?		
	відеозапис	83,0
	аудіозапис	—
	фотографування	87,7
	засоби криміналістичної валізи (металошукачі, освітлювальні прилади тощо)	99,1
14. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту:		
	надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього	87,7
	застосування фотозйомки	57,5
	застосування відеозапису	63,2
	фіксація та вилучення слідової інформації	83,0
	фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань	63,2
	інший варіант	24,5
15. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?		
	так, з метою виконання як процесуальних, так і тактичних завдань	62,3
	так, в обов'язковому порядку	31,1
	ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби	6,6
	інший варіант	—
16. Чи вважаєте Ви за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (за умови відповідного нормативно-правового врегулювання)?		
	так	63,2
	ні	17,9

	інший варіант	18,9
17. Чи вважаєте Ви за доцільне під час проведення слідчого експерименту залучати спеціаліста-психолога з метою встановлення психологічного контакту, складення психологічного портрета підозрюваного, надання допомоги потерпілим від злочину та виконання інших завдань, спрямованих на підвищення ефективності цієї слідчої (розшукової) дії?		
	так	61,3
	ні	11,3
	інший варіант	22,6
18. У яких формах Ви використовували спеціальні психологічні знання під час проведення слідчого експерименту?		
	участь спеціаліста-психолога під час проведення слідчої (розшукової) дії	16,0
	консультації зі спеціалістом-психологом у непроцесуальній формі	32,1
	консультації зі спеціалістом-психологом у процесуальній формі	1,9
	інший варіант	1,9

Узагальнені результати вивчення 126 кримінальних проваджень, що здійснювали слідчі Національної поліції України за ст. 115, 118, 121, 186, 187, 190, 276 КК України протягом 2015–2017 років за умови проведення слідчого експерименту у Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Одеській областях і м. Києві

1. Спеціальні знання використовували під час проведення таких видів слідчого експерименту:

1) слідчий експеримент для перевірки можливості бачити в певних умовах якусь подію, предмети, людину, а також розрізняти деталі, що характеризують цей об'єкт – 20,6 %;

2) слідчий експеримент для перевірки можливості чути звуки (людську мову, голос, зміст розмови, роботу двигуна, звук пострілу) – 7,9 %;

3) слідчий експеримент для перевірки можливості сприймати факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів (бінокля, приладу нічного бачення, рації) – 2,4 %;

4) слідчий експеримент для встановлення механізму вчинення певних дій, а також конкретних дій особою – 25,4 %;

5) слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення певної дії за визначений проміжок часу – 15,9 %;

6) слідчий експеримент для перевірки спеціальних і професійних навичок особи – 3,9 %;

7) слідчий експеримент для встановлення механізму утворення слідів – 23,8 %.

2. Спеціальні знання використовували під час проведення слідчого експерименту в таких процесуальних формах:

1) залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245) – 57,1 %;

2) надання консультацій спеціалістом (ст. 71), зокрема надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України) – 4,8 %.

3. Які форми фіксації застосовували за результатами проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань:

1) протокол слідчої (розшукової) дії – 100 %;

2) додатки до протоколу слідчого експерименту, а саме спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів – 16,7 %;

3) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії – 4,8 %;

- 4) відеозапис слідчої (розшукової) дії – 84,1 %;
- 5) фототаблиці, які пояснюють зміст протоколу – 48,4 %;
- 6) схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу – 35,7 %.

4. Яких суб'єктів залучали до проведення слідчого експерименту з метою застосування спеціальних знань, умінь і навичок?

- 1) інспектора-криміналіста – 49,4 %;
- 2) судового експерта Експертної служби МВС України – 34,3 %;
- 3) судово-медичного експерта або лікаря – 28,1 %;
- 4) автотехніка – 13,2 %;
- 4) психолога – 9,3 %;
- 5) біолога – 4,4 %;
- 5) кінолога зі службовою собакою – 8,7 %;
- 6) працівника оперативного підрозділу, що виконував завдання спеціаліста (фотографування, відеозапис, вилучення слідової інформації тощо) – 11,9 %;
- 7) дільничного інспектора, що виконував завдання спеціаліста (фотографування, відеозапис, вилучення слідової інформації тощо) – 8,7 %;
- 8) інших співробітників Національної поліції, які виконували завдання спеціаліста (фотографування, відеозапис, вилучення слідової інформації) – 20,6 %;
- 9) інших спеціалістів – 8,7 %.

5. Під час проведення слідчого експерименту переважно застосовували такі технічні засоби:

- 1) засоби фотозйомки – 48,4 %;
- 2) засоби відеозапису – 84,1 %;
- 3) засоби криміналістичної валізи для роботи зі слідовою інформацією – 69,1 %;
- 4) засоби відтворення дій, обстановки, обставин певної події – 25,4 %;
- 5) засоби для проведення необхідних дослідів чи випробувань – 23,8 %.

6. Найчастіше такі техніко-криміналістичні засоби використовували під час проведення слідчого експерименту з метою відтворення обстановки й обставин учинення:

- 1) умисного вбивства – 28,6 %;
- 2) умисного вбивства в разі перевищення меж необхідної оборони – 3,2 %;
- 3) умисного тяжкого тілесного ушкодження – 9,5 %;
- 4) грабежу – 7,2 %;
- 5) розбою – 7,9 %;
- 6) шахрайства – 3,9 %;
- 7) порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (дорожньо-транспортної пригоди) – 39,7 %.

Акти впровадження

**ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА**

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/80/1-1-15„07” 04 201 7 р.**ДОВІДКА**
**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гусаченко Євгенії Олександрівни у законотворчу діяльність**

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження ад'юнкта Національної академії внутрішніх справ Гусаченко Євгенії Олександрівни на тему „Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту”, були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України „Про прокуратуру”.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Гусаченко Євгенії Олександрівни на здобування наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процес вдосконалення чинного законодавства України.

**Директор Інституту,
член-кореспондент
НАН України**
Копиленко О.Л.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника управління
Головного слідчого управління
Національної поліції України
підполковник поліції

Є.П. Рогачов

АКТ

**про впровадження у практичну діяльність слідчих органів
Національної поліції України матеріалів дисертаційного дослідження
ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ Гусаченко Євгенії Олександрівни на тему
«Використання спеціальних знань при проведенні слідчого
експерименту»**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України Фаренюка О.С. склала даний акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Гусаченко Євгенії Олександрівни на тему «Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність - можуть бути впроваджені у практичну діяльність слідчих підрозділів НП України, а саме використовуватися у практичній діяльності, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Д.М. Мірковець

Старший слідчий в ОВС ГСУ НП України
Кандидат юридичних наук

А.В. Шевчишен

Старший слідчий в ОВС ГСУ НП України

О.С. Фаренюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарев

19.06. 2018 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ на тему: «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В. (голова), начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук Дубівки І.В. та т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, доктора юридичних наук Дрозда О.Ю. склала цей акт про те, що результати дисертації Даніч Є.О. на тему: «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Даніч Є.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних

матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

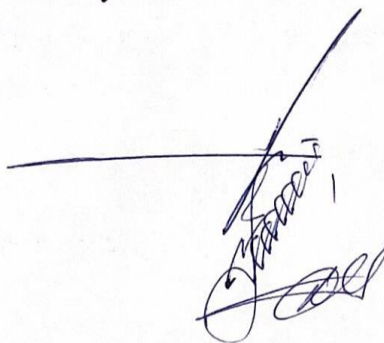
Голова комісії:

А.В. Самодін

Члени комісії:

І.В. Дубівка

О.Ю. Дрозд

Handwritten signatures in blue ink. The top signature is a long horizontal line followed by a diagonal stroke. Below it are two more signatures, one of which is more complex and scribbled.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора Державного
науково-дослідного інституту
МВС України
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник
І.В. Опришко
« 05 » 2016 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гусаченко Євгенії Олександрівни на тему «Використання спеціальних
знань при проведенні слідчого експерименту» на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 -
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність у наукову діяльність
Державного науково-дослідного інституту МВС України**

Комісія у складі:

- завідувача науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Рядінської Валерії Олександрівни;

- провідного наукового співробітника науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, доцента, старшого наукового співробітника Дрозд Валентини Георгіївни;

- провідного наукового співробітника науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Пономаренко Алли Василівни,

склала цей акт про те, що науковий доробок, підготовлений ад'юнктом кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Гусаченко Є.О., має важливе значення при використанні спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту, містить науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, та впроваджений у наукову діяльність Державного науково-дослідного інституту МВС України.

Отримані в результаті дослідження положення, рекомендації, пропозиції знайшли своє відображення у виданій автором науковій літературі, зокрема:

1. Гусаченко Є.О. Актуальні проблеми використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту / Є.О. Гусаченко// Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 23 січня 2015 р.). – Київ : НАВС, 2015. – С.259-262.

2. Гусаченко Є.О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування / Є.О. Гусаченко // Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах Євроінтеграції України: матеріали всеукраїнської підсумкової наук.-практ. конф. (Київ, 12 березня 2015 р.). – Київ : НАВС, 2015. – С.156-159.

3. Гусаченко Є.О. Участь спеціаліста в організації проведення слідчого експерименту / Є.О. Гусаченко // Сучасні кримінілістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали круглого столу (25 лютого 2015 року). – К., 2015.. – С.59-61.

4. Гусаченко Є.О. Психологічні чинники застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту / Є.О. Гусаченко // Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квітня 2015 р.). – Київ : НАВС, 2015. – С.156-159.

5. Гусаченко Є.О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування / Є.О. Гусаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету – Х., 2015. – Вип.1/2015. – С.98 – 103.

6. Гусаченко Є.О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань / Є.О. Гусаченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ – К., 2015. . – Вип.3/2015. – С.243 – 254.

7. Гусаченко Є.О. Деякі історичні аспекти виникнення поліграфа – «детектора брехні» / Є.О. Гусаченко // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 7-8 листопада 2015 р.). – Київ : 2015. – С. 209-212.

8. Гусаченко Є.О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними подіями / Є.О. Гусаченко // Збірник матеріалів науково-практичної конференції (грудень 2015 р.) – Харків, 2015. – С. 330-333.

9. Гусаченко Є.О. Процесуальні та непроцесуальні засади використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту / Є.О. Гусаченко // Часопис Академії адвокатури України. – Київ. 2015. – Вип. том 8, № 3(28) 2015. – С. 34-39.

10. Гусаченко Є.О. Критерії використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту / Є.О. Гусаченко // Криміналістика и судебная экспертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник. – Київ. 2015. – Вип.60, 2015. - С. 242-255.

11. Гусаченко Є.О. Генезис следственного эксперимента как следственного (розыскного) действия / Є.О. Гусаченко // Парадигма пізнання: гуманітарні науки: міжнародний науковий журнал. – Київ, 2016. – Вип. № 2 (13), 2016. – С.17 – 34.

12. Гусаченко Є.О. Формы следственного эксперимента / Є.О. Гусаченко // Правоохоронна та првозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (Київ, 9 квітня 2016 р.). – Київ : НАВС, 2016. – С. 223 - 227.

Результати досліджень Гусаченко Є.О., мають змістовний науковий, практичний рівень, ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором законодавчих, наукових та емпіричних джерел та використовуються у науковій діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України, зокрема, під час підготовки методичних рекомендацій, розробки положень нормативно-правових актів, проведенні наукових досліджень.

Завідувач НДІ

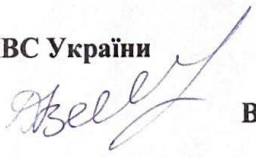
**проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

В.О. Рядінська

Провідний науковий співробітник НДІ

**проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України
кандидат юридичних наук,
доцент, старший науковий співробітник**

В.Г. Дрозд

Провідний науковий співробітник НДІ

**проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

А.В. Пономаренко